
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

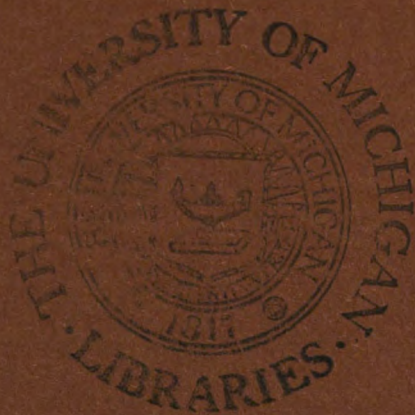
Google™ books

<http://books.google.com>

B 343907 DUPL

III-B-2-d
10

SLEEDDI TUDOMÁNYESYETEM
 Jog- és Közigazgatás- és Pénzügyi Tudományi Kar K. 073. sz.
 Lelt. napló: 7528/5 Lsz.: _____
 957. X(3) csoport: _____ szám.

Salamon, F.^A

MAGYAR KIRÁLYI SZÉK

BETÖLTÉSE

ÉS A

PRAGMATICA SANCTIO TÖRTÉNETE.

—————
Fővárosi
 5

0122 20-

A

MAGYAR KIRÁLYI SZÉK

BETÖLTÉSE

ÉS A

PRAGMATICA SANCTIO

TÖRTÉNETE.

C. E. D. I. TUDOMÁNYEGYETEM
 Jozsef és Katalin királyok által a Magyar Királyságra

Lett. napló: U. a. Lsz.: 8850

csoport: _____ szám. _____

IRTA

SALAMON FERENCZ.

PEST, 1866.

KIADJA RÁTH MÓR.

JN
2094
.S16

1215195-230

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	V
I. A királyi szék az Árpádház alatt	1
II. Az Anjoui ház	7
III. A szabad választási elv tovább fejlődése	18
IV. A szabad választás elvének további gyakorlata a vegyes királyok alatt	29
V. A Habsburgi ház magyarországi uralkodásának első korszaka	41
VI. I. Leopold és I. József országlása	58
VII. III. Károly és első lépések a pragmatica sanctióra	82
VIII. A pragmatica sanctio elfogadása Erdélyben	114
IX. Magyarország helyzetéről 1722-ben	127
X. A pragmatica sanctio elvi elfogadása 1722. június 30-ikán	140
XI. A pragmatica sanctio formulázása az országgyűlésen	164
XII. További részletek és befejezés	198
Toldalék	237

ELŐSZÓ.

Ha ez a könyv tisztán jogtani értekezés akarna lenni a magyar királyválasztásról s az örökösödés elvének behozataláról, s nem választ vala szerzője túlnyomóan történelmi szempontot, — nagyon fölösleges volna irodalmunkban.

Ha ez a könyv, mint túlnyomóan történelmi vázlat, akár régi, akár újkori pártnézeteknek vetné magát alá, — súlyos ítéletet mondana magára. Egy történelmi értekezés, mely a jelen pillanat érdekei és szenvedélyei szerint akarja átídomítani a történelmi adatokat, — csak *röpirat*, s a röpiratoknak is könnyen azon osztályába sorozható, hová a pamphlet tartozik: — pamphlet a mult embereire és eseményeire.

Könyvem fölösleges volna, mint jogtani értekezés; mert tudományosságunk mind latin, mind magyar korszakában a magyar trónhoz való jog és a *pragmatica sanctio* bőven meg volt vitatva, s kitűnő jogtudósaink teljesen tisztába hozták a kérdés jogi oldalát. Így — hogy mást ne említsek — gróf *Cziráky* Antal egy

nagyon alapos és jó könyvet irt 1820-ban az általam fölvevett tárgyról¹⁾). Műve azonban nemcsak hogy latinul van, s nemcsak hogy egészen polemicus *Lakits* s más korábbi Lustkandlek ellen, hanem kizárólag jogi szempontból van írva.

Több oldaluk, jóval magasabban állanak egy körünkbeli nagy jogtudósunk és államférfiunk e tárgyban irt és mondott művei, — nem csak, hanem hazánk gyakorlati politikai történetében is korszakot alkotó *események*. Különösen a mi a „*pragmatica sanctio*“t illeti, a kérdés jogi oldalát, mint napjainkban oly nagy fontosságú kérdést, a közönség ama munkálatok nyomán teljesen ismerheti. *Deák* Ferencz 1861-iki és 1866-iki fölratai, 1861. június 4-iki nevezetes beszéde, s ezenkívül a „Budapesti Szemle“ új (1865-iki) folyamának első füzetében megjelent polemikus értekezése, (mely azután önállóan is kiadatott) oly világos, igaz és hathatós, s annyira ismert kifejtései közjogunk legfontosabb kérdéseinek s így az e könyvben tárgyaltaknak is, hogy én, mint a kinek nem szakfoglalkozásom a jogtudomány, már csak annál fogva sem akarthattam erről az oldalról valami újat, valami eltérőt mondani.

Sőt ellenkezőleg fölhasználtam azt, a mi jogtudományunkban dönthetlennék tekintendő, hogy a külső körülmények előadásából, magából a történetből más oldalról is világot vessek a tárgyra, a mennyire tőlem kitelik.

¹⁾ „*Disquisitio Historica de modo consequendi summum Imperium in Hungaria, a primordiis monarchiae in haec tempora.* (Névtelenül.) Budae, 1820.

Könyvem kapcsolatba akarja hozni a jogi elveket az élet valóságával, hazánknak időnkénti viszonyaival. A jogtudományban elég azt mondanunk: ez volt a jog, ez volt az írott és a nemzet százados szokásaiban élő törvény; de a történetkutató ezenkívül azt kérdi: ezen törvény és jog határain belül engedett szabad cselekvésben mi volt irányadó az önelhatározásra? Így örökre dönthetlen igazság, hogy hazánkban a királyválasztás elve uralkodott a trón betöltésében, — mérsekelve a bizonyos dynastiákhoz való ragaszkodás által ezen választásokban. De a történésznek azt is vizsgálnia kell, mi volt hát a szabad választás mellett is az a szabály, melyet őseink szem előtt tartottak?

Ily kérdések vizsgálata nemcsak magára a történelemre nézve érdekes, hanem hasznára válhatik a jogtannak is, a mennyiben kevesebbé eshetik valaki azon tévedésbe, hogy a király választásban — az emberi ész természeti hajlamánál fogva, mely a látszó szabálytalanságban szabályt igyekszik találni, — a legitimitásból magyarázza azt, a mi onnan nem magyarázható.

A mi a *pragmatica sanctio* történetét illeti, mely ennek a könyvnek két harmadát foglalja el, igyekeztem összeállítani mind az ismeretes mind a kevesebb ismert adatok közül azokat, melyekhez hozzá férhettem. Könyvem sokat hágy még fenn az ezutáni kutatók és tanulmányozók részére; — mert különös az, hogy épen ezen tárgyra szűkebbek itt Pesten forrásaink, mint némely XVI-ik XVII-ik századbeli eseményre. — Mindamellett az összeállítás, ha mind csupán ismert adatokból történik is, a tárgyat képes több oldalról földeríteni. .

Az 1712-iki és 1722-iki országgyűlés okmányai, melyeket a Nemzeti Múzeum kézirtárából fölhasználtam, remélem, egyben másban új adatokkal is szolgálnak az olvasónak.

Végül köszönetemet kell kifejeznem Szilágyi Sándor barátomnak, ki az erdélyi *pragmatica sancti*óról szóló okmányokat szolgáltatván, név szerint a VI-ik Fejezet végén és a VIII-ik Fejezetben, szives volt mintegy munkatársként járulni ezen könyv létesítéséhez.

Pest, május 8-án 1866.

Salamon Ferencz.

I. FEJEZET.

A királyi szék az Árpádház alatt.

Magyarországon 900-tól 1300-ig az Árpádház férfi ága ⁹⁰⁰⁻¹³⁰⁰ uralkodott. De az örökösödés rendje nem volt meghatározva. A nemzet szabadon választotta uralkodóit ama ház férfi ágából, habár gyakorlatban az első szülöttnak elsőséget adtak. Így az örökösödés elve egyesítve volt a szabad választásával.

Utóbbi elv 1000-tól 1200-ig sok zavart okozott, s lábat adott a királyi ház tagjai által egymás ellen támasztott polgári háborúknak és olykor idegen hatalmak beavatkozásának. A keresztyénség és pogányság miatti belső meghasonlás kész vezetőkre talált mindig az uralkodóház férfi maradékai közt, kiknek mindenike elvileg egyenlő jogot tarthatott a királylyá választatásra. Minden belső egyenletlenség, mely a nemzet kebelében támadt az örökösödési rend meg nem határozása miatt, uralkodó változás kérdésévé lehetett. Még a XIII-ik század elején is föllázadt volt II. Endre uralkodó bátyja ellen. Nyugodtabban kezde lefolyni a trónöröklés és királyválasztás 1200-tól 1300-ig. Endre fia IV. Béla, ennek fia V-ik István és ennek fia Kún László úgy következnek egymásután, mint valamely örökösödési országban. A két előbbi föllázadt ugyan apja ellen; de a lázadás a

trónra való egymásután-következés kérdésén kívül eső okokból állott elő. Nem hozom föl a III-ik Endre trónra léptével támadt meghasonlást, mely nem onnan eredt, mintha maga a nemzet fogalomzavarban lett volna az ő jogára nézve, hanem részint idegen cselszövények, részint a Kún László idejében más okokból előállott belső anarchia idézte elő.

Az Árpádház alatt szokás, hogy az uralkodók még életökben nemcsak kijelölik, hanem meg is koronáztatják utódjokat. Ez a nemzet beleegyezésével történt, melynek érdekében állott elejét venni a királyválasztás miatti villongásoknak.

Az Árpádház férfi ágának kihaltával a nemzet az Árpádnemzetség leány ágon való maradékai közt válogatott, nem azért, mintha ez már eredetileg kötelesség volna; mert a törvény csak fiúágra szólott, hanem részint mivel az Árpádház iránti kegyelet ezt sugallá, részint mivel a másutt uralkodott fogalmak következtében, melyek a magyarokra is befolyással voltak, azok léptek föl trónkövetelőkkül, kik leány ágon IV. Béla és V. István fiu maradékai valának, s részint végre, mivel a választás elve négy századon keresztül nem lévén az egyetlen elv a trón betöltésében, hanem az örökösödésnek tágabb normáját is kívánván, a leányág megtagadásával a választás minden zsinormérték nélkül bizonytalan conjecturáknak tétetik vala ki. Legalább nem volt szó oly királyi vérből származott jelöltről, mint megválasztandó királyról, a ki ne lett volna leányágon az Árpádház ivadéka. A hazában született oligarchák pedig álmodni sem mertek a trónról. Nincs egy adat, mely azt mutatná, hogy a hatalmas Csák Máté királlyságra vágyott volna, míg az általa támasztott belzavarok természete éppen azt bizonyítja, hogy ilyes nem jutott eszébe.

Szintoly kevéssé volt szó Apor vajda királyságáról, holott a koronát kezére kerítette és Erdélyen nagy függetlenséggel országot.

Ellenben megválaszták Venczel cseh király fiát, aztán Ottó bajor herceget. — Mindkettőnek nagyanyja IV. Béla leánya volt. De nem tarták meg szorosán a következősi rendet: közelebbi rokon volt Robert Károly, kinek édes anyja V. István leánya. S mégis Róbert Károly utolsó volt, kit megkoronáztak. — Asszony uralkodóról szó sincs még. III. Endrének maradt egy leánya; de ennek ha nem megy kolostorba, idővel legfeljebb fia léphet vala föl trónkövetelőként.

Az anjoui Róbert Károly megválasztatása ellen nagy ellenszenv uralkodott sokáig. Korántsem azért, mintha anyai jogon követeli vala magának az országot, a mit különben kötelező jognak mondani nem lehetett, hanem ellenkezőleg azért, mivel Károly nevében azt hirdeté a pápa, hogy Árpád fimaradéka kihalván, a magyar korona visszaszállott arra, a ki Szent Istvánnak ajándékozta volt, t. i. a pápára, s ez különben is fölhatalmazva érzi magát a keresztyénség minden országainak tetszés szerinti eladományozására. — A nemzet pedig tudta, hogy az Árpádház öröklési joga régibb mint Sz. István koronája, s még annál is régibb a nemzet szabad választási joga, melyet csak jó szántából szorított az Árpádházra.

Róbert Károly lett mégis a király; de nem a pápa követelése értelmében, hanem a szabad választás elvének kikiáltásával. Megválaszták őt, mert a más két követelő meg nem állhatott, — mert ezáltal külső bonyodalmaknak szakadt vége, melyeket egy generatio óta a pápákkal való ellenkezés hozott az országra.

Mig az Árpádház sarjadékai közül valaki életben volt, nem támadhatott oly idegen trónkövetelő, a ki a

nemzetben pártot alakíthatott volna. Innen van, hogy a világruralomra vágyott német császárok, s az oly hatalmas lett Hohenstaufenek sem bírták magokat legalább szellemileg befészkelni s következőleg anyagi erővel sem; mert az egyesült nemzet vitézül visszavert minden támadást, mely soha sem is volt egyéb a nemzet jogi fogalmai szerint oly erőszakos invasiónál, minő a mongoloké. A német császárok nem is a vérségnél fogva léptek fel követelőként: mint a római szent birodalom királyai az egész földkereksége fölött a világi uralmat ép úgy követelték, mint a pápa a szellemit. Az anyagi és világi uralom felett az emberi nemzet két praetendense nem tudta elvonni a határt s a kettő erős harcra keveredett. Az Árpádfiak majdnem mind végig a pápa részén állottak, — egyfelől vallásos buzgalomból, másfelől azon hatalmas politikai érdeknél fogva, hogy a közelebről és kézzelfoghatóbban fenyegető hatalom, a német császár ellen szövetségest találjanak. Csak az utolsó előtti Árpádfi, Kún László alatt fordult meg ez a politika. Habsburgi Rudolf erősítésére a magyarok sokat tőnek. Addig a német császárokban a hagyománynál fogva a pápa természetes ellenségét látták. Most nagy ok volt adva rá, hogy a nemzet a pápa lehető ellenfeleit támogassa; — mert ugyanazon időben kezdének a pápák a világi uralomban a legtulságosabb követelésekkel állani elő, s e követelések Magyarországon is fenyegetni kezdék a korona önállóságát. Különbén Habsburgi Rudolf elég ildomos volt, hogy valamint később a magyar Anjouiak, a pápaság és királyság közt transactio által békét szerezzenek.

A nemzet teljes függetlensége az Árpádház alatt komolyan soha sem jött kétség alá. De áll az is, hogy az Árpádház sógorság útján nem terjeszté határait más országgal, mint Horvátországgal. Itt is oly formán, hogy

a horvát uralkodóház kihalt Zvonimirban, kinek neje Sz. László magyar király testvére volt. Horvátországban zavar támadván a trónkövetelés fölött, László fegyverrel ment Horvátországba (a Kulpán túli részekbe és Dalmátiába), — a mire valamint a horvát korona elnyerésére, az Árpádházbeli királyi özvegy sorsa volt az egyik fogantyú. De ezen esetben sem historaiilag bebizonyított tény, hogy leányágon való követelés volt a fő indok. És ha az lett volna, — ez az egy eset is csak úgy állhatott be, hogy a horvát uralkodó ház kihalt férfi maradékaiban, a 11-ik százév végén.

A második nevezetes eset a rokonság utján való terjeszkedésre IV. Béla idejében fordult elő. A szomszéd Ausztria, Stiria és Karántföld uralkodóháza, a Babenbergi ház, Fridrikben 1246-ban a németujhelyi harcmezőn kihalván, magyar fogalmak szerint a hercegség trónja üresedésbe jött. Itt sem közvetlen rokonságnál, hanem a bajor herceggel, az egyik trónkövetelővel való sógorságnál fogva jutott a magyar királyi ház a bonyodalomba, melynek egyik phasisában a bajor herceg lemondott követeléséről ipja, IV. Béla, s illetőleg ennek fia részére, kit is Stiria rendei uroknak ismertek el 1252-ben. A bonyolódás egy másik phasisában IV. Béla és Ottokár cseh király megosztottak a Babenbergiek örökségén 1254-ben, miután erős harc folyt a cseh királylyal e miatt, — mert utóbbi szintén egyik praetendens volt. Végre később a cseh király lett urrá a fegyverek szerencséjénél fogva az összes örökségen, míg Habsburgi Rudolf alatt Kún László nem segíté a német császárt Ausztria és Stiria visszatlatására a német birodalomhoz.

Mint látjuk, Ausztriában is inkább fegyver és a rendek választása lett volna döntő, mint a királyi ház örökösödési követelése.

Tény az, hogy az Árpádház alatt az uralkodók rokonai összeköttetése kevésbé folyt be a nemzet külső hatalmának terjesztésére.

Megemlítendő újra is az Árpádház alatt uralkodott azon szokás, hogy a király még életében szerette kijelölni s megkoronáztatni utódát; oly formán, hogy számára a birodalom egyegy részét adá át kormányzás végett, — a mi csaknem oly zavarokat idézett elő, mint egyegy merőben új király választása. Az ifju királyok gyakran föllázadtak a fő király ellen.

II. FEJEZET.

A z A n j o u i h á z.

1307-1342

A Franciaországból Nápolyba szakadt Anjoui ház tagját, Róbert Károlyt választván meg a nemzet Magyarország trónjára, egyszersmind dynastiája örökösödését is kikiáltá ugyanazon határozatlansággal, mint az Árpádházban divatozott. A választási okmány azonban nem foglalá magában az Anjoui háznak a nápolyi trónon maradt részét is; mert kiköti, hogy csak Károly és az ő maradvékai (posteritas) tekintessék megválasztottnak.¹⁾

És valóban, midőn Róbert Károly 1342-ben, több mint harmincz évi uralkodás után meghal, rögtön megválasztják és megkoronázzák a rendek az elhunynak tizenhét éves, idősbik fiát, Lajos herceget.

Az Anjouiak az uralkodó életében való lényeges és következeiseiben messze ható szokásokat hoztak be, melyek az Árpádház alatt nem divatoztak. Mig ezeknél az uralkodó ház rokonulása kevésbé folyt be a birodalom

¹⁾ Egy 1307-beli választási okmány szavai: „Nos... diligenti collatione praehabita, Dominum nostrum Karolum, ac Posteritatem ejus, prout regalis successio exigit, in regem Hungariae suscipimus.“ Cziráky: „De modo consequendi summum imperium.“ 196. l.

nagyobbodására, az Anjouiak a házasodást eszközül használják birodalmuk nagy mérvű terjesztésére.

Róbert Károly első neje Katalin Mária volt, Kazimir lengyel király leánya; a második Beatrix, János cseh király leánya; a harmadik ismét egy lengyel hercegnő, Lokietek Vladiszlávnak, későbbi lengyel királynak gyermeke.

Hogy nem ok nélkül vetette szemét Lengyelország felé, kitünt még Károly, s annál inkább Lajos életében. Károly idejében, 1339-ben Kazimir Lengyel király, a magyar királyné testvére, összehíván a lengyel rendeket, kiknél a szabad király-választás mellett a bizonyos dynastiákhoz való ragaszkodás szintén meg volt, előadá nekik, hogy fiu-magzatai nem lévén s azokat nem is remélvén, halála esetében válaszszák meg urokiul a magyar király egyik fiát, a nagyreményű Lajost, mit nem minden pártoskodás nélkül a lengyel főurak elfogadtak s aztán a lengyel országgyűlésen egyhangulag végzésnek kiáltottak ki. Maga Kazimir, a király, számos nemeseinek kíséretében sietett Visegrádra, hogy Károlynak ezen ohajtott hirt meghozza. — És valóban Lajos mindjárt Kazimir halála után, 1370-ben Lengyelországba utazott, hol lelkesen fogadtatván, november 17-ikén a krakkói székesegyházban annak rendje szerint megkoronáztatott. Lajos anyját, a lengyel Erzsébetet, küldé Lengyelország kormányzására, mintegy példát mutatandó az asszony kormányzásra, oly országoknak, melyek azt nem ismerték, Lengyel és Magyarországnak.

Nagy Lajosnak három leánya volt: Katalin, Mária Hedvig. Kettő részére trónokat akart biztosítani: Katalinnak Nápolyt, Máriának Magyarországot és Lengyelországot. Csak a harmadik és legkisebbik leány Hedvig volt korona nélkül maradandó, a mennyiben Vilmos ausztriai hercegnek jegyeztetett el.

Lajos 1374-ben a lengyel főurakkal elfogadtatá egész általánosságban, hogy az ő, Lajos halála után, leányai valamelyikét választják meg. Később épségben maradván az ausztriai herceg eljegyzése, Hedviget szánta Lengyelország trónjára. Végül azonban a nagy király, úgy szólva halálos ágyán megmásítá szándékát. Úgy vélvén, hogy a kis Ausztria hercegség nem képes oltalmat adni Hedvignek a Lengyelországot háborgató pogány litvánok ellen, elhatározá, hogy ugyanazon fön hagyja egyesítve a magyar és lengyel koronát. Ezt a Magyarországon követségben járt lengyel nagyok is elfogadák s Máriának és leendő férjének, Zsigmondnak bemutatták hódolatukat. Ez Lajos életének utolsó évében történt.

A nápolyi combinatio, mely szerint egy Valois házbeli herceg, Katalin leendő férje, a francziákkal való összeköttetést volt biztosítandó, megheiusult Katalin kora halála által.

Az Anjoui ház sógorság utján való hatalom-terjeszkedésére bizonyosság Boznia is. Róbert Károly fegyverrel foglalja ugyan vissza a magyar korona eme régi tartományát; de nem sokára Kotromán Istvánt küldi annak kormányára. István pedig sógora volt Károlynak, mindkettő a lengyel király leányát vevén feleségül. Ezen Istvánnak leánya Erzsébet a magyar udvarnál neveltetett föl, s Lajos király nejevé lett.

Boznia fontos előbástya levén mind a török, mind pedig a Dalmátiára sovárgó Velence ellen, ezt is családi kapocs által vélték legjobban trónjukhoz csatolni az Anjouiak. Mennyire ment e részben a család, bizonyítja a következendő különös eset is, melynek eredménye nagyobb volt, mint talán hitték.

Erzsébet anyakirályné udvarában két fiatal rokona neveltetett: egyik a nevezett bozniai bán leánya, Lajos

leendő hitvese, a másik Anna, a schweidnitzi herceg leánya, kinek az idősb magyar királyné nagynénje volt. A két növendék közül az első IV. Károly német császár nejévé lett, utóbbi a magyar királyé; de szerződést kötött a két nő, hogy a tőlök születendő fiúk és leányok házasságra lépjenek. Annától Zsigmond született, Erzsébettől Mária — és így lőn megvetve alapja annak, hogy a magyar királyi és német császári korona Zsigmondra szálljon.

A fentebbi vázlatban mellőzünk is némely összeköttetéseket, czélunk csak annak kimutatása akarván lenni, hogy habár az Anjoui ház ugyanazon választással vegyes örökösödés által bírta Magyarországot, mint az Árpádház; családi összeköttetések által több ország egyesítésére törekedett. Különösen Lajos nagyban űzé nemcsak a szövetségek egész rendszerét, hanem némely országok confederatióba vagy personalis unióba hozatalát. A nemzet a szövetkezések becsét annyival inkább fölfogá, mivel Nagy Lajos alatt különben is addig nem ismert jóllétre és dicsőségre emelkedett, — és ezen politika Róbert Károlyon kezdve gyakorlatban vala. Ha Lajosnak fiu maradéki valának és ama politikát még egykét generation át folytatják, a nemzet nagy valószínűséggel azt tanulja meg, hogy az országok közös célra egyesülésének legnagyobb biztositéka az uralkodó ugyanazonsága levén, legczélszerűbb ugyanazon egy uralkodó fején több koronát egyesíteni, a mi például a lengyel és magyarra, ezen két választási királyságra nézve is alig lehetséges, mintha mindkettő lehetőleg sokat áldoz föl a választás szabadságából s lehetőleg sokat enged a bizonyos rendben szabályozott örökösödési elvnek.

De miután Magyarországon Lajos király és atyja politikájának folytathatására fiu maradék nem volt, a nemzet megtanulta ugyan, hogy a coalitiók czélszerűek

és szükségesek; de a választás szabadabb volta által akarták elérni több ország szövetkezését. Ezután a király választásnál nagyobb szerepet játszik a körülmények szerinti oportunitás, mint az Árpádok alatt követett legitimitás elve. És az oportunitás elve mellett mindinkább a kényszerítő szükség emelt szót; mert Lajos halála után a török már a magyar birodalom déli tartományaira kezdé kiterjeszteni rablásait és hódításait.

A másik, az Árpádokétól különböző szokás, melyet az Anjouiak behozának, első tekintetre csupa külsőségnek látszik; pedig mélyreható s következményeiben nagyfontosságú.

Róbert Károly, ki különben egyike volt a legóvatosabb fejedelmeknek, fiát, a nagy reményű Lajost nem koronáztatta meg még a maga életében. Pedig az Árpádház alatt, melynek a trónhoz való joga oly kétségtelen, s melyben már szokássá kezdett volt válni, hogy mindig elsősege legyen az első szülöttnek, az idősb király még életében megkoronáztatta utódát. Különösnek tetszik az eset azért is, mivel maga Károly is, kinek Lajoson kívül volt még fia, úgy látszik tartott némely zavartól; mert még életében kieszközlé a pápa beleegyezését, hogy Magyarország mindhárom érsekének koronázása érvényes legyen azon esetben, ha az, kinek elsőbbsége van, nem végezné vagy végezhetné a szertartást.

Hogy Róbert Károly nem koronáztatta meg fiát még a maga életében, épen az Árpádházbeli példák ijeszték. Lajos gyermekkorá előtt csak hetven nyolczvan évvel történt, hogy IV. Béla, az egyik legderekbabb király, fiát V. Istvánt még életében királylyá kiáltatta ki, s az eredmény az ország fölforgatása lett, azon belső zavar, melynek nyomait még Róbert Károly több mint harmincz évi bölcs kormányzása is alig bírta elenyésztetni. Mert régi

magyar szokás szerint — mint érintém — az ugynevezett ifju királyok souverainekké lettek, külön udvart tartottak, s külön ország részeket kaptak, s a két fejüségből könnyen támadt a fejletlenség. Róbert Károly fiának még a maga életében való meg nem koronáztatása által egy régi rosz szokással többet szüntetett meg.

I. Lajos, a Róbert Károly fia, negyven évi országlás után követé apja azon példáját, hogy nem avatott föl az országban egy második koronás fejedelmet. Nagy Lajos király esete pedig kényesebb, sőt hallatlan volt. 1300 körül a magyar nemzet nem is látszik gondolni arra, hogy az utolsó Árpád magzatát trónra emelje, mivel az leány volt. Most pedig 1380 körül Lajos királynak nem maradván fiai, sem Róbert Károlytól származott fiu testvérei, a nemzet beleegyezett, hogy egy nőt, a király leányainak egyikét, Máriát emelje trónra. Ez esetben méltán tarthatott volna Lajos király a zavaroktól, a nemzet előtt szokatlan nőuralom miatt, s még sem koronáztatá meg Máriát még a maga életében. A nagy király 1382-ben szeptember 16-ikán mult ki, s másnap, szeptember 17-ikén koronázzák meg Mária királynőt.

Azonban úgy látszik, Károly is eleve biztosítá utóda számára a trónt, valamint Lajosról ez több hihetőséggel áll. Károlyra nézve valószínű az. Még Károly életében, 1339-ben, először a lengyel főrendek egyeznek bele Lajos eventualis lengyel királylyá fogadásába és a lengyel országgyűlés határozattá emeli azt. Igen hihető hát, hogy Róbert Károly, miután ritkán tartott országgyűlést, legalább a magyar főrendek szó- vagy írásbeli ígérését bírta fia megválasztására.

Lajos király még 1374-ben Kassán maga körül gyűjté a lengyel rendeket, s leányainak valamelyikét elismerteté velök lengyel királynak. Itt megjegyzendő,

hogy lengyel rendek alatt alig érhető más mint a lengyel főpapok és főurak. Bajos elhinni, hogy a lengyelek Kassára forma szerinti országgyűlésre gyűltek volna össze. — Megjegyzendő továbbá, hogy midőn Lajos, három évvel utóbb, visszatért Lengyelországból, Nagy-Szombatban eljegyezteté az akkor kilencz éves Zsigmondot, a meghalt német császár fiát, a hat-hét éves Máriának, s Zsigmondot udvaránál marasztá, hol a nemzet nyelvével és szokásaival megismerkedjék. Végre, hogy — mint említém — Lajos királyt halálos ágyán ismét megnyugtató némely lengyel nagyok azon biztosítása, hogy Máriát és Zsigmondot fogják uralkodójoknak ismerni.

Ezen megjegyzések egyfelől azt sejtetik, hogy Magyarország is beérte Lajos a főrendek előleges beleegyezésével, és másfelől, hogy Máriának jegyesére, Zsigmondra nézve is volt valami előleges megállapodás, annyival inkább, mivel Zsigmond már Brandenburg fejedelem volt s számot tarthatott a német császárságra is.

Egy latinul irt történész fölhoz egy adatot, mely arra mutat, hogy a magyar nagyok eleve szavokat adták Mária és talán eventualiter Zsigmond trónra léptetésére is.

Ezen adat az: hogy 1378-ban Lajos király összehívá Budára a Rendekeket (Ordines), s kijelenté nekik abbeli szándékát, hogy nagyobbik leányát Máriát, királylány válaszsák és őt Zsigmonddal, IV. Károly császár és cseh király fiával összeházasitván, ezt is annak rendi szerint ellássák a királyi jelvényekkel, — a mibe a rendek egyértelműleg beleegyeztek.¹⁾ Továbbá mint ugyanazon író állítja, ezen alkalommal fölfogadtatá Lajos a szintén Anjoui házból de nem Róbert Károlytól leszármazott durazzói herceggel, Károlylyal, hogy nem lép föl követelőként a magyar koronára.

¹⁾ Palma Cziráky idézett munkája. 58. l.

Az utóbbi fölfogadást illető állításhoz kétség fér; sőt a mennyire az eddig ismert adatok megengedik a bírálatot, inkább elvetendő, mint elfogadandó. A mi a rendek Budára gyűjtését illeti, szintén kétségbe vonják, — azon okból, mivel az jőne ki belőle, hogy Lajos király 1378-ban az országgyűlés által ígérteté meg leánya és leendő veje trónraültetését. Már pedig hihetetlen, hogy ily fontos országgyűlési határozatról a hazai krónikák hallgatnának. — Így azt tehetjük föl, hogy nem egy országgyűlés ugyan, de az ország főurai adták Lajosnak szavukat Mária megválasztására. Országgyűlésen bajosan is történhetett olyas, miután ott a választást rögtön koronázás szokta követni, mi pedig ezuttal elmaradt.

Másfelől, hogy előleges egyezés történt, eléggé bizonyítja az, hogy Máriát mindjárt a király halála után való nap forma szerint s egyhangulag megválasztják és kiáltják.

A főrendek, papi és világi főurak jóval nagyobb tekintélyre emelkedtek volt az Anjoui ház alatt, mint az Árpádház alatt; mert mind a papi mind a világi főuraknál a banderialis rendszer ezen időben fejlődik ki. A köznemességnek, mely csak az ország határain belül szolgált, s nem is lehetett oly gyakorlott a hadban, mint a főurak zsoldos cselédsége, nem lehetett többé oly követelése, mint azelőtt volt. Azon főurak, kik Lajos királyt nápolyi és lengyelországi expedícióira kísérték, több befolyást nyertek az országgyűlésbe, mint a köznemesség tömege. Ha ezek közül valaki hiven szolgált, többé nem maradt köznemes. Az igazságos király érdem szerint alázta meg a régiebb zavargó nagyokat, hogy a kisebb nemességből emelje föl azokat, kik szolgálatkészség és harciasság által kitűntek. Az arisztokratia felében más lett új emberek által, kiknek befolyása ellen nem is lehetett a köznemes-

ségnek oly panasza, mintha a fő arisztokratia csupán születésénél fogva gyakorolta volna azt.

Az új főaristokratia a XIV-ik és XV-ik században az országgyűléseken is annyira háttérbe szorítja a kis nemességet, hogy már királyválasztásra sem jelent meg tömegesen, mint csak III. Endre alatt is, hanem kezd megyéenként csak négy-négy képviselőt küldeni a rákosi nemzetgyűlésre, mi által ismét egyik alapköve tétetett le a megyei politikai életnek; mert a követküldés oly gyűléseket tön szűkségessékké, melyek nem voltak meg akkor, midőn minden kis nemesnek Székesfehérváron egyenlő szavazata volt a legnagyobb főúréval. És a megyei képviselőség kisebbségben maradt a nemzetgyűléseken, mert a főúrnak is megvolt adva a jog, hogy személyes meg nem jelenhetése esetében helyettest küldjön a nemzetgyűlésre.

14. 15. század

Igy még a két első Anjoui behozta valószínűen azt a szokást, hogy csak a főrendekkel ígértette meg a király utóda megválasztását; — ez elég biztosítékot látszott adni az utódokról való gondoskodásban.

Annyi bizonyos, hogy Lajos után szokássá lesz a trónkövetkezés ily nemű biztosítása. Az ígéretet később formaszertinti előleges szerződések alakjában látjuk föl-
tűnni. Mig az Árpádok alatt a vérség és választás a két elv, melyet a nemzet szem előtt tart, Lajoson, sőt Károlyon kezdve az ország nagyai által adott szó teszi látszólag biztosabbá a következőt; de bizonyos esetekben ugyanaz okozá a legnagyobb bonyodalmat.

Lajos utódára Máriára nézve bajosabb kérdés, hogyan történt az, hogy ő mind Máriát mind Zsigmondot királyul akará elfogadtatni a lengyelekkel s valószínűen ugyanazon ígéretet tétette a magyarokkal is. Azok, kik ezen kérdést jogtani szempontból tárgyalták, úgy fejték meg a

387-1867

talányt, hogy Lajos csak Máriát akarta megkoronáztatni s Zsigmondot, az ő férjét, nem akará magyar királylyá tétetni. És valóban 1382-ben csak Máriát koronázzák meg, nem Zsigmondot is. Az egybekelés is kettőjük közt csak 1385-ben megy véghez és végre az ország sok belzavara után és Mária királynő fogságba vetésével 1387-ben választják és koronázzák meg a magyarok Zsigmondot királyokká, ki uralkodását az utóbbi évtől számítja. De a történész méltán teszi azt a kérdést, mi volt Lajosnak szándéka Lengyelországgal? Ott is csak Máriát akará-e trónra ültetni, hogy férje legfeljebb az ő nevében kormányozzon, vagy pedig ott épen Zsigmondot akará megkoronáztatni s Máriát nem királyként hanem királynéként szerepeltetni? Vagy végre mindkettőt mindkét ország koronájával akará elláttatni, mely esetben egyik ország sem marad egyik félnek a másik országba utazásával uralkodó nélkül? A combinatio mindenesetre csodálatos. De annyi áll, hogy Mária és Zsigmond trónkövetkezésében egyoldalúság csak Magyarországot s nem egyszersmind Lengyelországot is tekintetbe vennünk. Föltehető-e továbbá, hogy a két országban egy házas párt akarván elfogadtatni Lajos, némi szereposztást ne hagyott volna meg, miután még az ő uralkodása alatt bebizonyult, hogy a kettőt egy ugyanazon helyről bajos kormányozni s azért volt kénytelen oly gyengén országolt anyját Erzsébetet küldeni Lengyelországba alkirálynak?

A következő nem adott kulcsot kezünkbe ezen talány megfejtésére; mert a lengyelek Lajos királynak tett ígéretökből, ennek halála után csak annyit tartottak meg, hogy a király egyik leányát vitték királyuknak, — de nem Máriát, hanem Hedviget. Ezt pedig elszakaszták a tervezett frigytól az osztrák herczeggel: okulván az Anjouiaknak korona-házásítási politikáján, egy valóban

oly combinatiót vittek ki, melynél szebbet ezen nemben Károly és Lajos sem mutatnak föl. A lithvánok, mint érintém, halálos ellenségei voltak a lengyeleknek, s magának Lajosnak is sok dolgot adtak. Ezenkívül a nép és fejedelme pogány volt. Hedvig és a lithván fejedelem, Jagello, közti házasság ellenségből és pogányból nemcsak baráttá és keresztyénné tette a lithvánokat, hanem országuk egyesült is Lengyelországgal.

Zsigmondot okozzák különösen, hogy Lengyelország ily módon elszakasztaték a magyar uniótól. A lengyelek kedvét meg nem nyerte, s talán a szeles ifjúból férfikorára is rossz uralkodót jósoltak. De befolyhatott idegenkedésekre az is, hogy Zsigmondot a magyarokon és lengyeleken kívül talán a csehek és egész Németország uralkodójoknak fogják elismerni. Ily sok ország közt oszolván meg gondja, nem lakhaték tartósan köztök s Zsigmond roppant birtokai mellett is, könnyen a lithvánok zsákmányául hagyhatja őket.

Zsigmond, ha Lajos terve sikerül, három birodalom császára lesz vala: a magyar, lengyel és német birodalomé. A lengyel korona már elveszett, mint látjuk, mielőtt Zsigmond magyar királylyá koronáztatott volna.

III. FEJEZET.

A szabad választási elv tovább fejlődése.

Mária nagyon fiatal lévén, az ország törvényei értelmében Gara nádor kormányzott valóban. A souverainitást Mária nevében az özvegy királyné képviselte. Előbbinek mint főurnak sok irigye és ellensége volt; utóbbi nem termelt oly nagy ország kormányzására. Zsigmondnak az első években, szava sem volt a fontos ügyekbe, annyira, hogy három évvel Lajos elhunyt után az özvegy királyné más férjet keresett leányának, egy francia herceget. — Nem lett eredménye, s azalatt az ország mind nagyobb zavarba jött. Kitünt, hogy a nemzet nem tekinti természetesnek a női uralmat, s ez magában is következetlenségei és ingadozásai által a legrosszabbnak bizonyítja azt.

E közben új trónkövetelő lépett föl, kinek semmi joga sem volt a magyar koronához: ez az Anjoui ház egyik tagja volt ugyan; de nem a Róbert Károly féle ágból, hanem az ugynevezett durazzói mellékágból. Mindamellet sikerült nagy pártot szereznie az országban. Sokat tett az, hogy személyesen s jó oldalról ismerték őt, hogy Lajos király méltónak tartá a nápolyi trónra; de legfeltűnőbb az, hogy épen Dalmát-Horvátország és Boznia

pártolta őt kiválóan. Ugyanazon okok, melyeknél fogva Róbert Károlynak is egykor épen ezen országrészek voltak legelső és legtüzesebb párthivei, munkálhattak most is.

Ezen okok egyike az Adria tenger szabadsága Velence ellen, mit biztosít az, ha a magyar és nápolyi trón egyesítettik, mire Lajos hiában törekedett, s mi durazzói Károly alatt elérhetőnek látszott. — Különbösen ugyanez a töröknek is legelszántabb ellenségévé vált válandó; mert Durazzó, az ősi birtok, az Adria tengernek innenső, azaz keleti partján feküdt, a törökök torkában. Ezen politikai szempont mellett leginkább Károly kezére dolgozhatott az asszony kormányzásnak mindinkább tűrhetlenné válása.

Igy magyarázható, hogy Károly csaknem minden akadály nélkül Budára jöhetett, hol Mária lemondván a koronáról, ő Sz.-Fehérváron azt ünnepélyesen fejére tétette. Tudva van az új király szomorú sorsa. Alig hat heti uralkodás után az anyakirályné őt orozva meggyilkoltatja.

Károly megjelenése az ország határán azt eredményezé, hogy Mária sietve eljegyeztetett Zsigmondnak, ki most „ország gyámja“ nevet nyert.

A királynékat a pártosok Szerémben elfogván, bosszút állandók rajtuk Károly meggyilkoltatásáért, börtönbe vetették. Zsigmond indulván kiszabadításukra, most „ország kapitányá“nak kiálták ki. Azután meg is koronázták őt királylyá. Így ha Lajos király csakugyan Zsigmondra adatta volna a főrendek szavát, egyrészen az országos zavarok és a királynők fogsága emelte őt trónra, más részben az, hogy a magyar koronával mást is egyesítendő volt homlokán.

És Zsigmond csakugyan 1411-ben német császárrá, 1419-ben cseh királylyá lett, mely koronákat, a magyarral együtt életfogytig, 1437-ig viselte.

Hogy a trónkövetkezésben mily nagy szerepet játszott már az ország külügyi érdeke, arra az események egy sajtáságos experimentumot rögtönöztek Zsigmond életében. Zsigmondot egyszer az ország-nagyok törvénytelen tettei miatt fogságra vetik. Az ország egyszerre új király választáson kezdett gondolkozni. S hogyan gondolkozott? Az éjszaki megyék a lengyel királyt, Hedvig férjét hívták, ki meg is indult; a nyugati megyék Vilmos herceget, Hedvig mellőzött jegyesét, és a déli részek, Horvátország, Dalmátia és Boznia durazzói Lászlót. Zsigmond kiszabadulván csak utóbbi maradt meg boszuból praetendensnek, s később ennek kis pártja is szétveretett.

Ime, a véletlen mily világosan kimutatta, hogy az ország már választásaiban nem a legitimitást, hanem a külső szövetségeket tartá szemmel; mert maga a legitimitás nem lehetett különböző az ország éjszaki, nyugati és déli részében; s mert a candidáltak közül Lászlónak majd semmi és Vilmosnak legtávolabbi jogcíme sem lehetett nemcsak a magyar, hanem bármely más akkori jog szerint is. Az ország fekvéséhez képest a közvetlen külügyi érdekek szerint pártoskodtak.

Zsigmondnak Máriától nem maradtak gyermekei. Második nejétől Czilley Borbálától volt egy leánya, Erzsébet, kit habsburgi V. Albertnek, ausztriai hercegnek ad nőül. Zsigmond előlegesen fölfogadtatja az ország nagyjaival, hogy vejét, Albertet választják magyar királylyá. Zsigmond 1437-ben december 9-ikén hal meg s Albert az 1838-iki új év táján megkoronáztatik.

Habár nagy vita folyt a felett, hogyan történt, hogy mind Erzsébet választott és megkoronázott királynőnek, mind pedig Albert választott és megkoronázott királynak nevezi magát, — nem szükséges hosszú fejtegetésbe bocsátkozni e fölött. Hogy nőt ohajtottak volna uralko-

dónak, szó sem volt róla többé. Bizonyítja ezt Mátyás királynak egy negyven ötven évvel utóbb kelt levele is, melyben azt mondja, hogy a Mária királyné uralkodásának íze még akkor is megvan a magyarok szájában s szó sem lehet róla, hogy a magyarok az ő, Mátyás nejét elfogadják utóduul a trónon. Készebbek leöletni magokat, hogysesm ilyesbe egyezzenek.¹⁾ Nincs egy tény, mely azt mutatná, hogy Albert neje az uralkodó jogait gyakorolta volna. Legfeljebb nagyobb rangúnak tekinték, mint hajdan; de valósággal Albert volt a király. Eme nagyobb rang kétségkivül Mária királynétól számítható, ki a királyi méltóságnak már akkor birtokában levén, mielőtt férje királylyá lett, az országban nagyobb birtokokat tartott meg magának, mint a minők az Árpádház idejében a királynékat illették. Ezek kétségkivül rászálltak Zsigmond második nejére, Czilley Borbálára is. Így nem csoda, hogy Albert megengedi nejének, hogy tetszés szerint válaszszon magának a királyi birtokok közt. Zsigmond második nejének idejéből országos törvény maradt fenn, mely szerint nemcsak királyi, hanem külön királynéi banderium is van, — mindkettő ezer lovast tartozik kiállítani a várak oltalmára.

Albertnek magának nem az szerzé meg a magyarok beleegyezését, hogy ő a vén király veje volt. Hogy Albertre csak ígéretőket adhatták, ennek reményének kellett lenni idegen hatalomra is: a minthogy a németországi és cseh korona ránézett. Több mint valószínű, hogy a király már leánya férjhez adásában meghallgatá az ország nagyjait, mint most meghallgatják ilyesekben a minisztereket. És nem méltán föltehetjük-e, hogy azon esetben, ha a magyarok nem látják üdvösnek Albert jövendőbeli megválasztását, a király nem adta volna hozzá egyetlen leányát?

¹⁾ Kovachich, Script. Min. I. 341.

Albert két évig sem űlt a magyar trónon. Csak két leánya maradt, és halálakor reményben volt nejétől magzatja még meg nem született: nem tudhatták fiu lesz-e az, vagy leány.

Az országban senki sem látta jónak, hogy most az özvegy királyné vegye át a kormányt, s talán ő maga sem. A rendek beleegyeztek, s köztök első volt az özvegy királyné, ki arra szavazott, hogy Ulászló fiatal lengyel király hivassék meg a trónra. Talán, hogy nem annyira Erzsébet, mint férje rokonainak követeléseitől meneküljenek, legjobb transactionnak vélték a még elég fiatal özvegyet a leendő magyar királyhoz adni nőül, — annyival inkább, mivel így ha Erzsébetnek fia talál is születni, minden bonyolódás el lesz háritva.

Azonban leginkább Erzsébet vonakodása miatt a házasság elmaradt, — és bekövetkezett a legnagyobb bonyodalom, melytől tarthatának. Mig az országos küldöttség utban volt Lengyelországban Ulászló meghívására, Erzsébetnek fia született, kit Lászlónak kereszteltek.

Ezen atyja halála után született László nemcsak örökösödési országokban törvényes koronaörökös lett volna, hanem a magyar régi szokás is habozás nélkül elsőséget adott mindig az uralkodó törvényes fiának, kivált, ha mint jelen esetben, egyetlen volt. — Lengyel Ulászló ki volt ugyan kiáltva Budán királynak, de nem hogy meg lett volna koronázva, hanem még a hozzá indított magyar követség sem járt volt el küldetésében, midőn meghallá, hogy Erzsébetnek fija született.

Mi forgott fenn ily viszonyok közt az ország rendei előtt? Egyfelől Erzsébetnek, mint Zsigmond leányának, mint koronás királynőnek követelése, továbbá ugyanennek egy sokkal nyomatékosabb követelése fia, László nevében, kinek a magyarok jogfogalma szerint is elsősége van a

királylyá választatásban. Másfelől ezen legitimitási elvekkel szemben állott a nemzetnek opportunitás szerinti szabad választása. — Amaz — a legitimitás — leszámítván belőle a női ág minden lehető követelését, melyet jogosnak nem ismertek, a lehető legerősebb argumentumokkal szolt Erzsébet mellett; mert ennek csecsemő fia a szokott helyen, Székes-Fehérváron, Sz. István valódi koronájával, az esztergomi érsek Szécsi Dénes által, ki a csecsemőt csak ezelőtt mintegy három hónappal keresztelte, királylyá koronáztatott — az egészből semmi egyéb szertartás nem hiányozván, mint az ország törvényesen egybehítt rendei-nek beleegyezése: csak a pártos egyházi és világi főurak voltak jelen a bámész sokaságon kívül. Hozzá járult az a szomorú körülmény is, hogy Sz. István koronája egy orzás következtében került volt Visegrádról Erzsébet kezei közé. A koronázás 1440. május 15-ikén történt, midőn a lengyel Ulászló még csak Eger táján volt Lengyelországból jövet.

A rendek „nagyobb számmal, mint bármikor“ június 29-ikén Budán újból is királyuknak választák lengyel Ulászlót, s oly okmányokat állítanak ki közmegegyezéssel, melyek a választás szabadságának elvét a leghatározottabban kimondják.

Az 1440. június 29-iki manifestumban mondják a rendek:

Érett megfontolásuk tárgya volt oly királyról gondoskodni, ki az országot épségben tartsa, növelje és a törökök beütései ellen védeni tudja. Igy emlékezének meg a rendek, mily üdvös volt egykor Sz. László idejében Magyar és Lengyelország szövetkezése s mily javára szolgált tiszteletreméltó emlékezetű Lajos király alatt mind két országnak a közös fejedelem alatt való egyesülés, ki szerencsésen tudván vezetni mindkét ország kormány

rúdját, a két nemzet közel érintkezése, ellenségek elleni kölcsönös védelme becsülést, dicsőséget szerzett mindkettőnek és fölvirágoztató. ¹⁾

Ez igen lényeges, sőt leglényegesebb része az okmányoknak, ha kivesszük egy másik helyét, melyben Erzsébet fiának koronázása érvénytelennek van mondva, mivel a rendek beleegyezése nélkül történt.

Szó sincs benne arról is, mintha lengyel Ulászlót egyébként választották volna meg, mint személyiségéért és a lengyel és magyar között ohajtott véd- és dacszövetségért, mi az uralkodó közösségénél fogva magától értetik.

Lengyel Ulászló két hónappal később koronáztatik meg, mint Erzsébet gyermeke, a csecsemő László. Julius 17-ikéről a rendek egy másik fontos okmánya maradt ránk. Ez már nem a legitimitás elvével szemben védi a választás jogát, hanem tovább megy és a választás elvét a koronázás általi szentesítés fölébe helyezi.

A koronázásoknál használt korona Erzsébet kezében volt. A rendek elhatározzák, hogy I. Ulászlót azon diadémával koronázzák meg, melylyel Sz. István eltemettetett, s mely még meg volt a sz. fehérvári sirboltban. Kimondják egyszersmind:

„hogy a királyok megkoronázása mindig a nemzet akaratától függ, s a korona hatálya és érvénye az ő beleegyezésökben állot“²⁾.

Ezen határozatok, melyek hozatalában részt vett Hunyady János is, valamint az egész király választás, leginkább a miatt lettek végzéssé, mivel az országot a török miatt mind nagyobb veszély fenyegette és a csecsemő

¹⁾ Katona, XIII. k. 1440-hez.

²⁾ „Considerantes etiam potissime, quod semper regum coronatio a regnicolarum voluntate dependet, ac efficacia et virtus Coronae in ipsorum approbatione constitit.“ (Kovachich. Vest. Comitiorum 235. l.)

László felnőttségéig szükségessé válandott regensség nem látszott oly alkalmas kormányzásnak, mint I. Ulászlóé, ki egyszersmind Lengyelország segedelmét biztosítá Magyarországnak. Igaz, hogy már előbb mindent elkövettek Erzsébet érdekeinek kiegyeztetésére az ország érdekével. De a rendek határozatában világosan ki van fejezve jogi fölfogásuk a magyar trón betöltésében, mely fölfogás nagyon egyezett a lengyelekével, kikkel oly közel érintkezésben voltak s most ismét oly közeli szövetségbe léptek. Különben az, a mit a koronázás érvényéről mondanak, az egészen ősi, hagyományos elv volt.

Tudjuk, hogy I. Ulászló négy évi uralkodása után hősi halállal kimult a várnai mezőn. Midőn 1445 tavaszán Magyarország rendei ismét királyválasztásra gyűltek össze, már a legkorlátlanabb választás elve csaknem érvényre jutott. A hazafiak egy része azon volt, hogy a belföldi fő nemesek valamelyikét emelje trónra. Voltak, kik a választás elve mellett fölöslegesnek tartván a koronát, mely díszjel a maga viszontagságaival megannyi viszontagságba keveri a nemzetet, — republicanus kormányformáért emeltek szót.

1445
Görögország
ellenében

A belföldi uralkodó választását illetőleg: hogy ilyes eszmék támadhattak, természetes volt kivált egy Várna után, melyben a külső szövetség több mint szükségtelennek — kártékony bizonyult be. Hogy a szövetségesek nem segítették a magyart, — még menthető lett volna magában; de menthetlenné az által vált, hogy ígéreteket tettek volt. Így a jelszó, mely másfél század óta uralkodó vala, hogy t. i. a király választásokban fő vezérelv legyen a külföldi szövetség, most hatalmasan megingott.

Azonban volt még egy erős párt, mely az elkeseredésen tulemelkedve, folytatni kívánta a trón betöltésében

az előbbi szokást. Lászlót, Albert király fiát, talán mint ilyet is megválasztandónak vélték; de nevezetes ok volt mellette az ország külügyi viszonya, nem annyira mintha sokat segíthetett volna, hanem mivel sokat árthatott. Lászlóra nézett nemcsak a magyar, hanem apja után a cseh királyi s ausztriai hercegi korona is. Mint cseh király és osztrák herceg miatt az ország nyugati és éjszaknyugati határai nem lettek volna biztosságban. És már is, gyámja, a Habsburg ház egy másik ágából származott herceg és római király Fridrik, ellenséges indulatot mutatott. Nemcsak átvevé és magánál tartá a magyar koronát, hanem el sem ismeré törvényes királynak I. Ulászlót. — Magyarország, melynek minden erejét a török ellen kell vala fordítania, nem csak háborgatva lett volna kívülről, hanem benn az ország kebelében is mindig pártoskodásokat szít vala, ha László nem választatik királylyá.

És csakugyan a köznemesség és városok, ezenkívül Hunyady János tanácsa által győzött az a párt, mely királyt ohajtott s királyul Lászlót.

De egészen váratlanul Fridrik se a gyermeket se a koronát ki nem adta kezéből, mire jogtalan követeléseiben keresett ürügyet. — Úgy látszik, az ország rendei nem épen kéntelenségből, de azon okból nem vitték végsőig a dolgot, mivel az öt éves gyermek különben sem lesz vala nagy biztosítéka a kormány szilárdságának. De Fridrik ama tette mintegy kényszeríté az országot arra, hogy egy lépéssel újból is közeledjek a királyi szék betöltésében a választás abszolút elve felé. Az ország határain kívül levén a király, egy koronátlan urat választott magának — s ez Hunyady János volt kormányzói címmel, de uralkodói hatalommal fölruházva. Hunyadi hat évi kormányzása (1446—1452) arról is meggyőzé a nemzetet, hogy nem épen multhatatlanul szükséges oly uralkodóért

nézni körül, ki idegen koronákat is egyesít fején. Egy hazafias és hősi főnemes még jobban országolhat, mint egy királyi vérből származott király.

1452-ben, miután az ausztriai és cseh nép föllázadt Fridrik, a gyám ellen, hogy kezet fogjanak a magyarral közös királyuk kiszabadítására, László végre átvette az uralkodást, Hunyady lemondván a kormányzóságról. Azonban Sz. István koronája még Fridrik kezében maradt, jeléül annak, hogy csak látszólag működött korábban László mellett. — Önző céljait elpalástolá László által, de könnyü volt keresztül látni tervein. Ez a személyes, önző politika pedig a népek szövetkezését mozdítá elő. Magyarok, osztrákok s a csehek tekintélyes része egyesült most, a legőszintébb frigyben. Ez Fridrik ellen volt most fordítva; de a következő század elején a három nép közeledésére ez fontosabb volt talán, mint minden trónkövetelés. Ama szövetkezés és sikeres kölcsönös segítség a magyarokat meggyőzé arról, hogy Fridrik későbbi cselszövényeit nem lehet magának az ausztriai népnek róni föl.

Teljesen bizonyosnak tarthatjuk, hogy ha a valódi korona a magyarok kezénél van, most megkoronázzák vala újból Lászlót; mert 1440-iki koronáztatását a legnagyobb ostentatióval érvénytelennek kiáltották volt ki; s mert 1447-ben törvény kelt, melynélfogva magában a főurak választása, ha teljes számban volnának is, érvénytelen a köz nemesség, az ország összes rendének hozzájárulása nélkül.

Beérték a rendek azzal, hogy Lászlót megesketék az ország törvényeinek megtartására Pozsonyban, az 1453-iki országgyűlésen. — A koronázás hatálya ez által újabb csorbát szenvedett, — ellenben a rendek szabad választása és a királyi eskü újból is lényegesebbnek lőn hirdetve ezen tény által.

1447.

László király trónrajutása látszólag a születési jog és a koronázási szertartás tiszteletben maradását képviselné; de valóban mindkettőben megingatá a nemzet hitét.

Mint láttuk, már születése évében a nemzet szabad választási joga érvényre emelkedett s mind a születés, mind a koronázás fölött elsőséget adtak a rendek beleegyezésének. — Trónra jutván, a még gyermek király jelentéktelenné törpült az ország megszabadítója, volt törvényes, s most is tettelegesen kormányzója, Hunyady mellett. Tekintélyét ronták tanácsosai, kik örökös ujjhuzásba s ellentétbe hozták Hunyadyval, s kik az idegen befolyást még jobban meggyűlöltették. A nemzet csaknem mindenestül Hunyady részén állott ezen ujjhuzásokban, s már e nagy férfiú életében mind határozottabb lón a a szándék, hogy ennek családját, nagy reményű fiainak valamelyikét emelje trónra. Hunyady János, mint tudva van, épen legdicsebb, az egész keresztényiséget bámulatra ragadt tette, Belgrád fölmentése után múlik ki. — A nép magasztosb színben látta őt, mint egy királyi vérből származott embert: az ég, a gondviselés választottja volt ő s neve csaknem oly mértékben egyesült a vallásos hittel, mint Franciaországban közel ugyanazon időben (1431.) az orleansi szűzével. A nép emberfölötti csudákat beszélt Hunyadyról, még életében a szentek közé sorozta, és halála után komoly lépések történtek, hogy a pápa fölvegye őt a szentek sorába.

V. László király, vagy inkább rokona Fridrik császár, már is tartott attól, hogy László halálával Hunyady két fiának valamelyike jut a trónra. És épen ezen félelemből történt Hunyady László kivégzése, Mátyás fogságba vetése, és hiveik üldözése, mely nem hogy használt volna, hanem többet ártott Fridrik ügyének, s többet tön Mátyás trónrajutására, mint bármi egyéb.

IV. FEJEZET.

A szabad választás elvének további gyakorlata a vegyes királyok alatt.

Mátyás megválasztását nem kellett Szilágyinak erőszakolnia. Mondják, 40,000 fegyverese volt a Rákoson 1458-ban télen. De ez a katonaság nagyobb részben nem volt más, mint a választók tömege. És volt-e a főnemeselek között is oly tetemes párt, mely sikerrel ellene szegült volna? — Tudva van, hogy Mátyás választása előtt a főnemesség Szilágyi Mihálylyal forma szerinti szerződést kötött Mátyás megválasztására; mert most is váltig szokás volt, hogy a főurak határozták el előre a király választást.

Mátyás megválasztatása idején is kétségkívül nagyon tekintetbe vették az ország külső összeköttetéseit. Azért már eleve meg volt vitatva, a szomszédos országok uralkodói közül melyiknek megválasztatása lenne leghasznosabb az országra nézve, kivált a permanens török háború szempontjából?

Egyik pályázó Fridrik német császár volt. Szó sem volt, s nem is lehetett róla. Nemcsak azok valának ellene, kik boszúval voltak eltelve a számos háborgatás és kártétel miatt, melyeket már két év tized óta folytatott Magyarország ellen, és kik előtt ha neve említettett, csak

épen a Hunyadyakhoz való rokonszenv nyilatkozatát idézte elő, — hanem a józan politika sem tanácsolta. Fridrik se harcias ember nem volt, se ügyesebb kormányzó Zsigmondnál. Habár Fridrik fukar, Zsigmond vesztegető volt, a német birodalom amaz alatt épen úgy nem ígért nagy támaszt az országnak, mint nem adott Zsigmond kormányzása alatt, hanem inkább hátrányára vált. Oly kicsinyes fogások, minőkkel Fridrik a magyar koronához jutott s most a trónhoz is kívánt jutni, az a pártoskodási apró csatározás, melyet Giskrái által folytatott, a török ellenében a hadakozásnak merőben hasznavehetlen módja lett volna. Különben is, bár német császár és 1457 óta ausztriai főherceg lett, a cseh korona elszakadt tőle, hogy Podiebrád György választassék meg királylyá. Maga Podiebrád husszita érzelmeinél fogva nem volt alkalmas arra, hogy Magyarország és a pápa közötti oly fontos és anyagi segély tekintetében nélkülözhetlen jó viszonyt fenntartsion. Egyébiránt ezzel való szövetségét biztosítani látszott az, hogy Mátyásnak, mint tudva van, Podiebrád leánya volt eleve nejeül szánva; és hogy Podiebrád a fogoly gyermeknek mintegy második atyjává lett volt.

Különösebb és feltűnőbb az, miért nem volt az országban nagy pártja Kazimir lengyel királynak, s még különösebb, hogy a magyar történetírók, még a kik legtűzetesebben írnak is eme korról, mint valami csekélységet mellőzik ezen egyik leglényegesebb kérdés megfejtését, sőt még csak nem is teszik eme kérdést. Midőn az ország minden nevesebb történetbuvára setétségben hagy erre nézve, kénytelenek vagyunk mi is beérni azzal, a mit a mult században Pray közlött, s a minél többet az ő ideje óta senki sem akart tudni. Annálfogva, nehogy igen merészeknek láttassunk, igtassuk ide, a mit Szilágyi mondott erré nézve azon beszédében, melyben Mátyás

megválasztását ajánlotta. Szilágyi átalán idegen uralkodók megválasztása ellen beszélt. Zsigmondot, a német császárt ijesztő példaként mutatta föl s valóban nem nagy ékes-szólás kellett rá, hogy azt szomorúnak bizonyítsa be. Föl-hozá, hogy Albert özvegye miatt mily káros lón az idegen befolyás, mi miatt a csak előbb meghalt László király uralma sem volt kecsegtetőbb.

Azonban Szilágyi beszédében mindez inkább Fridrik ellen volt intézve, a minthogy I. Ulászlót és a lengyeleket egy szóval sem érinti. Kázmér lengyel királyról ezt találjuk a beszédben:

Kázmér — mondja ő — még az örökségül nyert lengyel trónon is csak nagy nehezen bir megállani. Még nehezebben tarthatandja meg magát Magyarországon. Különben is Magyarországot más jogon nem követeli, mint hogy oly király (V. László) néniét vette feleségül, kit egy magyar sem siratott meg. Kázmérnak elsőséget adni egy Hunyady felett, annyi lenne, mint minden nemzeti önérzet megtagadása.

Szilágyi beszédében — melyet különben meg lehetős hű historiai okmányak tarthatunk, s legalább az egyko-ruak emlékezete utáni kivonatnak, nevezetes az, hogy egyáltalában nem ismeri el a sógorság utáni jogcímet. — A mi különben a lengyel királyról közöltetik, egyáltalában nem elégít ki. Erősebb érveket kellett fölhoznia, midőn a királyválasztó gyűlésen jelen volt Kazimírnak egy követe, ki ennek megválasztatása mellett buzgólkodott.

Azonban szabad legyen csak annyit tennünk hozzá, hogy a lengyel szövetség is, I. Ulászló alatt, kevésbé volt gyümölcsöző, mint vélték; — és hogy Lengyelország már természeti fekvésénél fogva is még ebben az időben meszszebb esett a török hódítások vonalától, hogy sem épen a földolokban, a török elleni védelemben Magyaror-

szág nagy érdekét magáévá tette volna. Alkalmasint nem az uralkodó személye dönté el a kérdést Kazimir ellen, hanem a két nemzetnek most már külön vált érdeke, melynélfogva ha Kazimir tán a legitimitás erősbberveivel tud vala is előállani, valószínűleg nem juthat trónra.

Mátyásnak tehát egyfelől ugyanazon kedvező helyzete volt, a mi Róbert Károlynak, hogy t. i. nem is tudtak célszerűen mást választani, mint őt. De másfelől még meglepőbb az analogia Róbert Károly és Corvin Mátyás megválasztatásának okai közt. A külső hatalmak közül a pápa volt Róbert Károly leghatalmasabb támogatója, — és a külső hatalmak közül ugyancsak a pápa volt Mátyás király fő pártfogója. És valamint az első Anjoui idejében a pápa szövetségét ohajtá mindenek fölött az ország mind a belső rend mind a külső nyugalom szempontjából, úgy a pápa most a legnélkülözhetlenebb s úgy szólván az egyedüli szövetséges volt, kitől nemcsak szellemi, hanem anyagi segítséget lehetett várni a török ellen. A pápák voltak eddig is a nagy Hunyady János legbuzgóbb pártfogói s ezen pártfogásukat rászállíták fiaira is.

Igy Mátyás király belföldi nemes léttére magával hozta azt, a mit N. Lajos óta minden új királyban szükséges kelléknek tartának: a külföldi szövetségek azon legbiztosabbikát, mely a szomszédi surlódások és a családi összeköttetésekől később származható kellemetlenségekkel sem járt.

Mátyás nemcsak hogy előbb magyar királyok nemzetiségéből nem származott, hanem a valódi koronával sem volt megkoronázható. Ebből a nemzetnek új alkalmat adatott érvénytelennek s üres szertartásnak nyilvánítani a koronázási tényt, ha a nemzet beleegyezése hozzá nem járul; mert Fridrik császár 1459. márczius 4-ikén megkoronáztatá magát — az igazi koronával — nem Sz.-Fehér-

váron, hanem Bécsujhelyen, föl sem véve, hogy a pápa egyházi átokkal fenyegette mindazokat, kik Mátyás királyt háborgatnák a törökök elleni vállalatában.

Ezután Fridrik magyar királynak írta magát, — a nélkül, hogy a nemzet elismerte volna. A némely külső fejedelmi házaknál uralkodott örökösödési elv, melyre Fridrik támaszkodott, éles ellentétbe jött újból a magyar nemzet írott és élő jogaival.

De az ellentét magára a választási formára nézve is kitűnt. Mátyás megválasztásában a köznemesség vitte a szót és főszerepet: a főnemességnek alig maradt egyéb, mint a beleegyezés. A nemesség ily tömeges befolyása a választásokba, mint emlitém, már kiment volt divatból az azelőtti században, midőn a főurak kezdtek a koronáról intézkedni. Fridrik egy részben az ezen daemocraticus irány elleni visszahatásnak köszöné, hogy a magyar főaristocratia nagy része körébe gyűlt, s őt a rákosi nemzetgyűlés ellenére magyar királynak kiáltá ki s meg is koronázta. Kiemelendő még, hogy a főnemesség az ország abbeli érdekére is hivatkozott, hogy a királyi széket egy külföldi tetemes erőről rendelkező fejedelem töltsé be, minőnek ők a német császárt állíták.

Tehát Mátyás trónra jutásában az ugynevezett legitimitás ellenében a szabad választás, a főnemesség túlnyomó befolyása helyett a köznemességé jutott érvényre. A külföldi összeköttetésekre való tekintet oly kevéssé mellőztetett Mátyás, mint Fridrik pártjában. Csakhogy Mátyásnál más alakban volt meg az, mint Róbert Károly óta divatozott.

Néhány évvel trónralépte után alkalmaztatott egy másik, korábban kezdett szokás is: hogy t. i. Mátyás előleges szerződés útján leköté a királyi széket, halála esetére. 1462-ben Gréczben szerződés kelt Mátyás és

Fridrik közt, melyben a magyar korona visszaszolgáltatása és Magyarország nyugalma díjában Mátyás beleegyezik, hogy Fridrik használhassa a magyar királyi címet, és ha Mátyás fiu-maradékok nélkül volna ki, Fridrik, vagy annak fia, vagy ha több fiai volnának, a Magyarország által kijelölendő fiu választassék meg magyar királylyá. Mig régebben az ily szerződéseket a főpapok és főurak irták alá, most az összes nemzettel fogadtatá el a király.

Mátyás még azon évben nagy országgyűlést hitt össze, olyat melyben az összes nemesség részt vett — s ez helyben hagyta a szerződést, és az addig pártoskodott főurak kibékültek Mátyás kormányával. A szerződés nem hivatkozik jogra, sem az elsősülöttségi rendet meg nem állapítja, sőt a mennyiben az összes ország szentesíté, a szabad választás érvényére hozható föl példaként.

Tudjuk, hogy ezután erősebben kitört a háború Fridrik és Mátyás közt, mint valaha. A háború egyik stádiumában 1478-ban kél ugyan egy békeokmány, de ebben csak annyi áll, hogy Mátyás továbbra is atyjának vallja Fridriket: a korábbi szerződésnek a magyar trón betöltésére vonatkozó pontja se megerősítve, se eltörülve nincs. Történeti adataink bizonytalanságban hagynának, ha nem tudnók, hogy később uj háború ütött ki, minek következtében Mátyás elfoglalta Bécset. Ezután több formaszertinti békekötés nem történt.

Az 1463-iki okmány békeszerződés volt két idegen fél közt. A békeszerződés minden pontját fölbontá egy uj háború, s így Fridriknek nem volt többé jogos követelése a trónra.

Mindamellet ama szerződés fontos momentum, melyet a királyi szék betöltésének történeti vázlatában nem mellőzhetünk.

Mátyásnak törvényes fia nem maradt. Ismét körül kellett néznie az országnak, kit válaszszon meg. Fridrik német császárt vagy fiát, Maximiliánt talán megválasztja, ha az a különös bonyodalom nem vet gátot, hogy Bécs Mátyás halálakor magyar kézben volt. A korona elfogadása díjában kétségkívül a magyarok Lajtán túli összes birtokait követelte volna vissza az új király, a mit pedig a nemzet nem akart volna kiadni. Aztán lehetett-e kívánni a nép hangulatának oly gyors fordulatát, hogy ma urának válaszszon azt, ki tegnap még ellensége volt, hogy boszújának önkényt alá vesse magát?

Csak egy jó választás látszott lehetségesnek, és ez a cseh Ulászlóé.

Ez Albert királytól származott női ágon — s unokája volt. Albert, mint irtam, Kazimir lengyel királyhoz adta volt Erzsébet leányát. Utóbbi házasságból származott Ulászló, kit Podiebrád halála után a cseh rendek királyuknak választottak volt 1471-ben. Ulászló meg nem választása esetében kétségkívül visszakövetelendi Morvát, Sleziát és Lausitzot, mely tartományokat Mátyás a cseh koronától elszakított és a magyarhoz csatolt volt. Ezek vissza nem adása esetében kész a háború. Ha pedig királyul választják, szintén visszamennek ugyan Csehországhoz ama tartományok; de a kikötött zálog összegért, melyet Ulászló megválasztatása fejében kétségkívül le fog fizetni.

Ulászlóval a rendek megmentenek magoknak három tartományt sőt a Podiebrád alatt erőre kapott Csehországot is magyar szövetségbe vonják. Így Albertnek, Ulászló öccsének, ki lengyel királylyá volt leendő, s ki szintén föllépett jelöltül, nem lehetett ennyi érve maga mellett. Ulászló megválasztására 1490-ben összehívtak volt ugyan a köznemesek is Rákosra; de az urak a tanácskozások hosszúra nyújtása által kifáraszták őket, úgy hogy

kevés híján eltávoztak. Így Ulászló a főurak választottja volt. Ulászló ellenében más erős párt nem volt az országban, mint Corvin Jánosé, Mátyás törvénytelen gyermekéé. De a főurak Mátyásban a régi szabadítékok felforgatóját és a régi szilaj függetlenség fékezőjét ismervén, ki egyszersmind a kis nemest, a zsoldos katonaságot a főnemesség fölébe emeli, nem szerették, hogy a fiu folytassa majd apja politikáját. — Különben is erős argumentum volt János ellen, hogy Mátyásnak nem törvényes gyermeke. Hozzájárult mindezekhez az is, hogy a török már korántsem látszott oly félelmes ellenségnek, mint Mátyás megválasztatása idején. Legalább csaknem ötven év óta nem jött egész seregével Magyarország ellen. Így ha Jánosban atyját megközelítő hadvezért remélnek is, nem volt ez oly mindenek fölött uralkodó tekintet a királyválasztásban.

Azonban Ulászló is kénytelen volt a Bécszet visszafoglalt s az országba messze előnyomult német császárral, illetőleg annak római királylyá lett fiával, Maximiliánnal szerződésre lépni a királyi szék eventualis betöltésére. A Pozsonyban, 1491-ben kelt szerződés értelmében Ulászlót elismeri a császár magyar királynak; sőt elismeri leendő fiamaradékát is. De ha Ulászló törvényes fiugyermekek nélkül volna ki, vagy pedig ezen fiu gyermekei halnának meg fiu örökösök nélkül, Magyarország rendei Maximiliánt, s ha ez nem élne, fiai közül valamelyiket, és ha ezek is elhalnának, a tőlök egyenes vonalban leszámazandó törvényes örökösök közül valamelyiket tartoznának királyul választani. Ki van kötve továbbá, hogy Ulászló eme szerződés megerősítésére hívjon össze országgyűlést.

Azonban bár a szerződés 1492-ben februárban az országgyűlés elé terjesztetett, a rendek nagy méltatlanko-

dással utasították el, és törvénybe sem iktatták. Mindamellétt aláírta azt számos magyar és horvát főúr.

Ismeretes a főúrnak eddigi külön szerződése ily tárgyokban. Láttuk, hogy még az Anjoui ház alatt divatba jött, hogy a főúrnak előleges ígéretet tőnek az utód megválasztására.

Az e részben fennmaradt okmányok¹⁾, kétségkívül csak a főrendek ily előleges ígéretei, s nem országos szerződés. Annyi bizonyos, 1505-ben a rendek, kiknek tanácskozásaiban nagy részt vett a köznemesség, kimondák, hogy Ulászló halála esetében csak belföldit fognak ismét királyul választani. Látni, hogy már Zápolyára gondoltak, s a dolog oly színben áll, hogy ha a főnemesség Miksának adták szavukat, a kis nemesség, a rendek többsége szintén elígérte szavazatát Zápolyának.

II. Ulászlónak két gyermeke volt: az egyik fiu, Lajos, ki 1506-ban született, és II-ik Lajos név alatt magyar királylyá lett, a másik egy Anna nevű leány, ki I. Ferdinánd ausztriai főherczeghez ment férjhez.

I. vagy Nagy Lajos óta oly kétségtelen joggal és könnyen nem volt átmenendő a korona az elődről utódra, — sőt mióta I. Károlyról I. Lajosra ment át az uralkodás, mint most Ulászlóról II. Lajosra, nem is történt meg, hogy a király életben fiut hagyjon maga után. — Mindamellétt ezen egyszerű következés sem történt meg úgy, hogy egy különös eset ne adja elő magát. II. Ulászló a fiát még két éves korában ohajtá megkoronáztatni. De hogyan történjék ez, mikor a választás alkalmával a rendek előtt esküt kell letennie a királynak az ország törvényeinek megtartására? Ezt a királyi apa tevé meg

¹⁾ Firnhabernél — és a nemzeti muzeum kéziratai közt: Széchenyi Codex, folio latin.

fia nevében; de föltételül volt szabva, hogy mihelyt teljes kort ér a gyermek, maga is leteszi az esküt, különben nem gyakorolja a királyi hatalmat, előbbi megkoronázata-tása daczára sem. Ulászló fölfogadá, hogy a gyermek mellé sem Maximilián császárt, sem pedig más külfejedel-met nem nevez ki gyámul, hanem magyar egyházi és világi főurakat.

Megemlítendő még egy új családi kötelék. Nemcsak II. Lajos leánytestvére adatott nőül Ferdinándhoz, hanem Ferdinánd testvére, Mária, Lajos nejévé lett.

Ezen házassági szövetség fontos különbséget idézett elő a Mátyás és Fridrik közti szomszédság és a mostani Maximilián-Ulászló féle s még inkább a Ferdinánd-Lajos féle közt. Az akkori éles ellenszenvek lecsillapultak, a két udvar közt, kivált Mária Magyarországra jövelele óta, a legbensőbb bizalmasság támadt. — A királyi családok közt netalán megállapított kölcsönös öröklés vagy kétes szerződések, melyeket az országgyűlés még nem ismert el, nem tőnek annyit a következő trónváltásra, mint a magyar-osztrák-cseh nép barátságosabb érintkezése sőt tetteleges segítsége.

Midőn 1515-ben Bécsben a nevezett eljegyzés történt, egy újabb szerződés kelt, melynek egyik *titikos pontja* az volt, hogy Lajos és Ferdinánd családja kölcsönösön örökösödési joggal birjanak egyfelől a Lajoshoz tartozó Magyar- és Csehországban, másfelől a Ferdinándhoz tar-tozó Ausztriában.

Azonban ez, mint udvarok közt kelt szerződés, nem tekintetett se Magyar-, se Csehországban kötelező érvényűnek, s eventualis esetben tán épen Ausztria szempontjából nem ismerte volna el az illető szer-ződő fél.

A mohácsi vész után a választás szélső szabadsága ismét érvényre jutott Zápolyában, s csaknem oly módon, mint Mátyás alatt.

Utána megválaszták Ferdinándot is, s az országnak két királya volt, kik apránként az ország azon maradványát, melyet a török elől meg tudtak menteni, két külön részre szakaszták. A keleti részben, Zápolyában megmaradt a szabad választás elve, minek a török souzerainitás még kedvezett; de a választás szabadságát itt is szabályozá a fejedelmi vérré való tekintet.

Az ország másik részében a választásra ugyanazon korlátozások álltak be, mint az Árpádház alatt, a mennyiben egy ugyanazon nagy család tagjaiból választattak a fejedelmek.

Különben a vegyes házbeli királyok alatt, mint láttuk, egy részben az uralkodók fiu maradvány nélküli kihalása, más felől a viszonyok kényszerűsége miatt, a trón betöltésében a választás szabadságának elve mindinkább kifejlik. Csaknem a hány király, annyiféle módon jut a trónra; de Nagy Lajoson kezdve talán csak V. László és II. Lajos trónralépte olyan, melyet születésének köszönhetett az új király, s e kettő közül az előbbi eset épen arra szolgált, hogy ellenében a nemzet szabad választása annál hathatósabban kimondassék. Ha fölteszszük is: hogy a nemzet örömebb maradt volna egy királyi ős ivadéka mellett, ha t. i. fiu gyermekei vannak, — a legitimitásnak ezen fogalma szerinti nemét teljességgel nem gyakorolhatta.

A kik az örökösödés elvei szerint akarnak szabályt vonni el a királyi szék betöltésére nézve, tévúton járnak. A döntő szempont a királyok megválasztásában 1300-tól 1527-ig az ország időszerinti érdeke, és legtöbb esetben külügyi érdeke volt.

A szerződések e célra, mint már eredetökben az Anjouiak alatt láttuk, a szabad választás fenntartása mellett kötöttek, s épen a szülőtségi vagy vérségi következésben való nem bizást foglalták magokban.

A vegyes házbeli királyok alatt sokat kellett szenvedni a nemzetnek a választási pártoskodások, — s az örökösön változtatott dynastiákból előállott praetendensek miatt. De tagadhatlan az, hogy mintegy kétszáz év alatt Olaszországgal különben is közlekedésben, kétszer Németországgal, kétszer Lengyelországgal personalis unióban élvén, a nemzet látköre szélesedett s politikai és belső műveltsége több oldaluvá lett. Ekkor ismerte Európa legjobban a magyart s ekkor állott a dicsőség és becsülés tetőpontján. De nagy szerencsétlenség volt, hogy a nemzet belső fejlődésében mind untalan föl kellett hagyni a megkezdett úton való haladással, és hogy Lajos után egy Zsigmond, ez után a Hunyadiak más más politikát követtek és különösen, hogy a Mátyás elkezdte nagy művet egy méltó fia nem folytathatá. Nem átmenet, hanem fölbomlás volt a trónváltozás Mátyásról Ulászlóra.

V. FEJEZET.

A Habsburgi ház magyarországi uralkodásának első korszaka.

1526-ban először Zápolya koronáztatott meg, t. i. november 11-ikén, Székes-Fehérváron, — miután 10-ikén az országgyűlés megválasztotta őt. Érsekek — a mohácsi gyászos esemény után — nem voltak életben. A koronázást Podmaniczky nyitrai püspök hajtotta végre; de Sz. István koronájával s minden forma megtartásával. — Csak az hiányzott a választás formai törvényességéből, hogy nem a nádor adta az első szavazatot; mert a nádor, Báthory István, nem volt jelen.

Megtartá Zápolya azon szokást is, hogy a pártján volt főbbek beleegyezését még azelőtt megnyeré egy Tokajon tartott gyülekezet előtt.

Törvényesség szempontjából egy hatalmas argumentum szólott mellette Ferdinánd ellenében. Ez amaz 1505-diki végzés, melyben az ország fölfogadta, hogy többé nem választ magának idegen fejedelmet. És valóban Zápolya hívei, különösen a nagy szónok, Verbőczy erre helyezték a fő súlyt mind Tokajon¹⁾, mind Székes-Fehér-

¹⁾ Lásd Horváth Mihálynál, III. 7.

váron. Továbbá mivel a magyar, Mátyás példája daczára is, szerette, hogy fejedelmei szomszédos uralkodóházakkal legyenek rokonságban; fölhozták most, hogy a lengyel király, Zsigmond, sógora Zápolyának, mert az a Mátyás alatt oly híressé és hatalmassá lett Zápolya István leányát, Borbálát vette nőül.

Ferdinánd pártja, vagyis inkább Mária özvegy királyné, először Komáromba, de majd Pozsonyba hívá össze a magyar országgyűlést, hogy királyt válasszon. A gyűlés törvényesebbnek látszott, mert nemcsak az özvegy királyné, hanem a nádor, Báthory István hívta össze. A gyűlés nem volt oly teljes és számos, mint a székes-fehérvári az egy hónappal azelőtt. — Nemesség azonban meglehetősen számmal volt, mind a fő-, mind az alsó rendből; a városok közül csak Soprony és Pozsony.

Deczember 16-ikán Ferdinánd Pozsonyban királynak választatott, — csak választatott, mert meg nem koronázhatták.

Megelőző ezen országgyűlést hasonlóképen az, hogy Ferdinánd is sok tekintélyes főrendi szavazatát nyerte meg.

Némely történetirónk úgy tünteti föl a dolgot, mintha ezen főrendieket pénzzel és hivatallal vásárolta volna meg Ferdinánd s mintha a Pozsonyban volt nemesség csak kíváncsiságból jelent volna meg ott!

Én azt tartom, az országok nevezetes ügyeit *soha sem és sehol sem* dönti el csupán egyesek magánérdeke, kivált alkotmányos nemzeteknél, és hogy a magyar nem lehet kivétel az általános szabály alól.

Nemhogy Ferdinándnak, hanem az arany és ezüst flottákkal rendelkezett V. Károlynak sem volt annyi kincse és meglíphető ígérete, hogy fél Magyarországot megbirja vásárolni ennek *országos* érdekei ellenére. — Egy csupán választott királynak érvényre jutása, minő Ferdinánd volt,

egy meg is koronázott király ellenében, minő János vala, hatalmasabb országos érdekeken fordult meg.

Ha szorosan azon betűkhöz ragaszkodunk, melyek az illető országgyűlési beszédekből töredékesen fennmaradtak, kevésbé jövünk tisztába, mintha az akkor létezett viszonyokat, magát a politikai helyzetet vesszük. Az oly ügyvédekben sok a mesterkedő fogás, a rabbulistika. Sokszor hozatnak föl ilyen esetekben oly okok, melyek a kérdés lényegétől csak félre akarják vezetni a közönséget. És valóban csaknem frivolitásoknak látszanak némely ezen esetben fölhozottak, a helyzet komolyságához képest.

János szónokai, mint említők, főkép az 1505-iki országgyűlés végzésére támaszkodtak.

Ferdinánd ügyvédei ennek ellenében óvakodtak a Fridrikkel és Miksával kötött, s valószínűleg magokban is kétesbb jogérvényü egyes szerződésekre helyezni a súlyt.

János hivei említék az ő királyi sógorságát, Ferdinánd hivei ezen tekintetben érzék felsőbbbségöket, érzék, hogy ezen téren, melyre magok a János pártiak vitték a kérdést, ők erősebbek. Nem is mulaszták el nagyon kiemelni, hogy Ferdinánd leány ágon még az Árpádok véréből származik le.

A mi az utóbbi pontot illeti, a szabad választás ellenére, mely a vegyes házbeli királyok alatt mind nagyobbá fejlett, és Mátyás megválasztatása ellenére, Magyarországon is, mint mindenütt, tagadhatlan, volt a nép közvéleményében bizonyos varázsa a királyi családból való származásnak s volt bizonyos kegyelet különösen az Árpád és Anjoui dynastia maradékai iránt. Mint láttuk, a vegyes házbeli királyok alatt, ámbár politikai opportunitás intézé a választásokat, az usus megerősíté a népet azon kegyeletében, kivéve Mátyás esetét, hol a kegyeletnek más

neme pótolá, sőt tulnyomá ezt. — Ferdinánd és János versenykirályok esetében még azt is kérhető a nép: ha csakugyan nincs semmi tekintet a királyi vérségre, s különösen a korábbi magyar királyok vérségére, miért hogy Zápolya még II. Ulászló alatt össze akart házasodni ennek leányával, Annával, ki később Ferdinánd nejévé lett, — s miért kérte mindjárt II. Lajos eleste után az özvegy királynét, Máriát feleségül?

Mindamellet Ferdinánd ügyvédei nem tehettek nagy hatást az ilyes argumentumokkal; mert ha János ellenében azok előnyt mutattak is fel, — nem olyat ugyan, melynél fogva követelésről lehet vala szó, hanem mely a nemzet traditionalis érzelmeire hat, — ugyanezen argumentummal szintoly erélyesen fölléphet vala Zsigmond lengyel király is. Egyik mint másik ezen czimmel csak *király jelölt* lehetett; de nem *trónkövetelő*.

A mi pedig azt illeti, hogy az 1505-iki végzés János mellett szólott, s arra oly nagy súlyt helyezett Verbőczy, azóta oly fejlemények álltak be, melyek ama végzést helytelennek bizonyították, s ékeőbb szólók voltak magánál Verbőczynél, a hatalmas népszónoknál is.

1505-ben azon álhit uralkodott, hogy a török felhagyott nagy mérvű hódítási terveivel Magyar- és Németország felé, s csak kisebb kalandozások által akar apránként terjeszkedni. De Belgrád elvesztése és Mohács meggyőzte a felől a nemzetet, hogy most a török hatalmasabb és terjeszkedni vágóbb, mint II. Mohammed alatt, — azaz Hunyadyék idejében. — Világos, hogy a nemzet, ha ellen akar állani, egy maga nem mérkőzhetik meg a roppant világ hatalommal, minővé a török kinőtte magát. Még más változás is történt. Hunyady és fia idejében legtöbbet tehetett az összes keresztyénség feje, a pápa. Most az összes keresztyénség két nagy táborra

volt oszolva. Egyiknek feje V. Károly német császár és spanyol király, a másiké I. Ferencz francia király, kiknek viszályában a pápa hatalma nagyon alárendeltté vált volt. És az egyik hatalom, I. Ferencz, a szultán részén volt.

Belgrád s Mohács meggyőzvéen arról a magyart, hogy egymagára hagyatva nem lehet többé a keresztyénség védpajzsa, annyival inkább, mivel hatalmas keresztyén nemzetek is közvetve kezére dolgoznak, két út állott nyitva: vagy V. Károly és Ferdinánd mellé, vagy I. Ferencz és a szultán mellé csatlakozni.

Élethalál kérdése forgott fenn, nem a jogi formások kérdése, s a nemzet nem juristákért, hanem politikusokért nézett körül mindenek fölött, annyival inkább, mivel választása teljesen szabad volt.

És nem a jogi szempont, hanem a politikai nézetkülönbség szakasztá két felé a nemzetet. Sőt II. Lajos még életben van, midőn az európai helyzetből folyt eme két felé szakadás tetteleg megtörtént. Mohácsnál csak egy párt, V-ik Károly pártja ütközött meg a törökkel. Állott ez többnyire főpapokból, főurakból, s egy német és cseh eontingensből. A köznemességnek és városoknak legfeljebb Dunán túli és Bécshez közelebb lakó része mutatott készséget a király táborában való megjelenésre. Ellenben az az egész köznemesség, mely még azelőtt külön országgyűléssé vált volt Zápolya és Verbőczy vezetése alatt, a Báthoryak és a főrendek nagy része ellenében, vesztegelve nézte előbb Szeged, majd Fegyvernek alatt Szulejmán győzedelmét és az ellenkező párt vereségét. Ha nem áll is, mit sokan mondanak, hogy Zápolya, a kis nemesség vezére, még korábban titkos szövetségben volt a török szultánnal, — a hallgatag egyetértés meg volt, a mennyiben Zápolya már a francia-török politikához szíttott.

Ily nevezetes ok mellett, melyet a későbbi következmények csak világosabban illusztrálnak, gyengének nevezhető a hivatkozás az 1505-iki végzésre. A be nem vallott indok nevezetesebb. Jánost oly embernek ismerték, ki merészen össze nem fog tűzni Szulejmán hatalmával, hanem transactiókkal, sőt fél függés által a töröktől meg fogja menteni, a mi megmenthető. Az ő pártja hangoztatá legerősebben, hogy hasztalan bizik a nemzet külső segítségben, — az ő pártja mutatta meg azt is, hogy vakmerőségnek tartja a magyar fölkelők gyülevész népét szembe vezetni a gyakorlott török hadsereggel. János pártja a békepárt volt a török ellenében.

Még felületesbb és mondhatni frivol argumentum volt, mintha János pártja lengyel szövetséggel kecsegtette volna magát. Ez nagyon csekély lehetett legjobb esetben is: de épen semmivé lőn, midőn még 1526 folytán kitünt, hogy a lengyel király Ferdinánd pártján van.

Ellenben Ferdinánd pártja a török ellenében a harczias párt volt, — azon párt, mely nem hitte, hogy a törökkel keresztyén nép másként szövetségben lehessen, mint szabadsága és egész existenciája árán. De Mohács után még jobban belátván, mint a Zápolya párt, hogy egy Szulejmán erejével meg nem mérkőzhetik, külső országok segítségét multhatatlannak tartá.

Ezért a pozsonyi gyűlésen a fölhozott argumentumok között ezek valának legdöntőbbek:

Először, hogy Ferdinánd már Csehország választott királya. Ezen argumentum fontosságát érezte Ferdinánd; mert addig nem jött a magyar határra, habár Zápolya itt már teljes tevékenységben volt, mig october 23-ikán a cseh rendek meg nem választák. — És most épen úgy, mint Ulászló megválasztatásakor, valószínű volt, hogy ha Csehországban más a király, mint Magyarországon, az ki

nem adja Morvát, Sléziát és Lausitzot, mely az 1478-iki szerződés értelmében Magyarországhoz tartozott.

Ezenkívül Ferdinánd főherceg Ausztria és a tőle félre eső német tartományoknak, melyek Magyarországot félkör módjára veszik körül nyugaton, szintén ura volt. Ezek ugyanazon veszélyben forognak, melyben Magyarország a török miatt, — tehát legtermészetesbb szövetségesek.

Vége eme tartományok a német birodalom részeinek is tekintetnek, és I. Ferdinánd nemcsak hogy testvéröccse a hatalmas V. Károly császárnak, hanem egyszersmind Németország helytartójának volt kinevezve.

Mindezen igen természetes okoknál fogva hinnünk kell, hogy V. Károlynak azon saját levele, melyet a Pozsonyba gyűlt rendek előtt fölolvastak, s melyben ez igéri, hogy hadat küldend a töröknek Magyarországból való kiszorítására, nagyobb, legalább maradandóbb hatást tett, mint Verbőczy sz.-fehérvári beszéde. És e mellett Ferdinánd fölfogadta az ország minden törvényeinek és szabadságainak megtartását, valamint — szokás szerint — területének védelmét is.

Melyik volt a jogszerinti király, melyik nem? — a történet eldöntötte, midőn mindkettőt királynak ismeri. A későbbi események megtevék a bölcs-salamoni területosztályt is, melyet czélszerű lesz vala, hogy a két király azonnal megtegyen: egyik érte volna be az ország keleti, a másik nyugati felével. Így lett az a Zápolyák kihaltával, csakhogy a területhez és politikai nagy különbséghez képest csak egyik félnek ura nevezte magát magyar királynak, — a másik pedig török felsőség alatt s az uralkodó választás korlátlanabb szabadságával az erdélyi fejedelem czimével érte be.

Annyi bizonyos, hogy 1526-ban erősb politikai szükségesség választatá meg Ferdinándot magyar királyvá, mint vérrokonsága előbbi királyainkkal. Tegyük föl azt az esetet is, hogy Ulászló Anna nevű leánya nem Ferdinánd, hanem Zápolya nejévé lesz, alig hihető, hogy mind a csehek, mind a magyarok meg ne válasszák Ferdinándot, s a magyar birodalom nyugati fele azzal ne tartson, ki a szomszéd népek ura s Németország segítéséről biztosítja.

Ferdinánd Magyarország királyává lett, — s ha a törvény nem mondja is ki, magától értetett volna, az ősi magyar jogi fogalmak szerint, hogy fiörökösei és maradékai közül választja azután a nemzet a maga uralkodóit. De törvényben is ki van ez fejezve.

1547-ben a nagy-szombati országgyűlésen kéri a rendek Ferdinánd királyt, lakják az országban, legalább tartózkodják itt huzamosabban. Vagy ha ez, a német birodalomban való elfoglaltatásai miatt lehetetlen, legalább nagyobbik fiát, Maximiliánt engedje Magyarországon lakni; mert, ugy mondanak:

„midőn az ország karai és rendei nem csupán Ő felsége, hanem örökösei uralmának és hatalmának is örök időkre alá veték magokat,“ — nem kevesebb engedelmességgel lesznek Maximilián, mint lennének a király iránt. ¹⁾

Igy a Habsburgi házat ép ugy uralkodó dynastiának ismeré el a nemzet, mint az Árpádházat, s mint ismerte volna tán akármelyik vegyes házbeli királyét, ha nemzedékről nemzedékre fii maradékai vannak. Csakhogy oda kell érteni, hogy a választás szabadsága ezen fii maradékok közt fenntartatott, — a mint érvényben volt az Árpádház alatt. A Fridrikkel és Miksával kötött szerződések alkal-

¹⁾ Corpus Juris H. 1547. 5. t. cz. 5. §.

mával is ezen szabadság ki vala kötve, úgy hogy a következők rendje meg nem határozottatott, — épen a szabad választás érdekében.

Mik voltak a választást szabályozó tekintetek, kitünt ismét I. Ferdinánd uralkodása végén.

I. Ferdinánd 1563-ban, miután a főrendekkel tanácskozott, koronázó gyűlést hitt össze Pozsonyba, azon czélból, hogy ott legidősbik fiát, Maximiliánt ismerjék el leendő királynak a magyarok. — A koronázásnak nem lehetett oly fénye, mint egykor Sz.-Fehérváron, mely már a törökök tanyája lett volt. Mindamellett a főrendek és gazdagabb nemesek iparkodtak külsőségekben is utánozni az egykori király-választó gyűléseket. Nem oly tömegesen, mint egykor, de az ország akkori csekély területéhez és zilált viszonyaihoz képest nagy számmal jelentek meg s igen díszes banderiumok kísérték a főurakat.

Ferdinánd magát a díszelgést szereti vala, ha csupán üres ünnepélyesség lett volna; de demonstratiót látott benne. A régi szokás utánzása valóban is a régi jog symboluma akart lenni.

Volt ezen tüntetésnél kellemetlenebb dolog is. A rendek nagy része meg akará fordítani a napirend sorozatát. Ferdinánd mindenekelőtt ki akará kiáltatni az új királyt, hogy meg is koronáztassék, s csak azután következett volna a sérelmek tárgyalása — a nádor-választást pedig ezen egész gyűlésről el akará halasztatni bizonytalan időkre. A rendek egy nagy része pedig azt kívánta, mindenek előtt választassék nádor, azután orvosoltassanak a sérelmek s csak azután legyen meg a király-választás és koronázás.

De legnagyobb és leglényegesebb volt a meghasonlás abban, hogy Ferdinánd azt kívánta, Maximilián ne legyen választott, hanem az örökösödés jogánál fogva elismert

király. Ezen túlzott követelés ellenében a rendek egy része komolyan azt javaslá, hogy ne is Maximiliánt az első szülöttet, hanem ennek egyik öccsét, Ferdinánd herceget kiáltsák ki és koronázzák meg magyar királynak, mindamellet, hogy 1547-ben épen Maximilián személyére vonatkoznak a csak imént említett törvény szavai, s mindamellet, hogy régi bevett szokás szerint is a magyarok az első szülöttnak adák az elsőséget.

Természetes, hogy az idős király I. Ferdinánd azon vágyáról lemondott, hogy a nemzet egyszerűen csak föl-hagyjon ősi jogával, a király választással. Könnyen érthető; mert különben a koronázás elmaradt volna.

De a rendek is föl-hagytak azon szándékkal, hogy ne az első szülöttet válaszsák királynak, — a mi szintoly világosan érthető; mert habár az ifju Ferdinánd herceg iránt több személyes vonzalmat éreztek a magyarok s erélyes hadvezért jósoltak 1556-iki hadjáratából; de megválasztatásával a német császári és magyar királyi korona két különböző főre kerül, sőt a Lajthán túli örökös tartományokon is más uralkodik, mint Magyarországon. Maximiliánt atyja előbb megkoronáztatta volt német császárnak, aztán cseh királynak s csak azután kívánta a magyaroktól, hogy ismerjék el ők is királyuknak.

A magyarok csak választottnak ismerték el; de nem azért választották meg, mivel legidősbbik fia, hanem főkép azért, mivel Csehország, Ausztria ura s ezen kívül német császár volt már. Így a régi szokáson kívül, melynél fogva az elsőszülöttet választák királylyá, döntő volt az ország érdeke, vagy inkább a kénytelenség is.

Ferdinándnak Annától, Lajos király nényétől tizenöt gyermeke született volt, s tizenegy volt életben: u. m. három fiu és nyolcz leány. A három fiu: Maximilián, Ferdinánd és Károly.

A magyarok mintegy háromszáz év óta nem látták az uralkodó ház ily virágzását magzatok dolgában. Midőn I. Ferdinándot 1526-ban megválasztották, ezen választásban is csak a „vegyes házbeli királyok“ megválasztásának egy esetét látták. Ha Nagy Lajosnak, utána Zsigmondnak fia maradékai vannak, szintugy megmaradnak az egyszer trónra emelt dynastia mellett; de nemcsak ezek nem hagyának fiutódokat, hanem Albert is csak egyet, ki ha nem csecsemő még s nem oly úton koronáztatik meg, szó sem lett volna másról. Különben László is trónra jutott. A dolog csak akkor válik valóban bonyolulttá, ha I. Ulászlónak fia született volna. De sem ennek sem V. Lászlónak fia nem volt. Mátyás sem hagyott törvényes fiut. A Jagello nemzetségbeli dynastia is kihalt második ízében Mohácsnál. Így a fatalitas hozta magával hogy vegyes házbeli uralkodóink egyike sem alapithata dynastiát Magyarországon. A választás mellett Lengyelországon is nagy mértékben meg volt a dynastiákhoz való ragaszkodás. Nagy Lajos leánya, Hedvig által 1385 körül megalapittatván a Jagello dynastia, kihaltáig, 1573-ig, csaknem kétszáz évig versenytárs nélkül ült a lengyel trónon.

Ferdinánd három fia közt megosztá monarchiáját. Azt határozta, hogy Maximilián, mint első szülött kapja a választás utján való koronákat: a német császárit, a magyar és cseh királyit — ezenkívül az örökösödési Ausztriát. Tiroli középső fiának, Ferdinándnak, Stíriát a legkisebbiknek, Károlynak adá. Így néhány generation át a családnak három különböző ága volt: az ausztriai, tiroli és stíriai. A stíriai II. Ferdinánd, a tiroli I. Leopold alatt olvadt ismét a főbe s egyesítettének ismét birtokaik. Mind három ág azonban választható volt a magyar trónra, mint a mely Magyarország választott királyától, I. Ferdinándtól származott. Ellenben ki volt zárva a

magyar trónról a Habsburgi ház spanyol ága, melynek alapítója V. Károly császár, a Ferdinánd bátyja volt, — valamint hogy ki volt zárva hajdan az Anjouiak nápolyi ága is.

I. Maximilián magyar királynak tizenhat, a stiriai Károly főhercegnek tizenöt gyermeke született. Így I. Ferdinándnak két fiától harmincz egy unokája származott.

Maximiliánnak nyolcz gyermeke maradt életben, köztök öt fiu: Rudolf, Erneszt, Mátyás, Maximilián és Albert.

A stiriai Károlynak négy fia maradt életben. Az uralkodó ház annyira bizhatott már abban, hogy férfi utódokban szűkölködni nem fog, hogy Károly herceg egyik fia papnak szenteltetett föl.

Maximilián uralkodása végén maga a magyar nemzet is végkép levehette gondját arról, hogy a korlátlanabb választást gyakorolnia kelljen. Szó sem lehetett új dynastiáról, ha különben a politikai körülmények változnak is, melyek pedig nem változtak.

Rudolf, Maximilián idősbik fia még utóbbi életében, 1572-ben, a tavaszi országgyűlésen királynak *nyilvánítatik* és az ugyanazon évben ősszel tartott gyűlésen megkoronáztatik. — Ezen alkalommal is történtek kísérletek, hogy a magyar alkotmányos szótárból a kellemetlen „választás“ szó kitörültesse s helyébe az „örökösödés“ iktattassék. A rendek az utóbbit nem teljesíték; de a választás formáját megadván, magát a szót enyhíték s Rudolf nem választott hanem a rendek által kinyilatkoztatott király volt. Rudolf megkoronázásával sietni jónak látták a rendek; mert egyfelől hogy később is őt választandják, nem volt benne kétség. Ő volt a leendő német császár és cseh király. Másfelől Maximiliánt már csak betegsége sem engedé, hogy Magyarországon gyakran tartózkodjék, legalább a leendő királyt ohajták az ügyek vezetésében részt venni látni.

Rudolfnak nem volt fia. Utána következett öccse Erneszt, 1595-ben meghalván, születési sorban Mátyás főherceg következett utána, ki nagy részt vett a magyar ügyekben s megnyeré a nemzet rokonszenvét.

II. Mátyás, mint tudva van, még bátyja, Rudolf életében úgy jutott a koronához, hogy ezt lemondásra kényszeríté. II. Mátyás 1619-ben mulik ki fúmaradékok nélkül. Annyival inkább még életében gondoskodnia kellett utódáról. 1616-ban és 17-ben két öccse volt még életben: Maximilián és Albert. Mindkettő, mint maga a király éltes és gyermektelen volt. A stiriai ágból származott Ferdinánd főherceget szemelte ki utódu a család. Maximilián, kinek elsőbbsége lett volna, maga is buzgó pártolója volt a még fiatal Ferdinándnak, sőt rávette öccsét Albertet, Németalföld kormányzóját is a lemondásra. Legkülönösebb volt, hogy a Habsburgi ház spanyol ágából III. Fülöp is föllépett követelőként a magyar és cseh koronára! — nem más jogon, mint hogy anyja, Anna, nőtestvére volt Mátyásnak, s midőn ez II. Fülöp spanyol királyhoz nőül ment, csak a Maximilián férfi utódai részére mondott le a nevezett koronákhoz való jogáról. III. Fülöp azonban lemondott igényéről oly föltétel alatt, hogy csak Ferdinándra és fiu örökösire nézve álljon ezen lemondás.

II. Ferdinándot először a cseh rendekkel fogadtaták el 1617-ben. 1618-ban tavasszal az ő választásáról és megkoronázásáról tanácskozott a magyar országgyűlés. A rendek hathatósan éreztették, hogy a választás joga, a királyi család tagjai közt, kezökben van. Erős óvással lőn kiemelve a választási jog, hangosan követelték a nádor választást és a sérelmek orvoslását.

Megjegyzendő, hogy még folyvást s ezen alkalommal is a főrendek tették a javaslatot. Sok vita után Ferdinánd

addig meg nem választatott, míg a rendek által készített azon föltételeket alá nem írta, melyek az ország szabadságát biztosíták. Két körülmény magyarázza, hogy a rendek II. Ferdinándnak ennyire nehezíték a trónra jutást: egyik hogy stíriai eljárásaiból ismerték jellemét, mely a politikai és lelkiismeretbeli szabadságra egyáltalában nem adott biztosítékot, — a másik, hogy a kikötött alkupontok megtartását a rendek egy része biztosítva látta Bethlen erdélyi fejedelemnek alkalmasszerint remélt intervenciója által.

II. Ferdinánd idejében már komoly aggodalom támadt aziránt, hogy a szülöttekben az előtt oly gazdag uralkodó család férfi ivadékának magva szakad. Igy II. Ferdinánd jónak látta testvérével, Leopolddal elhagyatni a kolostort és őt megházasítani.

II. Ferdinándnak hét fia született, kik közül életben maradt fiai Ferdinánd-Ernő és Leopold Vilmos. Ferdinánd-Ernőt még atyja életében 1625-ben megválasztják Magyarország rendjei Sopronyban, III. Ferdinánd név alatt.

III. Ferdinándnak három nejétől tizenegy gyermeke volt, kik közül az első fiu Ferdinánd, ki ezen néven IV-ik lett. Ez még atyja életében megválasztatott és koronáztatott 1647-ben. Csak később lehetett kivinni nagy nehezen, hogy római királylyá elfogadtassék. Azonban IV. Ferdinánd, mielőtt tetteg trónra ülhet vala, meghalt még atyja életében, 1654-ben, huszonegy éves korában.

III. Ferdinánd addig bizhatott abban, hogy említett fija hagyni fog maga után fiörökösöket, ha tovább él. Ezenkívül a császár öcscse, Leopold Vilmos herczeg is életben volt s végre legroszabb esetben még meg volt a mult században, I. Ferdinánd alatt elszakadt tiroli ág. Ezen megnyugvás nélkül bajosan érthető, miért adá egy

másik fiu gyermekét, ki a király tizenegy szülöttje közt az ötödik volt, papi növeldébe, hol a szerzetes élet örök nőtlenségre kárhoztatta. Ezen papnak adott ötödik szülött volt a később oly hosszasan uralkodott I. Leopold. Ezt még atyja III. Ferdinánd életében, 1655-ben a magyar országgyűlés megválasztja és a szokott koronázási diploma és eskü letételével megkoronázza, mint választott királyt. Azután való évben cseh királylyá koronáztatik meg. De római királylyá választatása ezuttal nem sikerült. A német fejedelmek közti egyenetlenség és Franciaországnak a német ügyekbe szerzett nagy befolyása meg akará hiusítani, hogy a császári korona a Habsburgi háznál maradjon. — Németországon interregnumot állított elő, mert az előbbi császár meghalt volt s néhány évig nem választhattak ujat. A francia diplomatia belátván, hogy czélt nem ér azzal, hogy a császári koronát a Habsburgi háztól elidegenitse s magának szerezze meg, kísérletet tőn Leopold Vilmos főherczeggel, III. Ferdinándnak még életben volt testvérével; de ez nem akart a családjában megállapított örökösödési rend ellen cselekedni s elutasítá az ajánlatot.

Láttuk, hogy mintegy száz évvel azelőtt I. Ferdinánd előbb választatá fiját német császárrá és cseh királylyá, s ez által akart a magyarok előtt egy döntő argumentumot szerezni első szülöttének megválasztására. Most megfordítva: a magyar és cseh koronázás megelőzi a német császárságit; mert Magyarországon nem volt semmi ok rá, hogy ne válaszsák meg a dynastia tagjai közül akár melyiket, mig Németországon dynastia változás forgott fenn.

Magyarország rendei, mint egykoru iratok bizonyítják, egyik fő argumentumnak tekinték most is azt, hogy a német császári és magyar királyi koronát egy személy viselje. Sőt volt már oly magyar, ki a német császár

segedelmét arra hozta föl okul, hogy a magyarok fogadják el a választásé helyett az örökösödés elvét. A rendek vagy nem látták előre a nehézségeket, melyek Németországon támadtak az új választásokra nézve, vagy nem hitték legyőzhetleneknek, a minthogy le is győzettek. Mindamellert nem akadt pártja annak 1655-ben sem a magyar rendek közt, hogy a szabad választásról a nemzet lemondjon, habár állott is az, hogy több mint száz év óta a külső segítség érdekében a nemzet azt választá királylyá, ki Ausztria hercege, Csehország királya és Németország császára volt, vagy nagy valószínűséggel azokká volt leendő. Ezenkívül az uralkodó házban megállapított örököségi elvek, míg fia utódokról volt szó, nem valának ellentétben a magyar választási ususokkal.

Ha tekintetbe vesszük az ország és az uralkodó ház viszonyait I. Ferdinándtól I. Leopoldig, látjuk, hogy a viszonyok nagyon keveset változtak. A török miatti bajok ép úgy megvoltak, sőt meglátszának örökösödve. Ellenökben csak egy orvosság lehetett: a szomszéd német tartományokkal és Németországgal való szövetség, melyek leginkább tekinték magokénak ezt az ügyet. Ezen viszony tette kényszerítő szükséggé nemcsak azt, hogy a magyar a Habsburgi házhoz ragaszkodjék, mit különben jogilag is kötelességének ismert, hanem hogy a gyakorlatban lemondjon a család tagjai közti válogatás kisebb körü szabadságáról is. Föl volt mindannyiszor szabadítva, hogy a családnak oly tagját válaszsza meg, ki *csak* magyar király legyen s ezenkívül más koronát ne viseljen. De mindannyiszor azt választá, ki legtöbb külső hatalmat egyesít kezében. Így Magyarország szabad választásában lett volna némi illusió; mert az ország királyválasztó rendei mindig, a családban még I. Ferdinánd idejében megállapított, trónörökösödés szerint voltak kénytelenek határozni.

De ez iránt nem is voltak illusióban. Csak két ok lehetett, mi miatt a szabad választás *jogát* fenntartsák: egyik az, hogy a sok viszontagságon és változáson keresztül ment nemzet nem akará jövődöbeli eshetőségekre mindennemü trónkövetelők háborgatásainak kitenni magát. A másik: a választásban, mint törvényhozási tényben, nagy kezességet láttak arra, hogy a király megtartandja az ország alkotmányát és törvényeit. A választás elvének és külső szer-tartásainak mellőztével, úgy vélték, elavult, fölösleges szokássá válik majd az inaugurale diploma és a koronázási eskü is. És valóban, mint I. Ulászló példájában láttuk, a választás és azzal kapcsolatban a király azon fogadása, hogy a nemzet szabadságait megtartja, lényegesebbnek tünt föl magánál a koronázásnál is.

VI. FEJEEZT.

I. Leopold és I. József országlása.

Alig volt uralkodó, ki annyi féle színben mutatkozott volna, mint I. Leopold: uralkodása kezdetén Magyarországon még nem látszik az alkotmányosság ellenségének, — később oly hajlamot mutat az önkényes uralomra, minőnek példáját még soha sem látta volt Magyarország. Uralkodása kezdetén nem zsarnoki hajlamiért elégedetlenek vele, hanem azért, mivel nem látszik gondoskodni a török elleni oltalomról. Egyenesen azzal vádolták, hogy a törökkel fogott kezét a magyar nemzet elvesztésére. Így magyarázták azt, hogy Erdélyt fölálló a tatár dúlásoknak és megköté a vasvári békét Magyarország kárával és megkérdése nélkül.

És ime később ugyanő, kit török szövetkezéssel vádoltak, megteszi azt, a miről ősei másfél száz év alatt alig mertek álmodni: kitisztítja a törököt Magyarországból! Ő az, ki Magyarország fölszabadítójának, de egyzersmind ő az, kit a magyar alkotmány legnagyobb elnyomójának nevezhetünk.

Pedig a kettő elválhatlan ezen uralkodó jellemében. Ha nem reméli vala, hogy Magyarországot hódított tartományként nevezheti magáénak, hogy ott kénye szerinti

szabad tér nyílik vallásos térítési buzgalmának, — oly kitartás s erély alig lesz vala várható tőle a törökök elleni harcokban, melyeket többnyire üres pénzával s számos más baj között oly dicsőségesen végezett be.

Uralkodásában nevezetes év az 1687-iki, melyben a nemzet oly nagy lealkuvást tesz szabad választási jogából, minőt még egy uralkodójának sem tőn.

Ezen év előzményeiről néhány szót.

A nemzet, mint érintém, neheztelt Erdélynek a tatárok általi kirablásáért, Várad elvesztéséért, melyet a császár akkori tábornokai meggátolhattak volna. Még jobban emelkedett ezen elégtelenség Ujvár elvesztése és a vasvári béke miatt. Innen a Nádasdy-Zrinyi-Frangepán féle összeesküvés. A császár, — így gondolkodtak ők — az országot nem védi többé a török ellen. Magunknak kell segítnünk magunkon jövőre. A császárnak különben sincsenek fiu gyermekei.

Mint tudva van, a Zrinyi-Frangepán féle mozgalom 1666-tól 1670-ig folyt le. Leopold az előbbi évben nősült először. Születtek ugyan első nejétől fiai is; de hamar elhaltak. Így az 1668-ban született fiu gyermek elhalt három hónapos korában. És ha Leopold fiu gyermekek nélkül múlik ki, a szabad választás visszazáll a nemzetre. Az összeesküdtek terve ezen esetre az volt, hogy Magyarország maradék részét oly forma függéssel, mint Erdély, a török oltalma alá adják, — a mi másképp nem történhetett, mint ha több részre osztatik. ¹⁾

Tudjuk, hogy Zrinyiék lefejeztetésével együtt Magyarországon addig hallatlan absolutismus hozatott be. Következett rá Tököli fölkelése, mely az ország elégtelenségé-

¹⁾ Legalább ily indokot is felhoz az összeesküvésre az ismeretes munka: „Histoire des Révolutions de Hongrie“ I. k. 273. l.

géből táplálkozott. De szintén bátoritá a király gyermektelensége; mert Leopold 1678-ig egyedüli és utolsó férfi volt a Habsburgi háznak I. Ferdinándtól származott ágából. Tököli politikája ugyanaz volt, a mi Zrinyiéké, csakhogy tovább vitte: a török tettelegesen segítségét is használta.

1780 után kedvező fordulat állott be. A király országgyűlést hirdetett, melyen nádort választanak: gr. Eszterházy Pált. Az országgyűlés és az ott hozott törvények biztosítani látszának az alkotmányosságot, kivált miután a többség katolikus levén, elnyomá a protestánsok panaszait. A rendek a vallása mellett buzgó fejedelemnek concessiókat tettek a vallás szabadságából, hogy a politikai szabadság biztosabban megállhasson. Bekövetkezett Bécs fölmentése 1683-ban, Buda és más váraink visszafoglalása 1686-ban. Az eredmény váratlan és nagyszerű volt. Sokan élhettek még a rendek közt, kik vagy húsz évvel az előtt a miatt békétlenkedtek, mivel Leopoldot nem tarták a török erélyes ellenségének. Most ezek annál jobban lelkesedtek az ellenkezőről való meggyőződésben. Hozzájárult hogy az uralkodó utódára nézve is megszűnt a bizonytalanság. 1678-ban született Leopoldnak József nevű fija, ki e szerint 1687 körül nyolcz-kilencz éves volt; 1685-ben született a második fiu, Károly.

Bajosabb leírni azt a hangulatot, mely az alkotmányosság tárgyában 1687 körül uralkodott. Az 1681-iki jobb jövőt ígérő országgyűlés végzéseinek megtartására nagy meghazudtolás volt Caraffa eperjesi vértörvényszéke, mely nem is „törvényszéki gyilkolás“ hanem törvényszék nélküli vérengzés volt. De egyet nem kell felednünk, — hogy az 1687-iki országgyűlés roszalását mondá ki ugyan Caraffa eljárására, és bár mindenkiben az emberi érzés is föllázadt; de sokan inkább az eljárás formája, mint a

dolog lényege miatt fejezték ki rosztalásukat. A két tábla nagy része Caraffa eljárásában azt látta, a mi valóban leginkább volt: a spanyol inquisitió utánzását, a protestánsok üldözését. Nem kimondák-e hangosan, hogy a protestánsok a Tököli mellett való föllázadás által eljártak 1681-ben nyert csekély szabadságukat is? — És a mi amaz inquisitióban politikai volt is, az 1687-iki rendek távol voltak attól, hogy oly nagyon borzadjanak tőle, mint a szenvedélyek által el nem vakított utókor. Tökölit, a ki úgy tünt föl, mintha ellensége volna annak, hogy az ország fölszabadittassék a török pasák nyomasztó és végpusztuláshoz közel juttatott zsarnoksága alól, korántsem tekinté mindenki a szabadság hőségének; sőt a mennyiben a más oldalról behozott önkény ellen küzdött is, miután megveszté a harcztot s miután tehetlennek bizonyult be ellenállása, még Caraffa kegyetlenségeiért is egy részben ugyan csak ráháriták a felelősséget. Illusió volt ugyan, mintha I. Leopoldnak, a II. Fülöpök nevendékének egy Tökölire lett volna szüksége, hogy hajlama legyen az önkényes uralomra; de a mennyiben igaz volt, hogy az eperjesi és debreczeni végletekig való menetel csakugyan ellenhatás volt, — magát az egész politikai irányt a Tököli-féle fölkelésnek tulajdonították. — Ha Caraffának magának nem, de az országgyűlésen nagy pártja volt kivált a vallásos üldözésnek. Az 1687-iki országgyűlésen még az alsó táblán is sok főpap, káptalan és főúr képviselője ült: a megyék képviselői kevés számmal; mert általán kevés megyéből állott akkor Magyarország. A negyedik rend, a városok képviselete, szintén kevés. A városok nagy része még mindig nem szabadult, vagy csak imént szabadult föl a török alól — s különben is legkevesebb nyomatéka volt akkor ezen negyedik rendnek.

Az országgyűlés tárgyalásai a terrorizálásnak kétség-telen jeleit viselik magokon. De ez nem a kormány, hanem inkább az országgyűlési többség terrorizmusa volt. Midőn egy ítélőmester rá mer kiáltani egy megye kövé-tére, hogy véleményéért föl fogja jelenteni, — s midőn erre nem áll föl egy emberként az egész ház óvást tenni, világos, hogy az ítélőmester nemcsak a hatalmat, hanem az országgyűlés többségét érzé háta mögött.

Vagy azt hiszszük, hogy tán az összes országgyűlés is külső erőszak által volt kényszerítve bizonyos magatartásra és némely határozatok kimondására? — hogy talán ezredek állottak készen a rendek kényszerítésére és ágyu volt szegezve az ország háza ellen?

Ily kényszerítés fölösleges; — mert meg volt a viszonyok kényszerítése, s épen semmi szükség sem vala ágyut szegezni az ország házára, hogy az határoz-tassék, a mi határoztatott.

Két nagy concessiót tettek a rendek, mint tudva van, ezen országgyűlésen; de egyik sem volt olyan, bármi nagynak látszott, hogy az ország alkotmányosságát és törvényes önállását legkevésbé kockáztatta volna. Mindkettő elavult s az újabb korba be nem illő törvény volt már.

I. Leopold király azt kívánta, szűnjék meg azon törvény, melynél fogva a nemes föl van jogositva a fegyveres ellenállásra, midőn a kormány által a törvényt sértve látja.

Ez már régóta olyan törvény vala, melynek legkisebb gyakorlati fontossága is megszűnt. Az Árpádház és vegyes királyok alatt, a banderialis oligarchiák idejében egy magános embernek ily ellenállása még daczolhatott tán a nagyon csekély királyi haddal. De ha akkor képzelhető is ily ellenállás, nagyon veszélyes volt. Annyit tett, mint

minden egyes nemesre bízni, hogy kénye szerint magyarázza a törvényt s ő határozza meg, mi a törvénytértés. Azonkívül már akkor sem volt gyakorlati jelentőség benne. Róbert Károly a legelső rendű oligarchákat is elfogatta és börtönbe tétette, a nélkül, hogy az ország ezen zavargók ártalmatlanná tételét csak sajnálta volna is.

És vajjon nem magok a rendek voltak-e legbékétlenebbek a Giszkrák, Ujlakyak ellen, kik nem is ezen törvény alapján mertek föllázadni a Hunyadiak ellen?

De bármint legyen ez, a mohácsi vész után az oligarchák letűntek s a megyei hatóságok nyertek tulsúlyt a vidéken, s kivált a Bocskay, Bethlen és Rákóczy idejében a megyék voltak az óvástételek és a fegyveres ellenállás fészkei; de már akkor annyira nem hivatkozhattak ezek sem az itt szóban levő törvényre, úgy hogy nemzetközi békeszerződésben kellett kikötni az amnestiát. A megye már megfosztá az egyeseket, s maga vette át a törvények interpretációjának jogát.

De látni való, hogy ez is egyfelől sok zavart okozott s másfelől biztosítékot nem nyújtott. A törvények megtartására minden időben nincs is más biztosíték, mint az alkotmányos törvényhozás, az alkotmányos kormány, és független törvényszékek. Amazt a mult századokban a nemesi rend országos gyűlése, emezeket a nádor és országbíró képviselték. Ha ezeket nem biztosíthatá a a nemzet, a személyes ellenállásról szóló törvény hijában volt meg — papiron. — Fegyverre kelést különben is a nagy elnyomatás s más kényszerítő szükség szokott előidézni a népeknél, ha nincs is megadva rá papiron a fölhatalmazás; — s a magyar nép csupán ezen törvény alapján az előtt sem fogott fegyvert, hanem leggyakrabban tömredék mennyiségű sérelmet terjeszte az országgyűlés elé a megyék útján.

Mindez a dolog természetéből folyt; de volt rá egy külső kényszerűség is. Leopold császárnak nagy számú rendes katonasága volt, — míg az országban a nemesi fölkelésekben állott a fegyveres erő. És ama rendes hadsereggel szemben, mely azelőtti évben diadalról diadalra ment, s mely 1687-ben folytató a győzelmek sorát, mely előtt a törökkel szövetségben Tököli nem birt megállani — ily hadsereggel rendelkező kormányval szemben fegyveres ellenállásban garantiát vélni nem látszhatott észszerűnek.

A rendek beérték vele, hogy az ország lakosai számára ezen törvény eltörlése mellett is fenntartsák a személyes szabadságot, kikötvén, hogy ezután csak az ország rendes törvényszerzői mondhatnak ki bűnvádi ítéleteket. — Ha sikerül vala az országgyűlés részére a parlamentaris függetlenség több biztosítékát kieszközölni, nagyon üdvös lesz vala; de ez több volt, mint a mennyit általán azon korban s kivált Magyarországon akkori viszonyaiban várni lehetett, s jóval több, mint egyenlő értékű a földadott ellenállási joggal.

A másik concessió a rendek részéről a szabad választás föladása volt Leopold fiu-örökösei részére. A rendek elfogadták nemcsak azt, hogy Leopold fiait és ezeknek örökösi rendben következő fiu maradékait, hanem ezek kihalta esetében a Habsburgi ház spanyol ágának fiu ivadékait is örökösödési jogon illesse a magyar korona.

Az akkori viszonyok közt senki sem tekinthetné ezt oly engedménynek, mely az ország lényeges jogainak föladása lett volna.

A mi Leopold fiu maradékait illeti, azok mindenestre a magyar trónra jutnak a még I. Ferdinánd megválasztásával magától értődött elv szerint. A rendek elvileg szabadon válogathattak ugyanazon fiu-örökösök

közt; de *kénytelenek* voltak mindig ugyanazt választani, ki cseh király, ausztriai főherceg és német császár volt. A magyar *szokás* magában is megtartott bizonyos egymásután az uralkodók fiu-maradékai közt. De ezen kívül érdekében állott a család azon fejét megkoronázni, ki a nevezett idegen koronákat egyesíté fején. Maga a német császárság választási volt ugyan; de itt is megtarták azon rendet a választásban, mely ugyszólván semmiben sem tért el az örökösödési rendtől. — És Leopold fegyvereinek dicsősége, mely Németországra is nagy mértékben kiáradt, további biztosíték volt ott a császári koronának a Habsburgi családban való tovább maradására.

Épen Leopold idejében, mely alatt a külföldi segítség fogatosabb volt Magyarországra nézve, mint összesen valamennyi eddigi német császárok alatt, ne kívánta volna-e a nemzet biztosítani azon personalis uniót, melyben a nemzet hol egyik hol másik szomszédjával csaknem szakadatlanul állott Nagy Lajos király ideje óta? — Ha valaha, most látták be a rendek az ily unió szükségét s most voltak legjobban meglepve sikere által. Ezen personalis uniónak pedig legnagyobb biztosítéka volt az, hogy a trón üresedése esetére mindenik unióban volt országban egy ugyanazon személy töltse be azt — azaz közös örökösödési rend legyen behozva mindenikére nézve.

Ezen tekintetben aligha volt valaki a rendek közt, a ki üdvösnek ne tartsa az örökösödés behozatalát. Egyéb volt az, a mi miatt a rendek oly vontatva mondták ki.

Mert a vonakodás feltűnő. Régi hagyományos szokás volt, mint láttuk, hogy a főrendek jelölték ki a leendő királyt s ez mindeneke előtt a főrendeket kívánta megnyerni. Szintén hagyomány volt, hogy a főrendek léptek föl indítványozólag a király-választásnál, s köztök a nádoré volt az első szavazat.

Most pedig, midőn I. József, Leopold fia „örökös“ királyvá kiáltása forgott fenn, a főrendek nem akartak indítványozók lenni — az alsó táblának adák az első szót! — Ez pedig napokig húzta halasztotta a dolgot s csak nagy vonakodás után mondta ki, mely még nagyobb volt a főrendeknél.

A rendek attól tartottak, hogy az örökösödés elfogadásával mellőztetni fog majd a király által a törvények megtartására adott biztosítás, — mellőztetni fog a királyi eskü s talán idővel még a koronázás is.

Azonban József 1687-ben megtartá mind azon formákat, melyek az addigi „választott“ királyoknál megtartattak a koronázás alkalmával. Megtörtént még a nádor háromszori felszólítása is: akarjátok-e?

Ezután a koronázás, mely elválhatlan lett az ország törvényeinek megtartására szóló fogadástól, lényegesebbé lőn, mint annak előtte, a szabadabb választás idejében volt. És maig is ebben áll a magyar alkotmányosság külső fő biztositéka. Ama külső biztositék, melyről itt szó van, nem volt erősebb akkor, midőn „választás“ utján tölték be a trónt, mint azután, — és Leopold a „választott“ király 1687 előtt, midőn még választott király volt, egy ideig csak oly önkényüleg kormányzott, mint 1687 után, midőn fia örökös királynak volt elfogadva.

Nem akarok hosszadalmas lenni Leopold uralkodása későbbi éveinek festésében. A nemzet 1687 után ismét a legönkényesebb kormányzás alá vettetett s azon veszélyben látszott forogni, hogy minden joga megsemmisíttessék. Nem volt valódi magyar, ki ezt helyeselte volna — az egyetlen *Kollonics* érseket kivéve, ki az volt papi ornatusában, a mi Caraffa az ő katonai mellvértjében. Egészen kivételes egyén, kitől egyfelől a nagy eszet megtagadni nem lehet bámulatos egyoldalúsága mellett is; de másfelől

szenvedélyessége által igen gyakran az eszeveszettség symptomáit mutatta. Magyarország története nem bir hozzá hasonló nagyobb szerepű magyart fölmutatni, a ki hazája szokásait, erkölceit annyira megveti vala s a ki a despotismusnak oly tökéletes sans-culotte-ja lett volna.

És Leopoldnak ő volt legmeghittebb tanácsosa a magyar ügyekben. Ezen főpap jelleme csaknem elegendő Leopold uralkodása legszomorubb korának jellemzésére.

1700-ban be volt végezve a még 1683-ban kezdődött nagy török háboru; mert azelőtt való évben megkötetett a karloviczi béke — magyar tanácsosok hozzájárulta nélkül. — Magyarország területéről, kivéve Temesvárt s körülötte néhány kisebb erősséget, ki volt szoritva a török. Savoyai Eugen a császári vezér halhatatlan érdemeket szerzett ezen fölszabadtásban, s hogy ezen ép oly nagy hadvezér, mint jellemére nézve valódi nagy ember, maga és műve iránt még ekkor nem kelthetett nagy lelkesedést, okai a Kollonicsok voltak, kik a magyar nemzetet minden lehető jogából kitagadták. — A nemzet lábáról levették a bilincset, hogy kezét kötözzék meg vele.

A nemzet panaszai tán soha sem voltak oly méltók, mert soha sem volt oly teljes elnyomatásban, oly sanyaru elszegényedésben mint, akkor.

Magát a török alóli fölszabadtást anyagi tönkrejutásával fizette az ország. Azon időkbén nem voltak csak annyira is rendezett pénzücsök, mint jelenleg. Kivált Wallenstein ideje óta, ki a hadfolytatási rendszerben kitalálta, miként lehet egy garas nélkül nemesak negyven ötven ezernyi zsoldost toborzani, hanem azt és vezéreit meg is gazdagítani a népekre vetett sarcz által, ez szokás, rendszer volt. A hadakat Leopold idejében sem a többnyire üres kincstár tartotta, hanem azon föld népe, melyen a harc folyt. A harctér pedig Magyarország volt, melyet

a török uralom és azelőtti százötven évi folytonos harcok kimerítének. A katona, ki háború idején ma is terhesebb a népen, mint máskor, azon korban valódi zsarlóvá lett. Még az emberi érzet hijjával nem vádolható francziák hadjárata is azon korban, Németországon „rablóhadjárat”-nak nem tulzottan neveztetett el. A fenyíték nem volt ott, a hol napjainkban s magok a kormány jelentések bizonyítják, mily kegyetlenségeket követett el a zsoldos had a magyar népen. Többnyire nem a kormány akaratjából történt, a mely bármily jó indulattal lett volna is, nem tehetett róla; de oly számos más jel mutatá ama jóindulat hiányát, hogy a nép hajlandó volt minden inségét egyenesen a kormánynak tulajdonítani.

Ezenkívül is tömérdek panasz volt fölhozható. 1687-ben a királyválasztás és a fegyveres ellenállás joga azon kikötéssel törültetett el, hogy minden más törvény épségben marad. Ámde alig volt az országnak oly fontosabb törvénye, mely nemlétezőnek ne tekintetett volna. A kormányformát egészen megváltoztatták. Nemhogy az országgyűlés, hanem a főurak sem nyertek meghallgattatást. Így köté meg a kormány a karloviczi békét a világos törvények ellenére. Alkotmányos elvek helyett absolutismus mindenben.

1687-ben ígértetett, hogy a töröktől visszafoglalt terület Magyarországra visszakebleztetik. De hogyan történt ez? Azon földesurak, kik száz ötven éven át, a török uralom ellenére is némi élvezetében voltak ősi birtokaiknak, most megfosztatának s ha documentumokkal be nem bizonyíták hozzá való jogukat, a császári kincstár részére foglaltatott el a birtok; — ha pedig be — a hadi költségek megtérítési czíme alatt olykor nagyobb összeget kellett fizetniök, mint a mennyit a birtok ért. Ezt sem hazai törvényszék igazította. Bécsbe kellett utaznia a jogos

birtokosnak, hogy mint eleve bitorlónak nyilvánított ember, igazolja magát. Egyetlen magyar törvény sem volt, mely csak ilyen formát is megengedett volna. Ezen uton az ország egy nagy része elvétellett jogos tulajdonosaitól. Egykoron tekintélyes családok özvegyei és árvái jutottak koldus botra, míg nagyon sok idegen telepedett be, kiknek nemcsak birtok, hanem tisztség és rang osztatott, — a mi hasonlókép igen világos és számos törvénybe ütközött. A jászokat és kunokat egész összeségben eladták a német lovagrendnek. — A nemzet jószántából kétségkívül hálás sőt nagylelkű lesz vala fölszabadítóira; de midőn meg sem kérdezett, azt mondá, hogy tulajdonkép nem is tartozik semmivel; mert a királyi hitlevélben kötelességül van kitűzve az ország területének megvédése és épségének helyreállítása.

Méltó panasz volt, hogy a magyar királyi kamara, az ország ezen önálló pénzügyi kormánya a német kamarától függővé tétellett; hogy a só ára önhatalmulag oly magas, hogy a nép sok helyen sótalan eszi kenyerét. A királyi fiskálítások el voltak idegenítve, mit a törvények tiltottak; a vámok fölemeltettek az ország megkérdezése nélkül; — sőt némely árucikkekbe monopoliomot is csinált a kormány. A katonai kivetések (portiók) elviselhetlenek; — a pénzbeli adó sok milliónyira megy — országgyűlés beleegyezése nélkül. Mindez az oly termékeny ország népét végső szegénységbe és ennek nyomán kétségbeesésbe dönté. Szokatlan sok öngyilkossági eset fordult elő s a jobbágyok közül némelyek önként török rabszolgaságra mentek, — némelyek feleségüket a német katonának adák zálogba, mások gyermekeiket török rabszolga-vásárra küldték.

Nagy sérelmül hozták föl, hogy mágnás, nemes, királyi város egyaránt fizeti az adót, a mi az akkori tör-

vények szintén hallatlan megsértése volt. Behozatott az akkor még hallatlanabb *accisa* és katonai *executió*. — Továbbá országos törvényszékek nem tartattak volt már emberi emlékezet óta. Innen iszonyu zavar támadt a tulajdonjogban s szabadon folyt a gonoszok kártétele. Idegen törvényszékhez folyamodni senki sem akarván, fenekestül felfordult minden jó rend. — Maga a katolikus *clerus* is érzékenyen sértve volt, miután nagyon sok idegen neveztetett ki magas polczra, — ezek pedig keveset gondoltak a magyar néppel.

Sérelem volt, hogy országgyűlés nem hivatott össze oly régi idő óta, a mi nyilvános jele az absolutista szándéknak. A helyett állandó *dicasteriumok* hozattak be s ezek csak szolgái az udvari tanácsnak. A hazafiak bebörtönöztetnek s országon kívül ítéltetnek el, idegen törvény szerint.

Nem is említjük a protestánsok sérelmeit s más kisebb nagyobb önkényt. A fentebbi teljesen hiteles *lajstrom* a valóságnak csak árnyéka. De bőven elég annak indokolására, hogy a magyar nép a kétségbeesésig volt víve s csak ez lehet valódi magyarázata annak, hogy a Rákóczy féle fölkelés nem a nép nyomorának daczára, hanem épen ennek következtében terjedt oly nagygyá s volt képes oly sokáig fenntartani magát a világ akkori legvitézebb, gyakorlottabb, és sokkal rettentőbb ellenfelekkel szemben is csaknem mindig győzedelmes, hadserege ellen.

A Rákóczy féle forradalom jellemzésére tartozik megemlitenünk, hogy ő Tökölivel ellenkezőleg nem szövetekezett többé a törökkel. A császár 1700 óta Franciaországgal állott harcban, — s Rákóczy XIV. Lajosra támaszkodott. Támaszkodott volna — a régi magyar politika egyik traditióját fölelevenítve — Lengyelországra is,

ha ezt ugyanazon időben nem éri a legnagyobb megaláztatás XII-ik Károly részéről s ha azután a lengyel király nem lett volna Ausztria egyik szövetségese. A számítás legalaposabbnak látszott a bajorokkal való egyesülésben, kik a francziák pártján állottak. Az angol-osztrák egyesült hadak győzedelme semmisíté meg ezt a reményt.

Meg kell említnünk még egy indokot, melyet magok a Rákóczy hivei elhallgattak; de kétségkívül nevezetes szempont vala. Meg kell annyival inkább, mivel ez épen fölvelt tárgyunkkal szoros kapcsolatban áll. Rákóczyék, az 1687-iki örökösödési törvény daczára nem tarták valószínűtlennek, hogy a magyar nemzet szabad királyválasztását még megérhetik. Mert a Habsburg ház spanyol ága, mely eventualiter a magyar koronát örökölhette volna, férfi ágában kihalt volt; — az 1700-ban kimúlt II. Károly spanyol királynak nem maradtak fiu örökösei.

Leopoldnak pedig, ki háromszor házasodott, összesen 16 gyermeke közül, kik közt 5 fiu, csak két fiu volt életben. A fiuk egyike József, ki 1687-ben avattaték föl magyar királylyá, a másik Károly, ki most, a spanyol királyi ház magvaszakadtával Spanyolországba küldetett a trón elfoglalására. Tudjuk, hogy a spanyol trónt a francia királyi ház is követelte magának s ebből fejlett ki azon európai háboru, melynek combinációiban Rákóczy is szerepelt.

I. Leopold először Józsefet szánta volt a spanyol trónra; de megfontolván, hogy „azt a többi országokkal együtt kormányozni és ezekkel egyesíteni bajos lenne“, úgy vélte, jobb lesz két fia közt megosztani az örökséget s Károlyt, az ifjabbikat küldeni spanyol királylyá, kinek azon ország és a hozzátartozók trónja ünnepélyesen átengedtetett. ¹⁾

¹⁾ Rink az 1703-ik évhez.

Magyarországon, ha József maradékok nélkül volna ki, könnyen támadhat zavar¹⁾. Ennélfogva Leopold végső éveiben szükségesnek látta elejét venni ezen eshetőségnek. A családban még eddig nem volt egész szabattossággal meghatározva a trón öröklésének rende, s nevezetesen, hogy az egyenes vonalon való származásnak előnye legyen a mellékágak fölött, miből könnyen vita támadhatott. Leopold ennek elejét veendő, egyfelől fiainak fentebbi megosztottatását látta szükségesnek; de másfelől azt is meghatározá, hogy ha József, Magyar- és Csehország királya fiu-maradékok nélkül mulnék ki, ennek örökös tartományai Károlyra szállanak. Ha Károly szintén fiu maradék nélkül halna meg, József leányaira száll az örökség, s csak ezek kihalta esetében Károly leányaira. Ezen szerződést a két ifju király apja jelenlétében írta alá. Ez természetes családi rendelkezés volt s a népekre, különösen Magyar- és Németországra nézve legkisebb kötelező ereje sem lehetett.

I. Leopold 1705-ben meghalván, I. József lépett a magyar trónra huszonhat éves korában. Öccse Károly Spanyolországban, maga József pedig hat évi uralkodása alatt Német- és Olaszországban folyvást küzdének a spanyol trónért.

József uralkodása átmenet lett volna Magyarországon az absolutismusból az alkotmányos kormányzásba. De részint a külső háboruk miatt, részint hogy Rákóczy és pártja a békeajánlatoknak nem akart hinni, folytonos harcban telt el amaz uralkodás.

¹⁾ Hogy ilynemű combinatiók forogtak fenn Rákóczy táborában, nem csak magából az akkori helyzetből valószínű, hanem abból is hihető, hogy a Rákóczy neve alatt francia nyelven megjelent emlékiratban a Frangepán-Zrinyi és Tököli féle fölkelők egyik számítását hasonlóan mondja.

I. Leopold és I. József uralkodásából a magyar korona jogának egy különös esetét kell még legalább röviden érintenünk. Ez pedig *Erdély* ügye.

Ott, mint fentebb előadtam, megmaradt volt a szabad választás elve, — azon megkötéssel, hogy a választott fejedelmet a szultán, Erdély védura erősítette meg. De a különben szabad választás mellett is mindig szem előtt tarták, ha alkalom volt rá, a fejedelemség firól fira szállásának elvét. Ezen szokás egyenes tradíció útján szállott a magyar királyokról az erdélyi fejedelmekre, egy természetes átmeneti láncz-szemen. Ezen lánczszem János Zsigmond, Zápolya fia. Zápolya János nem erdélyi fejedelem volt, hanem magyar király, habár élete végén csak a későbbi fejedelmek területét birta. Fia János Zsigmond is élete első éveiben még király címet viselt, — csak később mondott le róla szerződésileg. Így a királyságból a fejedelemségbe, vagy mint akkor szerényebbül nevezék, vajdaságba az átmenet még személyváltozással sem történt. A Zápolyák levén első lánczszemei az erdélyi fejedelemségnek, tradícióikat követik a fejedelmek. Báthory Zsigmond, mint gyermek nem jut vala fejedelemséghez, ha nem fejedelem fia lett volna. Ha Bethlennek bár kiskoru fia marad, az lett volna uralkodóvá. I. Rákóczy György után, kinek volt fia, ez következett, II. Rákóczy György név alatt. I. Apaffy Mihály után hasonlóképp ennek fia, II. Apaffy Mihály következett, ki az utolsó erdélyi fejedelem volt.

Bizonyosnak tarthatjuk, hogy Erdélyben is, ha ott akár a Zápolya, akár a Báthory család nemzedékről nemzedékre fiu maradékokkal lett volna megáldva, Erdélyben állandósítá vala dynastiáját a fejedelmi trónon. — És ha tán a török cselszövénye vagy belzavarok ideiglen megfoszthatták volna is a családot, a nép jogilag azt tekinti

vala urának és tetteleg is visszahelyezte volna nemsokára. És a mi eltérés van ezen szabály alól, kivált a fejedelemség utolsó rendkívüli éveiben, mutatja, mily ragaszkodás volt amaz elvhez, mely oly közel áll az örökösödéshez. Mielőtt ugyanis II. Rákóczy György szerencsétlen lengyelországi hadjáratára indul, a rendek még *gyermek* fiát, I. Rákóczy Ferenczet választják meg. Hogy később nem lett tényleges fejedelemmé, egy részben maga is volt oka; mert elhagyván az Erdélyben uralkodó vallást, katolikussá lón; de másfelől, s leginkább, a rendkívüli viszonyoknak lehet tulajdonítani. — Erdélyben a három nemzet szabad választását megszünteté egy részben s főleg az a hallatlan brutalitás, hogy a török saját vazallja országát mongol kegyetlenséggel kirabolta, másrészt Leopold befolyása. Európa két legnagyobb hatalmassága látszott összeesküdni a kis ország ellen. Kemény János a szükségesség fejedelme volt, bár rövid ideig volt a fejedelemségben. De fölemelkedését ő is leginkább annak köszönte, hogy ő volt gyámja a gyermek Rákóczy Ferencznek. — Apafyt a török mintegy ráerőszakolta Erdélyre.

Ezen kirablott, tönkrejutott országban a szabad választás már tetteleg megszünt I. Apafy trónraléptével. Az volt a kérdés csak, melyik van tulnyomó erőben: a német, vagy török császár? — mert az fog Erdélyre fejedelmet octroyálni. Ha azelőtt is egy egy új családnak fejedelmivé tételekor a rendeknek az opportunitás más szempontja nem maradt fenn, mint az: melyik képes a török védurral legjobb egyességben lenni, a nélkül, hogy az ország jogait föláldozná, most már csakugyan kénytelenség néven volt nevezhető azon opportunitás, melynél fogva Apafy lón Erdély urává.

A török által tett fejedelem ezen kénytelenségből később I. Leopoldnak köté le Erdélyt. I. Leopold fegy-

verei szintoly szerepet játszanak Erdély szabad választásának megsemmisítésében, mint 1657-től 1662-ig IV. Mohammed szultán fegyverei. És mindamelletts később II. Rákóczy Ferencz fölemelkedésére nagyon sokat tőn az, hogy őt tekinté a nemzet az erdélyi fejedelemség természetes örökösének.

A Rákóczy háznak katolikussá lette ellenére is az marad vala Erdély fejedelmi székén, ha emez ország népe nem érzi magát képtelennek, hogy egyszer egyik, másszor a másik nagyhatalmasságnak ellenálljon.

Normalisabb viszonyok közt szabálynak fogadhatjuk el, hogy a fejedelmi szék ugyanazon módon tőltetett be, mint a magyar királyi szék a vegyes házbeli uralkodók alatt, — csakhogy uj családok fölemelésekor a viszonyok természete szerint a törökkel való barátság szempontja helyettesité azon personalis uniók szempontját, melyet a nemzet nagyobbik fele szem előtt tartott. Így Erdély fejedelmeinek szabad választásában szintugy együtt volt a szabad választás elve az örökösödésével, mint a magyar király-választásban.

Apafy kormányzása nem volt egyébre való a gondviselés azon utjánál, melyen Erdély egyenesen I. Leopold uralma alá kerüljön. — A német császár fegyvereinek minden győzelme Erdélyben egy meghódólási nyilatkozatot eredményezett. Már 1683-ban, a törököknek Bécs alatti veresége alkalmával, Apafy fejedelemnek egy követe jelent meg I. Leopold előtt, a ki jelenté, hogy Erdély lemondván a török pártfogásról, I. Leopoldot fogadja *védurának*. A föltételek fölött négy évig folyt sikertelen alkudozás. 1686-ban Buda elfoglaltatván s 1687-ben a török újabb vereségeket szenvedvén, a dolog magában is kedvezőbbre fordul vala Leopold részére; de fegyveres interventiót is szükségesnek látott az utóbbi. A lotharin-

geni herczeg hadai 1687 telén Erdély megszállására küldettek.

Ezen katonai megszállás volt Erdély közjogi és belkormányzati viszonyainak az egyik fontos historiai momentuma. Azután sokáig a főhadi parancsnokság képviseli leginkább a kormányt. A lotharingeni herczeg után Caraffa tábornok küldetik Erdélybe, hogy neve terrorismusával Erdély rendeit hódolatra szorítsa. És csakugyan a rendek és fejedelem biztosai aláírnak egy nyilatkozatot, melynek lényege itt következik:

Erdély visszatér Magyarország királyához, melytől az irigy sors s egyesek vakmerényei különválasztották; és elfogadja I. Leopold római császár és magyarországi örökös király, s utódai, a leendő magyarországi örökös királyok (mint a legújabb pozsonyi országgyűlésen nyilvánított) atyai és hatalmas oltalmát, a rendek közmegegyezéséből.

„Lemondunk teljhatalmu megbízásunknál és nagyobb biztosítás okáért a fenséges fejedelem és rendek végzéseinket megerősítő levelénél fogva, közakarattal, önkénytesen és keresztyén buzgalomból az *ottoman* oltalomról s jövendőre minden érintkezésről a portával s a római császár legkegyelmesebb urunk és utódai a *magyarországi törvényes s örökös királyok* bármely elleneivel, hűtlenség és felségsértés büntetése alatt, mely a vád igazságának kiviláglása után Erdély törvényei szerint fogja sújtani a bűnöst. Elfogadván másrésről, őszintén és jó hiszemmél, ő felsége atyai oltalmát, magunk s Erdély öszves utódsága számára; és hogy ezen magunk-alávetésének és alkalmazkodásának tetteleg némi jelét adjuk, a felebb említett felhatalmazásnak s végzéseink a fenséges fejedelem és rendek általi megerősítésének alapján, befogadjuk a római császár őrségeit a kővári, huszti, görgényi és brassai erősségekbe (azokon kívül melyekben már tetteleg létezik császári őrség,) s

készek vagyunk fegyverrel menni a keresztyénség közös ellenére, vagy bár kire, ha ő felsége parancsolni fogja; könyörögvén alázatosan, hogy a győzhetetlen császár, vele született kegyelmességében *szabadságainkat* és *kiváltságainkat*, névszerint az eddig befogadott *hitvallások szabad gyakorlatát* megerősíteni, s minket és utódainkat azokban oltalmazni és megtartani méltóztatik; nem kételkedvén hogy gróf Caraffa ő nagyméltósága a fenséges fejedelem s az öszves ország alázatos folyamodványait ő felségének hatályosan fogja ajánlani.“

S ez okmánynyal Erdély átszállása a Habsburgi házra bevégzett ténynyé vált volna, ha előre nem látott események váratlan fordulatot nem idéznek elő. El sem telt két év ezen események után, midőn a testben és lélekben megtört Apafy fejedelem meghalt. Az 1688. és 1689-ik évek hadjáratai legdicsőségesebbek voltak mind azok közt, melyeket valaha Ausztria a török ellen folytatott. Erdély ily körülmények közt semmi kedvezésre sem számított. De ime e legváltóságosabb pillanatban még egyszer felragyogott a félhold. Tököli erdélyi fejedelemmé lesz, Leopold fegyverei csapást osapásra szenvednek, s ujjolag szükségessé vált hogy Erdély leköteleztessék. Bethlen Miklós ez alkalmas perczet nem engedte elsiklani. 1690 oct. 16-án aláíratott a *leopoldi hitlevél*. Az erdélyi közjognak e nagy fontosságú okmánya három biztositékot állított fel az *ország önállóságának* megmentésére:

- 1) évenként tartassék országgyűlés.
- 2) a politikai főhivatalok a három nemzet és négy bevett vallás tagjai közül választás által töltsenek be.
- 3) a nemzeti fejedelmek alatt hozott törvények érvénye s a három nemzet uniója és paritása elismertett.

Tudva levő, hogy ezen szerződés csakhamar papirbiztositékká lett. Erdély utolsó önálló fejedelme Bécsben

nyugdíjon élt s Erdélyben császári tábornokok alá volt rendelve a kormány.

Erdélynek további önállásáról Leopold fegyvereinek diadala után nem lehetett szó. Miért nem kebleztetett vissza Magyarországra, a viszonyokból folyt főbb okai következők:

Először is minthogy Leopold Magyarországot a legnagyobb önkénnyel kormányzá, magok az erdélyiek s tán leginkább a magyarok nem vágytak az egyesülésre; mert náluk a kormányzás oly szabadelművé fejlett, hogy gyakorlatban volt a fejedelem tanácsosainak felelőssége is a rendek előtt. Ezen kívül a nagy többségben volt protestánsok vallásszabadsága, sőt úgy szólván, előjoga látszott veszélyezve lenni, ha kivált azon időben Magyarországgal egyenlő kormányzás alá fogatnék. Utóbbi pontra nézve Erdély nemcsak a kormánytól, hanem szintugy tartatott Magyarország rendeitől, kiknél, mint érintők, azon időben nem volt kedvesen hangzó elv a lelkiismeret szabadsága.

Második, ezzel szoros kapcsolatban állott ok volt, hogy épen mig Erdély visszacsatlásának kérdése tetőpontot ért volt, magyar országgyűlés nem tartatott, — s midőn vagy húsz évi szünet után ismét szóhoz jutottak volna Magyarország rendei, már Erdély különállása bevégzett tények és szerződészek által régen biztosítva volt.

Harmadik volt, hogy maga a kormány ellenzé Erdély bekeblezését a magyar korona területébe. Mig Erdélyt a XVII-ik század folytában mindig azon alapon követelik a császárok, mivel Magyarország kiegészítő része, a XVIII-ik században ellenkezőleg Erdély külön állására követtek el mindent.

Erdély nem élvezheté a számára biztosított szabadságokat. Kormányzata ugy alakittatott át, hogy minél

függőbbé váljék Bécsből. Főkép Leopold absolutismusa okozá, hogy Erdély azon félszeg állapotban maradt, s hogy Magyarországnál jobban elnyomatott. Később, jobb idők beálltával sem volt képes többé ugy lerázni magáról az absolutismus maradványait, mint ez Magyarországon történt.

I. József uralkodásának vége felé a korlátnoki hivatal intézkedett Erdélyben. A „kormányshék“ kihalt tagjai helyett nem neveztek volt ki újakat, ugy hogy már 1711-ben csak három volt még életben közülök. De különben is a kormányshék nem volt már egyéb, mint felsőbb parancsok expeditora.

És mindezen külön állás és külön kormányzat daczára a Magyarországgal való kapcsolatból megtartatott annyi, hogy a magyar királylyá koronázott uralkodó Erdélynek már annál fogva fejedelme, — és azért az mint Erdély fejedelme ezen ország törvényeinek megtartására külön inauguráló hitlevelet nem adott ki. I. József trónraléptével egyszerű biztosító leiratot küldé Erdély rendeihez, hogy a leopoldi hitlevelet és a fejedelemség más törvényeit megtartandja. Hasonlót tón utóda, III. Károly is. A magyarországi fölavatási hitlevél Erdélyre is kiterjesztetnek tekintették. Innen van, hogy az 1687-iki örökösödési törvény Erdélyben be sem czikkelyeztetett, s a trónváltást leirat alakjában tudatták Erdélylyel. Az „erdélyi fejedelem“ czimet se József se utóda nem vette föl nagyobb czimébe: — csak az Erdélybe küldött leiratokban használták.

Igy Erdély a magyar korona területéhez számított ugyan; de oly fontos közjogi dologban, minő a trón betöltése, nem volt nyomatékos szava.

A Rákóczy féle belháboru, mely hazánk történetében a XVIII-ik század első tizedét foglalja el, pillanati tény-

leges közösséget hozott létre Erdély és Magyarország közt; de jogilag is a közösség egy új kapcsát képezé az ama belháborút befejezett béke-szerződés, — értem az 1711. május 1-sei, ugynevezett *szathmári* békekötést. Ebben ki van kötve, hogy a vallásszabadság mind Magyarországon, mind *Erdélyben* meg fog tartatni (3-ik pont); hogy a király „mind Magyarország mind *Erdély* jogait, szabadságait s törvényeit szentül és sértetlenül fenntartandja“ (9-ik pont).

A szathmári békekötés pedig, mint tudjuk, — mely közjogi elveket tárgyzó pontjaiban semmi olyat nem kívánt, mi a magyar közjogban különben is benne ne lett volna, elismertett azon időben oly forma alapszerződésnek, minő azelőtti században a bécsi és linczi békekötés volt.

Ugyancsak 1711-ben, még a nevezett békekötés előtt I. József kimult fiamaradékok nélkül. A trónváltás a legkritikusabb lesz vala, ha a spanyol királyul Európa szélső végére utazott Károlynak sikerül vala megszilárdítani magát Spanyolország és a hozzá tartozott India és Amerika trónján. Magyarországon, azon esetben is, ha Károly Spanyolországban marad, Károlyt kellett volna ugyan elismerni a magyar trón „örökösének“, az 1687-iki törvény értelmében, minthogy fiai nem voltak a különben is nagyon ifjan elhalt királynak. De mint érintém, ebben az esetben is Károly nem tarthatta volna meg mind a spanyol koronát, mind a Német- és Magyarországit. És ha a Spanyolországban maradásra határozza magát, nyilván vagy új transactió áll elő az ő családjával vagy pedig mind Német- mind Magyarország új dynastiát választ. — Magyarország, melynek oly sokáig volt főgondja a török elleni harc, s melynek még egy századig, csaknem az egész XVIII-ik század folytában, rögeszméje maradt még a török felől jöhető veszély, kétségkívül többet látott

Leopold idejének győzelmes hadvezéreiben és a hadseregben, mint más viszonyok közt. Különben is még 1711-ben Temesváron benn volt a török, honnan még Budát is vissza remélte hódíthatni. Így Magyarország egy 1711-ben bekövetkezendett szabad választás esetében is kétségkívül azt tartá vala szemmel, ki lesz ama nagy hadseregnek fejedelme, melynek erejét kétszerezé az, hogy oly lángeszü fővezére van, mint a halhatatlan Eugen.

Azonban ily kritikus választás gondja alól fölszabadult a nemzet. Károly, ki különben is már már veszve érezte ügyét Spanyolországban, mihelyt bátyja halálának hírért vette, hajóra ült Barcellonában s sietett a német és magyar korona elfogadására.

VII. FEJEZET.

III. Károly és első lépések a *pragmatica sanctióra*.

Szükségesnek tartottam fentebb kissé bővebben ki-ereszkedni, kivált I. Leopold hosszas uralkodása idejére, hogy annál jobban megérthessük azt a nagy ellentétet, mely a közt, és Károly uralkodásának kora közt tűnik föl.

A két sokban ellenkező korból I. József kora átmenetinek mondható. Mig Leopold az önkényes uralomnak és vallásbeli türelmetlenségnek mintaképe volt, I. József hajlandóbb volt transigálni a politikai szabadsággal és az övétől különböző vallásos hiten levőkkel. Vallásos türelmének bizonyoságául hozták föl, hogy apjával ellentétben, nem engedett befolyást a jezsuitáknak, kik különben is azon gyanúban voltak a bécsi udvarnál, hogy az ellenséghez szítanak: a francziákhoz, sőt hogy Rákóczynek, ki ezen rend növendéke volt, most kezére dolgoznak. Annyi bizonyos, hogy azon körülmény, hogy I. József leghatalmasbb szövetségesei Anglia és Holland voltak, — ezen két protestáns hatalom, magában is engedékenyebbé hangolá Józsefet a magyarországi és erdélyi protestánsok iránt, mi annyival nagyobb elégtételül szolgálhat vala, mivel ez egyszersmind a politikai saabadságok tiszteletére is kezességnek látszott; mert Magyarország politikai alap-

szerződéseinek és törvényeinek egyik lényeges része volt a lelkiismeret szabadsága.

József más tekintetben is eltért atyja nyomdokainak követésétől. Legalább törekvést mutatott, ha nem volt is képes következetes lenni hozzá, az állambevételekkel való gazdálkodásra. Ha nem egy Leopold után következik, s nem látja magát kényszerítve folytatni a hasonlóképp atyja által kezdett spanyol örökösödési háborút, Magyarország türhetően meg lett volna elégedve vele.

De I. Leopold alatt annyira megrendült volt a magyar nép bizalma, hogy József, ha tán egész ügyeketét annak helyreállítására fordítja is, nehezen boldogult volna. És valóban a Rákóczy féle fölkelés egyik legjellemzőbb vonása, hogy az elégületlenek az annyiszor ajánlott békét főképp azért utasítják vissza, mivel semminemű ígéretnek és kikötésnek nem képesek hitelt adni. Ezen gyanakodás, ezen bizalmatlanság nélkül a fölkelés jóval korábban és hasonló eredménnyel lesz vala befejezhető. A csaknem példátlan hitetlenség Leopoldnak majd hasonló példátlan politikája által érzemagát följosogítva, és nemcsak Józsefnek aránylag rövid, hat évi, s különben is külső harcok által nyugtalanított uralkodása nem volt elegendő lecsillapítására, hanem ezen bizalmatlanság messze benyúlik Károly békésebb uralkodásába is.

József csak két leány gyermeket hagyott maga után. Kisértetbe jöhet vala, hogy miután Károly Spanyolországban volt, leányaira hagyja örökségét, ha azon népei beleegyeznek, melyek beleegyezése szükséges volt ily örökösödés elismerésére. De ez nehézséggel jár vala. Különben is utolsó idejében nagyobbik leánya is csak tizenkét éves volt; s veszélyes vala egy regensségre bizni országait. Ezért jobbnak látta megerősíteni az 1703-iki családi szerződést s halálos ágyán anyjára bizván az ügyek ideiglene-

nes vezetését, míg Károly Spanyolországból Bécsbe fog érkezni. I. József azon hittelt szállott hát sirjába, hogy abban az esetben, ha Károlynak fiu maradékai nem lesznek, az ő, József leányai fognak a németországi Habsburgiak trónjára emeltetni, a népek remélhető beleegyezésével.

Károly huszonhatodik évében járt, midőn még Spanyolországból haza térő útjában német császárnak kiáltatott ki, — még pedig *nagy megszorításával a császári hatalomnak*, melyet Leopold önkénnyel gyakorolt, s mely József alatt sem tartá tiszteletben a német fejedelmek és népek minden jogát. — Elhatározták, hogy ezután a *koronázás* alkalmával minden császár által aláíratni szokott *feltételek kötelezzék necsak az illető császárt, hanem utódát is*; egyebek közt azt is, hogy a császár ne legyen *háboru és béke ura*, hanem csak a német fejedelmek megkérdezésével indithasson hadat és köthessen békét. A már mintegy ötven év óta, csaknem szakadatlan háborúk miatt nyomorra jutott népek követelőbbek lettek szükségből, — és a fejedelmek, miután hadseregeik éltető ere, a nép vagyona kiapadt, csak szükségből is, szintoly engedékenyek lettek.

Magyarországon a kiengesztelődés napjai következtek be Károly trónraléptével. A szathmári békekötés idején már József nem élt — azt az anya-királyné fogadta el.

Károly 1712-ben január utolsó napjaiban Bécsbe érkezett, hol a nép nagy lelkesedéssel fogadta s számos főrendi magyar emelte az elfogadás fényét, kik az örökös király elé hódolatuk bemutatására siettek, s kik ünneplyesen felkérték őt, hijjon össze koronázó országgyűlést Pozsonyba. Az összehívó levél Károly megérkezete után pár nappal, február 2-ikán ki is adatott. Ez hivatkozik az 1687-iki törvény II-ik czikkelyére, melyben egyfelől elismertetik a fiúörökösödés, de másfelől ki van kötve, hogy a trón örököse az országban bevett szokásos formá-

kat megtartja, a koronázás föltételeit aláírja s megesküszik az ország jogainak fenntartására és védelmére. A király összehívó levelében hosszasan fejti ki, hogy csak a spanyolországi bonyodalmak és hosszú út halasztaták vele ily sokára a koronázó országgyűlés összehívását. Ez most ugyanazon 1712-iki év april 3-ikára, husvét utáni vasárnapra hivatott össze.

A koronázás csakugyan végbe is ment, melynek az egykoruak által még nem látott fénye és ünnepélyessége már is egy jobb jövődjő sejtelmére mutatott. — A király biztosítá a nemzetet jogai és szabadságai fönttartásáról s a koronázási szertartásokból csak az maradt el, hogy többé nem kérdezte már a nádor a néptől: „Akarjátok-e őt királyotoknak“, — a minek az örökösödés elvénél fogva nem is volt már jelentése. Még be sem várva az országgyűlést, Károly mártius 30-ikán megerősíté a szathmári békekötés pontjait, melyeket anyja irt volt alá. Megerősíté, holott az egyházi főrendek közül némelyek nem javaslák azt a protestánsoknak abban engedett szabadság miatt, s némely főúr, ki nem vett részt a Rákóczy forradalomban s ezért a fölkelők megkárosíták, az abban hirdetett amnestia által megfosztva érezték magokat nem annyira a megtorlástól, mint a kárpótlástól.

A királyi meghívóban szó sem volt arról, hogy a király a rendeket föl akarta volna híni a trónbetöltésről való gondoskodásra abban az esetben, ha ő, a Habsburgok mindkét ágának utolsó fiasarjadéka fiugyermekek nélkül találna kimulni.

Bár nincs benne kétség, Károlynak már is főgondja volt a trón biztosítása még a leány ágbán is, ugy látszik, maga az udvar sem gondolkozott még arról, hogy a női örökösödés ügyét *most* vegye föl, s annál kevésbbé, hogy a világ elé hozza nyilvános, országgyűlési tárgyalás által.

Mint látni fogjuk, titok volt még az az örökösödési rend is, melyet Leopold 1703-ban állapított meg József leányainak elsőbbségére nézve.

Károlynak még eddig nem hogy fiu, hanem leánygyermekke sem volt. Átalán rajta kívül öt nőtől állott az egész család: tudniillik József két leányából, kik közül az idősbik 13, a fiatalabbik 11 éves; s Leopold három leányából, kik is: Erzsébet, később Belgium regensnöje, (32 éves); Magdolna főhercegnő (23 éves) és Anna, a portugáli király neje (28 éves).

Egy női örökösödés megállapításában csupán a fentebbiekről s első sorban József leányairól lett volna szó. De kérdés, akarta-e komolyan a király, hogy akár József akár Leopold leányai jnssanak a trónra, midőn oly valószínű volt, hogy neki is ha fiu gyermekei nem, legalább leányai szülehetnek, — mindamellett, hogy nejét Spanyolországban hagyta volt egy időre?

József ifju leányai még nem voltak azon korban, hogy férjhez menvén, lemondhassanak azon követelésekről, melyekre az 1703-iki családi szerződés följosítja. Azért egy új örökösödési rend forma szerinti megállapítása időelőttinek látszhatott. Habár a király alkalmasint már erről ábrándozott — mély titok lehetett ezen vágya.

De ime a horvát rendek megelőzték a király titkos vágyainak nyilvánosságra jöttét. Mártius 9-ikén Zágrábban összegyűltek, hogy az ápril 3-ikán megnyilandó koronázó gyűlésre követeket küldjenek s ezeket utasításokkal lássák el.

Mindenekelőtt a királyhoz rendelnek küldöttséget, mivel annak Bécsbe érkeztekor az idő alkalmatlansága és rossz utak miatt ezt elmulasztották volt, — küldik annak ellenére, hogy a magyarok ezt nem helyeslik, azt mondván,

hogy az ő Bécsben volt üdvözlő követségek Horvátországra is kiterjedtnek értendő.

Ezen külön horvát küldöttség utasítása jelenteni a királynak, hogy Horvát- és Tótország megemlékezvén az interregnumokból származható veszélyekről és forradalmakról, melyek bekövetkezhetnének ő felsége fia gyermek nélkül kimulta esetében, készek a királyi ház egy nő tagját is királyul ismerni, oly nő tagját, a ki egyszersmind Stiria, Karinthia, Karniolia ura lesz és Ausztriában fog lakni. Kijelentik a rendek, hogy ezt egészen magok esztől és jószántukból határozták. Csakhogy kérik egyszersmind, hogy a király megerősítse a korábbi magyar királyok által a magyar országgyűlésen hozott végzéseket. Kérelmeik közé szövik a báni hatóság szoros megtartását, hogy némely ügyeik, melyek ez elé tartoznak, ne vitessenek a magyarországi hatóság elé; hogy ő felsége és utódai tartsák meg Horvátországot a maga jogaiban. Jelentik azt is, hogy a Pozsonyba küldendő horvát- és tótországi követek indítványozni fogják a magyar országgyűlésen a női örökösödés elfogadását.

A királyhoz irt bő szavú levelökben a horvátok többek közt ezt mondják:

A választási királyság (minő Magyarország volt a hozzákapcsolt részekkel) kétségtelenül csak véres és rettenetes háborúk szinpadjává, belső forrongások tűzhegyévé lesz, kitétetik a haza polgárai szívét belsőleg szétzaggató pártoskodás veszélyének, a külső fejedelmek s talán zsarnokok nagyravágyásának és előttünk ismeretlen emberek veszélyes izgatásainak. Király és vezér nélkül a hatalmasabb kénye-kedve szerint fog bánni velünk, ki megvetvén nemzetünk minden jogát és szabadságát, leigázand. Közel, szemünk előtt a példa. A *szabadon választó Lengyelország módjára* veszünk el, hol senki sem

parancsol, csak az idegen s senki sem fosztatik ki, csak a polgár.

A zágrábi rendeknek a királyhoz küldött levele nagy demonstratióval tesz czélzást arra is, hogy ha Magyarország a szabad választásban eltérne a felséges ház nő-ágától, a horvátok nem fogják fölbonthatlannak tekinteni a kapcsolatot Magyarországgal. Főlemlitik, hogy ha Nagy Lajos megérdemlé leánya megválasztatását, a felséges Ausztriai ház is megérdemli, hogy a női ág örökölje a trónt.

A horvát rendek ilyes határozataira gr. Eszterházy Imre zágrábi püspök tevé az indítványt. Ezen határozatokban feltűnő volna az, hogy leendő királyul épen azt ohajtják, ki a szomszéd németországi tartományok ura, ha nem tudnók, hogy az egész török idő alatt Stiria, Karinthia és Karniolia a maga biztossága érdekében segélyezé a horvát várakat. A közös veszély közös védelmet tön szükségessé. És a horvátok korántsem látták még tul magokat a török miatti veszélyen; mert egyuttal kéri a királyt, gondoskodjék váraikról, mélyek eltartását a magok költségén nem győzik.

Károly mindezen határozatokra nem folyt be. Az esztergomi érsek, ki most egy külföldi, szászországi herczeg volt, értesíté rólok a királyt. Meglepő lehetett és kedves ezen ajánlat neki, annyival inkább, mivel még pozsonyi *megkoronáztatása előtt* érkezett.

Károly a maga titkos tanácsosai elé terjeszté az ügyet véleményadás végett, s ezek véleménye itt következik:

„Császári királyi felséged legkegyelmesbb parancsára valóságos belső titkos tanácsosa b. Seilern e hó (talán april) 27-ikén a szükebb conferentia elé terjeszté, mit irt a sachsen-seizi herczeg, a bibornok Pozsonyból e hó 10-ikén a Horvátország rendei által nem rég köz meg-

egyezőssel hozott határozatról, mely szerint azon esetben, (mit a mindenható kegyelmesen eltávoztasson) ha az ausztriai ház férfi törzse kihalna, beleegyeznek ugyanazon felséges ház leány ágának trónrajutásába, ha az uralkodónő Ausztriában lakik s Stiriát és Karnioliát birandja. A bibornok ezen hirt vevén, bizonyossá tette a magyar rendeket, kik erről vele beszéltek, hogy *császári felséged mitsem tudott ezen dolgról*; mert különben nem a horvátoknak, hanem Magyarországnak terjesztette volna elő. Előttünk fekszik, a mit felséged folyó hó 13-ikán a bibornoknak válaszolni kegyeskedett. És azután nem sokára bizonyos tudomást nyerénk a nevezett horvát rendek valódi határozatáról, a mit megerősített azóta az e tárgyban külön felküldött követek egy audientían történt szó- és írásbeli előadása.

„Ezeket a legalázatosabban értvén, arról kellene felséged legkegyelmesebb parancsából tanácskoznunk most, és felségednek legalázatosabb véleményt adnunk, mit kellessék cselekedni a dolgok illetén állásában? Vajon tudniillik a magyar rendeknek is elő kell terjeszteni jelen országgyűlésen ezen törvényczikket s beleegyezésöket kivánni? vagy pedig későbbi időre kell halasztani?

„A legalázatosabb bizottság egyelőre csaknem azt kívánta volna, hogy ez még maradjon egy kissé továbbra, nem mintha magában igen kívánatos és üdvös nem lenne, s nem mintha az alkalom nem lett volna kedvező, miután a magyarok félelemben vannak s felséged jól van fegyverkezve Magyarországon, hogy jó eredménnyel ne lehetne ily szerződést végrehajtani, — hanem azért, mivel ilyen kötés maga a királyi széken való következés rendét *szőnyegre és világ elé hozná oly esetre, mely remélhetőleg soha be nem következik*, holott annak a Leopoldtól és Józseftől származott főherczegnőket illető része is, nagy

fontosságu okokból titok maradt, szándékosan nem említettett vagy legalább eltakartatott.

„De miután a horvátok egyfelől a felséges főhercegi ház iránti szeretet, legalázatosabb bizalom és kegyelet dicséretes ösztönéből, másfelől a saját javukra czélzó gondos, — de — imádkozzunk istennek, *sziükségtelen* — *előrelátásból* ezen nyilatkozatukkal kiléptek, s ennek már a magyarok közt is hire terjedt, az alázatos bizottság nem lát semmi okot, hogy ne tanácsolja felségednek, hogy minden habozás nélkül terjeszsze a magyar rendek elé ugyanazon javaslatot, és a legalázatosabb bizottság indítványozza is, hogy a női örökösödés Magyarországon is, mint Horvátországban történt, még a jelen országgyűlésen egy határozat által s így az ország törvényhozása útján, egészen biztosittassék, — még pedig a következő okokból:

„1. A Horvátország által nyilvánosságra hozott s most a magyarok tudomására jutott ezen nyilatkozat által egy nagyon kívánatos s mintegy isten rendelte, talán soha többé elő nem forduló alkalom van adva rá, hogy ezen, különben kényes, korábbi időben elő nem fordult, s talán jövőendő időkbén is kellemetlen ügyben, ezuttal „*sine invidia*“ s biztos reménnyel boldoguljunk a magyar nemzetnél. Nemcsak azért mivel ezen nemzet:

„2. mostan, mint fentebb jelentettük, még félelemben van s felséged az országban fölfegyverkezve áll; és mivel ugyanazon nemzet

„3. a horvát királyság hathatós föllépte után nehezen fog oly bátor lenni, hogy felséged ama kívánsága elől kitérjen, a minthogy nem is föltehető, hogy egyedül a horvátoknak engedje az érdemet ebben a részben, sőt inkább igyekezni fog abban velök osztozni, vagy még túl is tesz rajtok a mű gyors elfogadása és kivitele által; — hanem azért is,

„4. mivel császári felséged minap a bibornokhoz küldött levele által, melyben írá, hogy mit sem tudott a horvátok által táplált ama szándékról, a magyarok minden idegenkedését és bizalmatlanságát eloszlatta. Hozzájárul

„5. hogy a két királyságban, Magyar- és Horvátországban ezen női örökösödési rend meghatározása által eleje lesz véve a különben félő szakadásnak, mely a — ha isten akarja, soha be nem következendő — halálesetben, felséged csehországi örökös királysága és ausztriai tartományai közt támadhat. És végre:

„6. a fentebb „pro ratione dubitandi“ fölhozott-ok nem oly fontos, hogy a miatt oly nagy s közeli hasznot és kívánt alkalmat el kelljen szalasztanunk kezünkben. Ilyen alkalom pedig hogy a horvátországi rendek „in puncto successionis foemineae in defectum masculorum“ ily híven és hódolattal önkényt felséged minden ösztönzése nélkül tették ama nyilatkozatot felséged uralkodó háza iránt, és magok gondoskodtak minden jövendőben lehető esetre, — úgy hogy felséged nem is működhetett kezökre, sem pedig készségöket nem bátorithatá. Felséged határozza el, hogy két szeretett királyságának, Magyar- és Horvátországnak itt fennforgó kölcsönös segítsége és eddigi hagyományos, szoros kapcsolatjuk és *uniójok megörökítése* végett ezen javaslat a magyar rendeknek is még a mostani országgyűlésen előterjesztessék, a mi felségednek kétség nélkül annál kellemesebb, mivel a magyarok hozzájárulásával, akkor, ha az isten áldásából felséged várt örököseire nézve a nemremélt halál-eset bekövetkeznék, vagy akkor is, ha csak női nemből való örökösöket hagyna maga után, tüdvösen eleje lenne véve egy jövendőbeli *interregnumnak*, mely „*inter mala Reipublicae pessimus*“ lenne, és „*in antecessum*“ előre lenne gondoskodva.

„Ezen kérdések fontolóra vétele után a legalázatosabb küldöttség azon kérdést hányta meg, mi módon legyen ezen javaslat a magyarok elé terjesztve? A következőkben állapotodt meg:

„Hogy a dolog egyelőre *bizalmasan és külön-külön adassék a magyar rendeknek tudtára*. Először is a szászseizi bibornokkal kellene közölni, azután a megbízhatóbb és tekintélyesebb mágnásokkal, valamint egyháziakkal ugy világiakkal, mint a nádorral, Pálffy, Erdődy grófokkal, a kalocsai érsekkel stb., nem különben az ujonnan kiengesztelődöttekkel, mint Károlyival stb., s ezeket hathatós, helyes indokokkal meggyőzni, s mindenikkel külön-külön beszélni. De mielőtt ez történnék, meg kellene hini ezen szűkebb conferentiába, kizárván minden referendariust, *Illésházy* magyar cancellárt, s ennek mintegy különösen benne vetett bizalommal tudtára adni, hogy ő, a cancellár, kinek ismert buzgalmában, hűségében és hódolatában felséged a legkegyelmesebb bizalommal van, nemcsak hasznát, hanem szükségét is belátandja Magyarországra nézve annak, annyival inkább, hogy ezen királyság az őt fenyegető török hatalom ellen másként nem tarthatja fenn magát, mint egy *patrimonialis királyságok és országok által hatalmas* uralkodó alatt; de egy *interregnum* esetében a belső mozgalmak miatt csalhatatlanul magától meg kellene semmisülnie.

„Habár felséged virágzó korában van s isten kegyelméből teljesen jó egészséget élvez, de felséges uralkodó családjának férfi törzseből ez idő szerint egyedül van életben, és nagy uralkodók is alá vannak vetve az emberi véletlennek, a mint a fris emlékezetben levő sajnos tapasztalás nagyon is világosan igazolta. Fontolóra véve ezen indító okokat, Horvátország rendei előre kívántak gondoskodni a fentebbi nyilatkozat által magokról és utódaik-

ról ezen szomorú esetre, melyet isten kegyelmesen eltávoztasson, miért is ők nagy mértékben dicsérendők. Azért méltóztassék felséged mindenekelőtt a cancelláriának és azután a magyar királyság legalázatosabb rendjeinek értékre adni kegyelmesen, nyilatkoztassák ki, hogy ők nemcsak hogy semmivel sem akarnak hátrább maradni Horvátországnál a hazájok iránti szeretetben és gondoskodásban, hanem ebben az érdemet tőlök el is akarják nyerni, és ezzel együtt minden eshetőségre hazájok üdvében magokról és utódaikról előre gondoskodnak. E végből elfogadják a magyar királyságban ezen női örökösödés rendét, s még ezen országgyűlésen hasonlóképp törvénynyé emelik azt a netalán támadandó bármely akadály elhárításával, az ő örökké tartandó dicsőségökre és császári felséged különös tetszésére. Ebben császári felséged bizonyos lehet, ha a cancellár, a mint a legfelsőbb bizalmas közlés tétetnék neki, a mágnásokat, bárókat és az ország rendeit az ő hűséges és szorgalmas szolgálatában a fenn elősorolt indító okok erélyes előterjesztése által erre *előre készíti*, a mit felséged hasonlóképp megtenne és azután magának az országgyűlésnek előterjesztené, a mit a horvátok sürgetésére semmi esetben nem utasíthatnának el.

„Miután pedig ily buzgó rábeszélést sem a cancellár sem az ország más mágnása felséged kedvéért nem tagadhat meg, az úgy az ő megbízható készségére lenne bízandó, s a további fejleményekhez képest elhatározandó, minő időben, vajon „*ante vel post coronationem*“ viendő-e az előterjesztés az országgyűlés elé.“¹⁾

A tanácsosok azonban a horvátokkal együtt most még hiában fáradtak.

¹⁾ Articuli et constitutiones diaetarum . . . Croatiae 107. l. Ezen okmány eredetie német, — másolata néhol bizonytalan hűségű az utóbb nevezett gyűjteményben.

A horvátok előzékenységének nem lett eredménye Magyarország rendeinél, melyek összeségébe a horvátok is be voltak foglalva. Mert tudva van, hogy az 1715-iki-eknek nevezett törvények közt nem hogy ki lenne mondva a női ág örökösödése, hanem törvényczikkben újítatik meg az 1687-iki határozat, mely szerint a fiu maradékok kihaltával Magyarországon a szabad király választás joga megújul ismét. Az 1715-iki 2-dik törvényczikk 8-ik §-a így szól:

„Abban az esetben (a mit isten messze távoztasson), ha férfi ivadékunk magva szakad, nevezett karaink és rendeink királyválasztási és koronázási kiváltsága (praerogativa) visszanyeri hajdani hatályát és állapotját és érintetlenül marad fenn ezen Magyarországnál és nevezett Részeinél, a régi szokáshoz képest.“¹⁾

Azt lennénk hajlandók hinni ebből, mintha talán az 1715-iki országgyűlésen fennforgott a horvátok vagy király indítványára ezen tárgy, — s épen a fent leirt horvát kezdeményezés egyenes elutasítását kereshetnék benne. De nagy tévedésbe esnénk; mert a dolog fejleménye ez:

Törvénykönyvünk idézett pontjának csak beczikkelvezése történt 1715-ben, de kelti ideje nem 1715, — hanem 1712. Sőt megmondhatjuk keletkezése napját is.

Mint említettem, a magyar rendek 1712-ben april elejére hivattak volt össze Pozsonyba koronázó országgyűlésre. De, szokás szerint, lassan gyülekeztek; — az akkori nehéz közlekedés miatt. Például a biharmegyei követek három hétnél tovább utaztak Bihar városától Pozsonyig.

Az első ülést a rendek csak május 2-ikán tarták. — Nehány ülést a koronázás előkészítése foglalt el. A rendek

¹⁾ Corpus Juris Hungarici.

oly véleményben voltak, hogy a koronázást megelőzve kell a nevezetesebb sérelmek orvoslását kívánni. Ennél fogva elhatározták, hogy a *fölterjesztendő sérelmek néhány ponttá legyenek általánosítva s a koronázási föltételekbe iktatva.*

A május 11-iki ülésben öt pontot indítványozott az alsó tábla fölveendőnek a királyi hitlevélbe. 1) pont: a király és törvényes maradékai az alkotandó törvényeket megerősítik, megtartják s az esküt az I. Ferdinándé szerint, csak az 1687-iki kihagyással, fogják letenni. 2) A korona hozassék s őriztessék az országban. 3) A fegyverrel visszahódítandó országrészek kebleztessenek az országba.

4) „Abban az esetben (a mit isten messze távoztasson) ha Ő felsége férfi ivadékanak magva szakad, a nevezett karok és rendek királyválasztási és koronázási kiváltsága (praerogativa) visszanyeri hajdani hatályát és állapotját és érintetlenül marad fenn ezen Magyarországnál és nevezett részeinél a régi szokáshoz képest.“

Az 5-dik pont kiköti, hogy valahányszor a király utódai megkoronázandók, mindig biztosító levelet adnak ki és leteszik az esküt.

Az utóbbi pontot a főrendekkel váltott több felelés után, mivel emezek fölöslegesnek tarták a más törvény által is biztosított kikötést, szintén elfogadták.¹⁾ A negyedik pont, mint látni, csekély szóbeli változtatással megmaradt a koronázási hitlevélben. És átalán az 1712. május 11-iki öt pont egész terjedelmében átment az 1715-iki törvényekbe, hol a 2-ik törvényczikk épen az **1712-iki koronázási hitlevelet** foglalja magában.²⁾

¹⁾ Az 1712-iki országgyűlés folyamáról fennmaradt Biharvármegye követeinek följegyzése, a n. muzeumban.

²⁾ Az alsó tábla indítványát két izben vetette vissza a felső, — har-

Mindez május 11-ikén történvén, alig volt idő rá, hogy a női örökösödés szóba hozassék. Magok a király tanácsosai april utolsó napjaiban tanakodnak, s akkor is csak azt végzik, hogy az országgyűlés későbbi folyamában terjesztessék elő a női örökösödés, míg idő lesz nyerve az országgyűlés befolyásosbb tagjait egyenként megnyerni. Erre már idő nem volt; mert a rendek mindjárt az országgyűlés elején, még a koronázás előtt hoztak ellenkező irányu határozatot. Nincs nyoma az országgyűlési naplókban, hogy a horvátok megpendítették volna ezt az ügyet. S nekik ez nem is nagyon feketett szivökön azon viszonyok közt. Eljárásuk azt a politikát árulja el legvilágosabban, hogy minél inkább kedvében járjanak az új királynak s ez által minél több külön szabadalmat biztosítsanak magoknak. A horvátok, abban az esetben, ha a magyarok nem követik példájokat, kedvező helyzetben voltak; mert egyfelől a mi határozatukban hátrányossá válhatik, az könnyen el lesz hárítható. Idővel magok a magyar rendekkel együtt érvénytelennek mondhatták volna egyoldalú határozatukat oly fontos államjogi kérdésben, minő a koronázás, mely egyik leglényegesebb kapocs vala Magyar- és Horvátország közt. Nagyon hibásan nevezi bárki is még „pragmatica sanctio”-nak a horvátok 1712-iki határozatát. Már csak szerkezete is oly általános, hogy törvénynek vagy szerződésnek nem, csak egy *elv* kimondásának fogadhatni el. A horvátok semmit sem kockáztattak, hanem a fejedelem részére egy nagyon kedves demonstratiót hajtottak végre. Másfelől pedig ha a magyarok nem hoznak az övékhez hasonló határozat-

madikszor elfogadta. Különben maga az *elv* ellen a felső-táblának sem volt kifogása. Ugy látszik, fölöslegesen tartotta hogy maga a diploma diplomát követeljen. Hosszú viták nem folytak; mert egy ülésén történtek meg az izenetek és az elfogadás.

tokat, nyilván annál nagyobbak fog feltűnni az ő hódoló hűségök, kik koronázás s így ünnepélyesen kikötött feltételek nélkül ily nagy ajándékkal járulnak a trónhoz.

Lényegesen más volt a magyarok helyzete. Az új fejedelem ismeretlen; a belviszonyok rendezetlenségében a sérelmek nagyok és sokfélék, — az adó annyival nagyobb, mivel a lefolyt háborúk az országot kimerítették; az igazságszolgáltatásban, hadi és pénzügyi szervezetben, politikai kormányzatban új rendezésekre, reformokra volt szükség. Mindez nem nyerhető meg és biztosítható pusztá bizalmi szavazattal, csupa előzékeny szivességgel. Az uralkodó kegye, ha az a legnagyobb is, csak egy ember életre terjed ki — s így nem elég biztosíték a törvényességre és alkotmányosságra. Különbén is a kor a lefolyt zavarokban és zavarok után, mint mondtuk, bizalmatlanságra hajló volt.

Szóval a rendek 1712-ben Magyarországot és ennek alkotmányát voltak mintegy újra megalapítandók annyi kegyetlen sérelem és szenvedés után. Hihető, hogy többet vélték nyerni a szilárd, erélyes magatartással, mint túlzott engedékenységgel, — s ha a női örökösödés királyi előterjesztésként javaslatba jön is, nagy viszontengedmények nélkül nem állanak rá a rendek.

Bármint legyen ez, az udvar még a maga kebelében sem érlelte volt meg ezen tárgy formulázhatását. Az örökösödés rendje még meghatározva nem volt, és oly határozatlan alakban, mint a horvátok, Magyarország nem emelhetette törvénynyé.

A király *csak május közepén* köszönte meg a horvátoknak mártiusi határozatukat, — s május 20-ikán, a koronázáskor¹⁾ királyi fogadásként erősíté meg a máj. 11-iki pontot, mely a női örökösödést Magyarországon *kizárja*.

¹⁾ A koronázás 20-dikán s nem 22-dikén ment végbe.

Nevezetes históriai adat az is, hogy Károly bár el volt szánva a női örökösödés törvénynyé tételére — mint tanácsosainak tárgyalása is mutatja — mindamellett megesküdött oly törvényre, melyet később *épen ellenkezővé ohajtott változtatni*. — Azonban a kézalatti értekezés megtörtént, és később is folyt az országnagyokkal, ahhoz képest, mint a császár német tanácsa javaslá.

A királyi magyar tanácsosok csak 1712. július 1-sején tárgyalták a női örökösödés kérdését. A vén nádor, herczeg Eszterházy Pál elnöklete alatt július 8-ikán fölterjesztik a királynak nézeteiket, — melyeket július 7-iki ülésökben állapítottak meg. — A király nagy általánosságban csupán arra kérte tanácsosait, adjanak véleményt, mint lesz betöltendő a trón, ha ő fiu maradékok nélkül találna kimúlni? A tanácsosok érthették ebből, hogy a női örökösödés behozataláról van szó. — Fölterjesztésökhöz csak azt bocsátjuk előre, a mit már említünk, hogy ezuttal a tanácsosok csak Leopold és József leányairól szölotak, minthogy *Károlynak leánya sem volt még*.

A tanácsosok véleménye ez: az interregnum veszélyeinek elejét veendő, magok javaslanák, hogy a király az országgyűlés elé terjessze a női örökösödés ügyét. De ezt csak a következő föltételek alatt vélik elérhetőnek:

Először: Hogy a királyi háznak csak egyetlenegy nőtagja és ennek utódai választassanak a trónra, a többi női tag forma szerint, s ha kell, esküvel is lemondjon örökre róla amaz egynek s utódainak érdekében. És ugyan ezen egy legyen egyszersmind Csehország, Slézia és Morva uralkodója is, — valamint a spanyol örökösödésből a családra szálló birtokok ura is. Mindezeket ugyanazon nő és utóda *fölözthatlanúl* birja. Mielőtt a jelen (1712-iki) országgyűlés lefolyna, valamennyi örökös ország rendei *szerződés és szövetség által fogadják föl*, hogy ugyanazon

nőág uralkodásához fognak ragaszkodni. Ezen szövetségben azt is meg kell határozniok, mivel és mennyivel fognak mind béke, mind háború idején a Magyarországon levő várak és katonaság eltartásához járulni; mert nekik is közeli érdekek Magyarországnak a török elleni védelme.

Másodszor: Ezen szerződések közöltetnének a magyar országgyűléssel.

Harmadszor: A Magyarország trónjára jutandó nőuralkodó diplomát állítna ki *magára és utódaira* szólót, hogy *Magyarország és a hozzá kapcsolt részek törvényeit, szokásait megtartandja és „ezen országot nem más örökös tartományok módjára, hanem magának az országnak eddig hozott vagy jövőendőben az országgyűlésen hozandó törvényeivel fogja kormányozni.“* Az egykor a magyar koronához tartozott terület visszafoglalt és visszafoglalandó részét Magyarországhoz visszacsatolandja s semmi szín alatt el nem idegeníti.

Negyedszer: Fimagszakadás esetében ha a nőnembeli utód kiskorú találna lenni, a nevezett diplomában előre kell gondoskodni, hogy Magyarországot idegen nemzetbeli ministerium ne igazgassa, hanem a kormányzást a nádor vigye az ország törvényeihez és szokásaihoz képest.

Ötödször és hatodszor: Ha a nőnembeli utód még hajadon, az Magyarország és a többi tartomány véleményéhez képest adatnék férjhez. Az ebből eredhető háborúk elhárítására Magyarországon erősebb, s egy részben magyarokból is álló hadak tartassanak s a várakról legyen gondoskodva.

Hetedszer: Minthogy Csehország Németország része, meg kellene határozni, miként állhatna meg a nő nembeli utód házassága előtt és után a német fejedelmi electo-

ban. Házassága pedig mással ne léphessen, mint katholikussal.

Nyolczadszor: Ezen férj megkoronáztatja magát Magyarországon.

Kilenczedszer: Minthogy a király sem az országgyűlésre meghívó levélben sem a királyi előterjesztésben nem tőn említést szándékáról, szükséges azt most a nádor által előterjesztetni. *Országgyűlés nélkül végezni ebben a tárgyban nem lehet.*

Tizedszer: Minthogy Magyarország oly engedményt tesz, mely eddig nem volt, a király nyilvánítsa, minő engedményekre számíthat viszonzásul Magyarország a török elleni védelem tekintetéből? Egyik engedmény lenne, hogy a király belső tanácsába neveztesse ki magyarok is, mivel a fentebbiek szerint Magyarország örökös kapcsolatra jőne a többi országgal és tartománnyal. Mivel pedig eme többi ország és tartomány a német birodalom része is egyszermind, *magyaráztassék meg, minő viszony legyen köztök és Magyarország közt.* Az országban a törvényes rendet helyre kell állítani s szilárdul megtartani. A király legyen ott személyesen az országgyűléseken.

Tizenegyzedszer: Némely sérelmek megszüntetésével kell megvigasztalni az országgyűlést; a magyar ügyek kezeltessenek magyarok által; a törökkel s másokkal ne köttessék béke a magyarok hozzájárulása nélkül; a királyi birtokok nem fognak elidegenítettetni; a *köznéptől* csak az országgyűlésileg meghatározott adók fognak vétetni; az ország egyházi és világi tisztjei csak magyarországiaknak adassanak. Más sérelmeket is el kell oszlatni, *hogy a rendek hajlandókká váljanak a női örökösödés oly elfogadására, hogy mind a rendek mind küldőik belenyugadjanak.*¹⁾

¹⁾ „Budapesti Szemle“ XIX. kötet, 267. l. Szalay László közleménye.

Az udvar és belső tanácsosai a magyar tanács ezen véleményét, bár méltányossága ellen kevés kifogás lehetett, nem találhatták kedvezőnek; mert elfogadása által határozottan ki lesz vala zárva az örökösödésből Károlynak netalán születendő leány gyermeke. Eszterházyék legmulthatlanabb föltételnek mondják, hogy ne csak megneveztessek a női utód, hanem az ki is zárjon minden más ágot az örökösödésből és különösen, hogy ez a maga és utódai nevében diplomát állítson ki, — szóval az új királynő ép úgy egy új dynastia ősanjájának tekintessék, mint a mily ősatyja volt Róbert Károly az Anjoui dynastiának, a mellékágak kizárásával. S mindezek megtörténtét még az 1712-iki országgyűlés folytában sürgetik a rendek. Már pedig Károly ezeket nem teheté még nem létezett leánya nevében, s így József vagy Leopold leányai közül valamelyik zárja ki a többi női rokont, s Károly netaláni leányát is az örökösödhetésből.

A magyar tanácsosok ilyenmű válasza nem buzdíthatta Károlyt arra, hogy ha koronázás előtt nem, koronázás után vigye az általa táplált kedvencz eszmét a magyar országgyűlés elé.

Magyarországra nézve tehát a *pragmatica sanctio* megpendítésére Károly kénytelen volt bevárni, hogy leánygyermeke szülessék, — különben épen maga ellen fordítja az ügyet. Az országgyűlés a pestis miatt 1712. szeptember 28-ikán föloszlott, a nélkül, hogy szó lett volna a női örökösödésről.

Az udvar sem ohajthatta még átalán a leányörökösödés ügyét föltárni a világ előtt. Maga Anglia, mely a tiz évig folyt háborúban hű szövetségese volt Ausztriának, az utrechti congressuson ellene nyilatkozott a leányág örökösödésének.

A leány-örökösödés tárgyában a Magyarországra nézve fennforgott fentebbi nehézség még sokáig nem enyhé- szett el; — de az utóbb érintett külügyi nehézség csak- hamar el lett háritva.

1713-ban mártius 14-ikén megkötetett az utrechti béke, melynek értelmében Károlynak ki kellett vonnia csapatait Spanyolországból. Ezen Franciaországgal kötött szerződést nem a császár, hanem szövetségesei az angolok és hollandiak hozták létre; de épen mivel ezek most mint- egy elpártoltak Ausztriától, — világos lőn, hogy Károly többé nem számíthat a spanyol trónra. Nem is lehetett többé szó, hogy ezen örökösödés miatt Angliafegyvert fogjon a császár mellett; mert egyfelől Franciaország elismeré egy nő, Anna királynő uralkodását az angol trónon, más- felől a szerződés eltiltá, hogy a spanyol és francia korona a Bourbon ház valamely tagjának fején egyesíthető legyen. Így annál kevésbbé ismerték volna el jogosnak, hogy a spanyol és Habsburgház többi koronái egy főn egyesíttes- senek. A császár nem fogadta ugyan el az utrechti bé- két; de ha a spanyol trónra többé nem tart igényt, annál inkább remélheté, hogy a női örökösödés más országaira nézve nem fog angol részről elleneztetni többé.

A császár 1713. mártius 14-ikén elfogadta a Spanyol- ország odahagyására vonatkozó szerződést, s mintegy egy hóval azután, april 19-ikén elkészült a női örökösödést illető családi szerződés, mely által Károly születendő le- ányainak elsőség adatik József és Leopold leányai előtt az örökösödésben.

Az april 19-ikén kelt családi okmány első része elő- ször hozza nyilvánosságra a Leopold által 1703-ban a nőág örökösödését illető szerződést. Második része pedig épen ezen szerződést semmisíti meg, a mennyiben Károly leendő leányainak elsőséget ad József és Leopold leányai felett.

Az okmány, melynek eredetije németül keletkezett, fordításban itt következik:

„Ő császári felsége 1713-diki aprilis 19-dikén 10 órára valamennyi Bécsben levő titkos tanácsosait a közönséges helyen összegyülekezni rendelte. Midőn pedig a meghatározott óra bekövetkezett ő császári felsége titkos tanácsstermében a baldachin alá lépett, és a közönséges császári asztal elé állott, azután pedig titkos tanácsosait s minisztereit maga köré gyűjté. Ezek belépének rendjök szerint s mindenki a maga helyére állott vala ugymint: savoyai Eugen herczeg, Trautsohn herczeg, Schwarzenberg herczeg, gróf Traun helytartó, gróf Thurn, ő császári felségének, Eleonorának főudvarmestere; gróf Dietrichstein, főlovászmester; Seilern gróf, udvari korlátnok; Starhemberg gróf, kamaraelnök; gróf Martinchy; ifj. gróf Herberstein, alhadelnök; gróf Schlickh, cseh főkorlátnok; gróf Schönborn, birodalmi alkorlátnok; a valencziai érsek; gróf Sinzendorf, főkamარás; gróf Paar, ő császári felségének Amáliának főudvarmestere; gróf Sinzendorf, birodalmi s udvari alelnök; gróf Pálffy Miklós, magyar királyi országbiró; Illésházy gróf, magyar korlátnok; gróf Khevenhüller, Alsó-Ausztria helytartója; Gallas gróf; Salm gróf, ő császári felségének Amáliának főlovászmestere; Marches Romeo, királyi spanyol titkos államtitkár; Kornis gróf, erdélyi alkanczellár; — Schickh referendarius.

„Midőn valamennyi elősorolt titkos tanácsnokok s miniszterek együtt valának, ő császári felsége tudtul adá, hogy titkos tanácsosai s miniszterei ilyszertü egybehívásának oka s célja ez volna: értésökre juttathatni, hogy megboldogult és Istenben nyugovó kegyes és nagyon tisztelt atya Lipót császár, valamint legkedveltebb testvérbátyja, akkor római király, utóbb római császár, boldog emlékeztü József ő felsége s szeretett atyjafia és végre Ő Csá-

szári Felsége, mint akkoriban Spanyolország elismert királya között bizonyos egyezmények, rendelkezések s örökösödési szerződések léptettek életbe, melyeket különféle császári titkos tanácsosok és miniszterek jelenlétében ki-ki hitével erősített és biztosított.

„Mivelhogy azonban ama tanácsosok s miniszterek közül jelenleg kevesen volnának már életben, Ő Császári Felsége multhatatlanul szükségesnek találta, a maga köré gyűjtött titkos tanácsosoknak s minisztereknek nem csak a fennebbi tudomásokra adni, hanem az említett rendelkezéseket s szerződéseket is közzétenni és felolvasatni, a mint is Ő Császári Felsége a felolvasást udvari korlátnokjának, Seilern grófnak legott megparancsolni méltóztatott.

„Ennek folytán tehát a gróf a kezébe adott, akkoriban királyi, jelenleg már cs. Felségétől aláírott, királyi függő pecsétjével megerősített spanyol királyi eredeti elfogadási okmányból a spanyol bevezetést; ennek utána a Leopold császártól s József római királytól aláírt és kettős császári s királyi függő pecsétekkel megerősített örökösödési okmányt is teljes tartalmához képest elejétől végeig, a mellé csatolt jegyzői függelékkal, végre ismét a királyi spanyol okmányból elfogadását s a benne foglalt kölcsönös kötelezettségeket a végeig, ugyancsak szinte a jegyzői függelékkal értelmesen és nyilván felolvasta, mely okmányok Bécsben 1703-ki szeptember 12-ről keltek.

„Miután mindezek ekképen történtenek, Ő Császári Felsége továbbra is még különösen a következőkre figyelemzetett: A felolvasatott okmányokból kiki tudomásul vehette József s Károly ágainak életbeléptetett s hittel erősített rendelkezését s azon örökös egyezményt, mely kölcsönös örökösödésüket szabályozza. Hogy ennél fogva néhai császári felségeiktől, boldog emlékezetű Leopoldtól s Józseftől Ő Császári Felségére ruházott spanyol örökös

királyságokon s tartományokon kívül s mellett jelenleg néhai testvérbátyjuk s kedvelt rokonuk fiágbeli utód nélkül történt elhunytá után az utóbbinak valamennyi örökös királyságai s tartományai Ő Császári Felségére estenek, melyek is összeségökben az elsőszülöttség joga szerint törvényes fiágbeli utódainál, a mig ilyek léteznek, elválaszthatatlanul megmaradandanak. *Ő Felsége fiágának magvaszakaadtával pedig, a mit Isten kegyelmesen eltávoztatni méltóztassék, törvényes leányágbeli utódaira szálljanak,* mindenkoron az elsőszülöttség joga s rendje szerint, s ugyancsak elválaszthatatlanul; továbbá Ő Császári Felsége ágyékai-ból származó, mindkét ágon levő törvényes utódai kihaltával s hiányában, valamennyi királyságok s tartományok örökösödési joga elválaszthatatlanul Ő Császári Felsége testvérbátyja, boldog emlékezetű József ő császári felsége s kedvelt rokona ágyékaiból származó leányaira s törvényes utódaira, ugyancsak az említett módon az elsőszülöttség joga szerint szálljanak; ugyanezen jognak és rendnek értelmében herczegasszonyaik is a jelen kedvezményekben s történetekben részeltetendők. Mindezt pedig úgy értvén, hogy a jelenleg uralkodó Károly ágyékából s az ezt felváltó leányutódaiban fennmaradt József ágyékából sarjadzott ágak után Ő Császári Felsége nőtestvéreit s a fenséges ház valamennyi többi ágait illeti az elsőszülöttség joga s az ebből folyó rend szerint mindennemű örökösödési jog, s a mi ehez tartozik, mire nézve tehát a fenntartás nyilván kiköztetik. Mely végből ezen örökké tartó egyezmények, rendelkezések s szerződések Isten dicsőségére s valamennyi örökös tartományok megőrzésére léptettek életbe és néhai felséges atyjuk s testvérbátyjuk s Ő Császári Felsége által hittel erősítetttek. Azért Ő Császári Felsége e rendelményeket mind maga meg fogja tartani, mind pedig titkos tanácsosait s minisztereit kegyelmesen inteni s ne-

kik megmúlttatik parancsolni, hogy maguk is igyekezzenek s iparkodjanak eme szerződéseket s rendelményeket teljességökben megfigyelni, megtartani és megvédeni; mely czélból s Ő Császári Felsége titkos tanácsosait is minisztereit a titoktartás kötelessége alól feloldja. Ezek után Ő Császári Felsége s a fennnevezett titkos tanácsosok s miniszter urak elhagyák a termet.“

„Hogy mindezek ekképen történtenek s folytanak, bizonyitom saját kezem aláírásával s közönséges pecséttemmel. Bécs, az 1713-ki év aprilis havának tizenkilencedik (19) napján.

Schickh János György Frigyes, a róm. csász. ő fels. udvari tanácsosa, Alsó-Ausztriai titkos referendarius s ezen ünnepélyes végzendőre felhatalmazott császári s főhercegi közjegyző.¹⁾

Magyarországnak, mint ebből látni, két tanácsosa volt jelen a szerződésen: az országbíró és cancellár, s ezek is csak annyit fogadtak, hogy ügyekezni fognak, a meny nyiben rajtuk áll, a szerződés kivitelére közreműködni. A nádor, Eszterházy, ki ezen évben mártiusban halt meg, nem lehetett jelen. Az ügy még csak az országbíró és cancellár magán lelkiismerének ügye volt, s maga a király sem tekinté általa legkevesebbé is kötelezve az országot.

Az 1714-ben újra összehítt országgyűlés, mely működését 1715 nyaráig folytatta, nem nyert hivatalos tudomást a fentebbi szerződésről. Legalább semmi nyoma, hogy ezen ügy előhazatott volna. Ez, mint a magyar tanácsosok 1712-diki véleménye bizonyítja, nem is történhetett, míg Károlynak leány-gyermeke nem született volt. Már pedig nem született. A királyné csak 1713-ban hagyta oda Spanyolországot, hol két évet élt férje nélkül. Azután még két évig nem lett gyermeke.

¹⁾ Magyar Jogtudományi Közlöny 1866. évi folyam. Ökröss B.

Mindamellet az 1714—1715-iki országgyűlés előkészületnek tekinthető a *pragmatica sanctióra*. Az a mi legnevezetesebb országgyűléseink egyike marad. —

A mi addig kivált, a XVII-ik században oly kiváló szerepet játszott a magyar politikában s erőt adott a kormány elleni oppositionnak, a protestánsoknak államjogi szerződések által biztosított s így nevezetes politikai hitczikkelylyé vált szabadsága, sokat veszített már éles-ségéből.

Igaz, hogy az 1715-diki törvények nem czikkelyezték be az 1711-diki szathmári szerződést. De kiemelendő, hogy ez nem egészen a kormányon, vagy legalább nem az uralkodón múlt, ki azt mint említém, már azelőtt megerősítette volt. Magyarország rendjeinek többsége volt az, ki a bevett vallások szabadságát biztosító okmányt nem vette föl.

II. Ferdinánd ideje óta a térítés különösen a jezsuiták buzgalmából nagy hódításokat tett kivált az úri rendben a katholicizmus részére; — III. Ferdinánd alatt katholicusok és protestánsok egyensúlyozták, I. Leopold első éveiben paralyzálták egymást az országgyűlésen. 1662-ben már a katholicus rendek túlnyomó többségben vannak s a vallásos türelmetlenség nagyon feltűnő a többséget képezett világi urak közt is. Érintém, mily messze ment az 1687 táján. —

A felekezetek közti ingerültség sokat enyhült a világi rendek közt 1715 táján, — egy oly forradalom után, melynek vezére Rákóczy Ferencz, maga katholicus volt, s melynek szövetségese a „legkatholicusabb“ XIV. Lajos. A rendek nagy többsége az alsótáblán is katholicus lévén, annyival kevesebbé elégité ki most teljesen a protestáns követeléseket, mivel nem tartott már attól, hogy ebből nagy horderejű viszály fejlük ki, — és ha most is maradtak pa-

naszaik a protestánsoknak, a sérelmes háborítások nem az üldözés s irtó háború színét viselték magokon, mint I. Leopold alatt, hanem a suprematiáét, melyet nehezen tűrtek ugyan, de hatalmas óvások helyett kisebb nyomatékú panaszokat idéztek elő azok. A szathmári szerződés nem vétetett föl ugyan a törvénykönyvbe; — de törvénycikkek keltek melyek e szabadságot biztosíták.

Károly uralkodását már is kezdék kevesbbé gyanakodó szemmel nézni, és a vallásügyben bizalommal fordulni igazság szeretetéhez. Ő fiatalokra legszebb részét Spanyolországban töltötte ugyan; de épen a spanyol kérdés protestáns hatalmak szövetségesévé tette, kik a béke alkudozások alkalmával mindig szót emeltek a magyar vallás szabadság mellett. Ezenkívül neje, ki már 1714-ben Bécsben lakott, férjhez menetele előtt protestáns s kitérte után is nagyon türelmes volt. Azt beszélték, hogy a braunschweigi születésű Erzsébet császárné titokban a bibliát olvassa. De leginkább feltűnhetett az akkori protestánsok előtt, hogy Károly udvarából eltűntek a jezsuiták, kiknek Leopold idejében az egész vallásos üldözést tulajdoníták. Még József lemondott volt rólok; de József udvaráról keveset tudtak a többnyire Rákóczy táborában volt rendek s általán, mint érintém, a bizalmatlanság nem engede látni némely különbséget, mi a fiú és apa közt volt. Most azonban higgadtabb fölfogás állott be. Mindenesetre nevezetes jel, hogy a protestánsok, ezen addig örökös ellenzék, már sokat látszanak várni jogaik méltánylásában a királytól személyesen, ki különben is örökös komolysága mellett egyénileg nagyon jó indulatunak mutatkozott.

Már maga a tény, hogy az 1712-iki országgyűlés után, mely csak kénytelenségből oszlott el öt hónapi szorgalmas működés után, 1714-ben újra összehivatott, bizalomgerjesztő vala.

Az országgyűlés megnyitására Károly személyesen jelent meg a királynéval együtt, kit ez alkalommal megkoronáztak. A nádorválasztás is alkotmányos érzületre mutatott. Az 1713-ik év tavaszán elhunyt herczeg Eszterházy helyébe új nádor választott: gróf Pálffy Miklós. A királynak személyes befolyása nem csekély volt.

Károly fiatal léttére sok élettapasztalásu ember volt. Nemcsak világot látott, hanem a viszontagságok egész hosszú során ment keresztül, s nemcsak a hadi, hanem az államügyek más ágaival is alkalma volt megismerkedni. — Az akkori világ legműveltebb nemzeteit és azok legnevezetesebb férfait vagy mint jó barátjait vagy közvetlen ellenségeit ismeré.

Mig Leopold az államban csak katonát és jezsuitákat ismert s ezeken kívül legfeljebb a burocratáknak tulajdonított értéket, — Károly több oldalú ember s volt benne sok egy már újkori államférfiuból. Nagy gondja volt országainak államgazdasági emelésére. A kor a nyugati nemzeteknél a kereskedelmi társaságok s nagyobb mérvű pénzügyi operatiók és a szédelgésig ment kísérletek kora volt. Ő mérsékeltebb megfontolással, mint a Law tanait felölelt francia kormány, a pénzügyek rendezésére, a kereskedés előmozdítására törekedett, — mire különben is kényszerítve volt; mert a lefolyt nagy háborúk a tönkretetés széléig vitték volt államait.

Ezenkívül III. Károly sokat foglalkozott a jogtudományal s igen jól beszélt latinul, mely tulajdonai sehol sem szerezhettek neki több népszerűséget, mint épen az akkori magyar intelligentiánál. De több is volt ez csupa személyes előnynél. A magyar belkormányzat és igazságszolgáltatás reformokra várt, — ez általánosan érzett szükség volt a rendeknél s a király jogászai dilettantismusa annyival inkább tetszhetett, mivel nem a mindig absolu-

tismusra törekedett I. Leopold rögeszméinek szabásában jelent meg.

És valóban az 1715-iki törvények, melyek magokba ölelik az 1708-iki és 1712-iki országgyűlések végzéseit is, a jogfolytonosság alapján s csak tovább-fejlesztés alakjában, új korszakot nyitnak meg a magyar közéletben. — Országgyűlési állandó bizottságok neveztek ki, melyek a reformok kidolgozását tovább folytassák, s a köz-igazgatás minden terén a legnagyobb munkásság kezdődött. Egyik legfontosabb ujtás az állandó magyar katonaság behozatala volt. Magok a rendek ohajták ezt legjobban. Tényleg már I. Leopold alatt megvolt Magyarország is az állandó katonatartás, szabad toborzás útján. A nagy török háború és a Rákóczy fölkelés bebizonyíták, hogy a hadtudomány új fejlődéséhez képest a rendes katonaság ellenében a gyűlevész insurrectiók meg nem állhatnak. Az adó tetemesnek tartatott; de ügye legalább szabályozva lön. Ezenkívül bár minden sérelem el nem enyészett, történt sok, mi eléggé bizonyítja a kormány részén a jó akaratot, — és megnyugtató vala, hogy a törvényhozás foruma megnyilt, melyen azokat orvosolni lehet. Nem kell végre felednünk, hogy 1714-ben a francia háború is egy békekötés által befejeztetett, s az ország mintegy ötven évi külső és belső csaknem szakadatlan háborúk után először élvezheté a béke nyugalmit. — Nemcsak az éltesek, hanem a teljes koruak csaknem egész generatiója szemével látta a rendkívüli contrastokat a politikai rendszerekben: Leopold terrorisáló zsarnokságát, — utána Rákóczy fölkelését, mely a szabadságot a legnyugtalanabb izgatottsággal s a jövő iránti kellemetlen bizonytalansággal párosítá. A romboló és hosszasan tartó zivatarok után a nemzet felüdültnek érzé magát a mérsékelt szabadságban, mely azonban merő ellentéte volt

a Leopold alatti állapotnak, és azon nyugalomban, mely természetesen még kellemesebb volt a forradalom zaklatottságára. Az országgyűlés a jelennél szebb jövőndőt és a nyugalom állandósítását ígerte.

Szóval az 1715-iki országgyűlés nevezetesebb előkészületnek tekinthető a *pragmatica sancti*óra, mint az, a mit a horvátok idő előtt elhirtelenkedének.

Másik szintoly döntő előkészület volt következő években az ország teljes integritásának helyreállítására történt nagy lépés. Temesvár még a Bánság nagy részével török kézben volt, — most Magyarországhoz visszacsatoltatott nemcsak ez, hanem Nándor-Fehérvár Szerbia egy részével és Oláhország az Oltig. — Visszacsatoltatott a legdicsőbb fegyvertények egyike által, mely a különben is halhatatlan Eugen herceget csaknem nagyobbnak tün-teti föl, mint a zentai csataterén. A modor, melyben a hadjárat folyt, kétszerezte a király tekintélyét. Az a gyorsaság és biztosság, melylyel lángeszű hadvezére a tulnyomó szamu ellenséget mindenütt megsemmisíté, a hol találta, fölért a közvéleményben a visszanyert terület becsével. Az 1716—1718-iki hadjárat, s illetőleg Eugen herceg hősisége szintoly nevezetes, s tán még nevezetesebb előkészítője az 1722-iki *pragmatica sancti*ónak, mint az 1715-iki országgyűlés. És bár a történet ama háború okául azt adja, hogy a császár szövetségese, Velence iránti lovagiasságból indítá, — bizonyosak lehetünk benne, hogy Magyarország területének ama teljes helyreállítása volt a háború egyik indoka, — s ezen terület-helyreállításbeli buzgalomnak az adott erőt, hogy díjában a női ág örökösödését nyerje a rendektől az ezen pontra nézve különösen aggodalmas király.

Igy készítettett elő a *pragmatica sanctio* behozatala Magyarországon. Ily előzmények után annyival bizonyo-

VIII. FEJEZET.

A *pragmatica sanctio* elfogadása Erdélyben.

Erdély, félszeg viszonyánál fogva, melyben Magyarországhoz állott, sajátságos helyzetbe jött a *pragmatica sanctio* kérdésének előkerülésével. Erdély fejedelme, mint mondtuk, már csak az lett I. Leopold óta, ki Magyarország királyává koronáztatott, — a nélkül, hogy Magyarországon a megkoronázandó kilétének elhatározására befolyhatott volna. Ezen viszony olyan volt, hogy a *pragmatica sanctio* tárgyában bármely esetben anomaliákra vezetett. Méltánytalan, igazságtalan lesz vala, hogy Erdély meg se kérdeztessék, hanem egyszerűen tudomására adassék a trón-öröklés újabb rende. Ezen igazságtalanság nem is követtetett el.

1722-ben, midőn arról volt szó, hogy a magyar trónon egy új következő rend határozottassék meg, méltányosnak látszott, hogy Erdély is megkérdetessék ezen őt is illető dologban.

Ha tehát Erdélyt nem vélték mellőzendőnek s nem is mellőzték, az volt a további kérdés: előbb kérdezzék-e meg Erdélyt mint Magyarországot, vagy pedig később?

Hogy később kérdezzék meg, ajánlá azon tekintet, hogy az anyaországnak van joga királya dynastiája válasz-

tásához, míg Erdély annak királyát el tartozik fogadni fejedelmül, s így utólagos hozzájárulásnál több szava nincs a dologhoz. De ezen utólagos szavazat esetében ismét méltánytalanságot hozhatnak föl Erdély rendei; mert Magyarország döntő határozata erkölcsi kényszerként tűnik vala föl. Ez csaknem annyi lesz vala, mint ha meg sem kérdezik.

Ha végre Erdély előlegesen kérdeztetik meg, — igaz, hogy nincs rajta ily méltánytalanság elkövetve; de azon visszás eset állhat be, hogy Erdély vaktában egy, s Magyarország később más módon határozza meg a *sanctio pragmatica* pontjait, minélfogva azon elvbe ütközhetnék idővel, mely szerint Erdély fejedelme más nem lehet, mint Magyarország koronás királya.

De ezen veszély daczára is Károly az utóbbira határozta el magát: előbb terjeszté a *pragmatica sanctio*t Erdély, mint Magyarország rendei elébe.

Erdélyben annyival kevesebb lehetett tartani attól, hogy a király előterjesztéseit el nem fogadják a rendek, mivel a Leopold idejebeli *provisoriumok* alatt ezek alkotmányos önállása csupa árnyékká lőn. Egy egy tábornok nemcsak királyi biztosnak tünt föl gyűléseiken, hanem több hatalmunak, mint Magyarországon a nádor; a kormányzók pedig, ezen kész engedelmességü hivatalos testület, döntő factor volt Károly alatt az országgyűlésen. Nem is tekinték az akkori gyűlések végzéseit érvényeseknek s nem igtatták törvénykönyvbe. Károly életében csak két országgyűlés határozatai vannak becikkelyezve: 1714-ről és 1733-ról.

Az erdélyi rendek 1722. február 19-ikére összehívták N.-Szebenbe a *pragmatica sanctio* elfogadására. Mártius 30-ikán történt a női örökösödés kimondása gr. Virmond tábornok, mint királyi biztos jelenlétében.

Az egész csupa ünnepélyes formaságnak tűnik föl. A nevezett tábornok mártius 30-ikán a kormányszék kíséretében a rendek gyűléstermébe ment, kik közfelállással és kiáltással elfogadták az elejökbe adott „sanctio pragmatica”t.

Ez napról egy felterjesztést készítettek Károlyhoz: „Gróf Virmond Damian Hugó, e folyó gyűlésre kinevezett telyhatalmu biztos, felséged erdélyi örökös fejedelemségének javára és biztosságára czélzó több intézkedései közt előnkbe terjeszté felségednek gondosságát, melylyel mind azt mit örökös tartományai javára s emelésére szolgálónak tart, atyailag végrehajtja, s melyek közé tartozik, hogy felséged azon fenyegető szerencsétlenségeket is, melyek idővel a legnagyobb nyomorokkal látszanak fenyegetni, Isten segélyével el akarván háritani: feltárta előttünk felségednek azon kegyes szándékát, melylyel dicső emlékü őseinek intézkedését követte abban, mit az első szülöttségre nézve az örökre tartandó törvény ereje végett sanctio pragmaticaúl határoztak és egyenként rendeltek: hogy férfi-ága kihalván, a leány-ág ugyanazon elsőszülöttség jogával következék az örökösödésben, hogy mi is felséged tartományai és országai példájára ezekkel szorosabb viszonyba lépjünk — azt előttünk biztos és erős okokkal felfoghatóvá tette. Minthogy elhittük és meg vagyunk győződve hogy az legfőként felséged ezen örökös fejedelemségének üdvös s örökös biztosságára és méltóságára szolgáló, hogy felséged többi örökös tartományaival s országaival összezsatoltassék, határszéli helyzetéből kifolyólag is: ezen örökösödést tartozó ünnepélyességgel és móddal elfogadván, s a lehető legbiztosabb okmányt állítván ki, felséged nevezett telyhatalmu királyi biztosának átadtuk.” Nehány sorral azután kéri az uralkodót hogy azt erősítse meg s igtassa az ország törvényei közé.

Maga az okmány ekkép hangzik: „Mi VI. Károlynak Isten kegyelméből stb. Erdélyország és Sváboország fejedelmének stb. Erdélyország királyi kormány széke, és a több ezen Erdélyország fejedelemsége és ahoz kapcsolt magyarországi részek három nemzetének, ezen Erdélyország fejedelemsége jelen közönséges országgyűlésére ünnepélyesen összegyűlt egész hiv karai és rendei.

„Örök emlékezetül adjuk ezennel mindazoknak tudtára, kiknek illik, vagy a kiket akármilyen módon illethet, Magunk, és kedves maradékaink nevében: hogy miután mtgos gróf Virmont Damián Hugó ő felsége valóságos belső és udvari hadi tanácsosa, gyalogság legfőbb vezére, egy gyalog ezred parancsnoka, nem különben az ő felsége ezen örökös fejedelemségében, és az Olton inneni Oláhországban lévő hadainak kormányzója, az utolsóban legfőbb igazgatója, és a jelen közönséges országgyűlésre ő császári királyi felsége a Mi legkegyelmesebb urunk kinevezett teljeshatalmu biztosa ő excellentiájától különös örömmel, Magunk és késő maradékainkra is abból kiható biztosítással értettük, ő császári királyi felségének a Mi legkegyelmesebb urunknak s örökös fejedelmünknek minden országai, istentől hatalma alá rendelt és vetett örökös tartományai iránti azon szeretetét, atyai vigyázását, és gondoskodását, melyeknél fogva felséges eleinek szokása szerint, főként azon szerencsétlenségeknek, melyek ezután a megmondott országokban és örökös tartományaiban nyomoruságot és eltávoztathatlan veszedelmet okozhatnának, mennyire a mindenható Isten hasznos igyekezeteikben a királyokat és országokat szabad tetszéséből kegyelmesen megsegíti, előre gondoskodva, gátot vetni lehessen, kegyelmesen határozta, hogy dicső eleinek halhatatlan nyomdokát követve, azt, mit az örökre tar-

tandó törvény és országlási szerződés módjára az elsőszülöttségre nézve rendelték, azon felül pedig különösen határozták, hogy kihalván a férfiág, a leányág is az elsőszülöttség ugyanazon rendén örökösödjék, ez okért istentől segítettvén, az országok és tartományok, mind a melyeket ő császári királyi felsége jelenleg bir, mind a melyek ezután isten segedelméből hatalma alá vettetnek, a kölcsönös és valóságos védelem, és nagyobb bátorság okáért azokból származó fény, és ellenségek rettentésére örökre elválhatatlan egybekötötéssel egyesülhessenek s összekapcsolathassanak, mind ezt az ő felsége teljes hatalmu királyi biztosa tisztelt excellentiája Nékünk mindnyájan összegyülteknek bővebben és világosabban, nyilván, élő s érthető szóval, és megczáfolhatatlan okokkal kinyilatkoztatta s bebizonyította. Ő császári királyi felsége a mi legkegyelmesebb urunk ezen felettébb való fáradsággal, költséggel, számtalan vérontással a török járma alól kivett örökös fejedelemségét különösen kedveli, s iránta megkülönböztetett tekintettel viseltetik, elannyira, hogy az minden értelmes és okos személy előtt megismert s bebizonyított lehet, ezen örökös fejedelemség, s azzal testesített részek, mintegy védfal, a keresztyénség megesküdt ellensége dühének kitétetve lévén, az ellen ön erején magát nem védheti, hogy azért az ő felsége országainak, és örökös tartományainak ezen örökös egyesülése, és az elsőszülöttség mind két ágára megerősített rend által a közdolog fényt, bátorságot, a honfiak hasznot fognak nyerni, abban legkisebbet sem kétkedünk, Mi ő felségének a Mi örökös urunknak elébb mondott királyi kormányzéke, és a három nemzet több, és teljes karai és rendei ezen oly nagyon boldogító rendszabást, örömmel és hiveséggel, egész készséggel, nyilván és egyenlő értelemmel, önként elfogadjuk, nemkülömben ő felsége a Mi

legkegyelmesebb urunk, és az egész felséges Ausztriai ház iránti szeretetből és hívésből a Nekünk előterjesztett azon örökösödést, hogy t. i. azon esetben (melyet az isten a keresztyén nemzet iránti szánakozásból eltávoztatni kegyesen méltóztassék) ha az ausztriai férfiágnak magva szakad a leány is a férfi elsőszülöttség rendje szerént az ő felsége és dicső elei által arról készített s velünk közölt oklevélnél fogva, a felséges Ausztriai ház ezen fejedelemségében s azzal testesített részekben, annak örökiségében és igazgatásában kétségtelen joggal örökösödjék, mentől alázatosabban, és hívségesebben kész akarva bevesszük, és arról mind a három nemzet pecsétje alatt, mind pedig nagyobb erősség, és ezen lépésünk, s ezen fejedelemség örökös dicsősége tekintetéből a mostani összegyült honfiaknak, a Mi felséges, győzhetlen, császár király és fejedelmünk VI. Károly, legkegyelmesebb urunknak, országai és örökös tartományai leggondosabb atyjának, mind két ág örököseinek és maradékainak, mint felséges fejedelmünknek, s hazánk díszének, hasznos és szükséges, törvényes, eredetiben kettősön, annak módja szerént, törvényesen költ, és ezen fejedelemség törvényeihez számított oklevélnek, melyből egyiket a fenn mondott, és ezen országgyűlésére kinevezett teljes hatalmu királyi biztos ő excellentiájának hívségünk jeleül, azon tisztelettel és engedelmességgel, melyel illő, általadjuk, másikat pedig ezen fejedelemség levéltárában nagy gondnal és vigyázattal tartva, mely országlási szerződés (sanctio pragmatica), és akárkitől is soha változtatást semmiképen nem szenvedhető örökös törvény erejével, és hatalmával bíró légyen, betesszük, akárkinek is ellenmondását, kifogását, felszabadítását, feloldozását, és más ellenkező akár mely menedékeket örökre kizárva, azon reménnyel és alattvalói, sőt fiui bizodalommal bizakodva, melynél fogva

ő császári királyi Felsége a mi legkegyelmesebb urunk, ausztriai kegyelmességét, és alattvalóin való szelid ország-lását, melyet eddig belső nagy vigasztalásunkra s javunkra lenni tapasztaltunk s most is tapasztalunk, minden férfi és leány örökösökre kiterjesztett, melyért ujabban s meg ujabban alázatosan esedezünk, boldog és az egekre bocsá-tandó buzgó könyörgéssel a felséges ausztriai ház mind két ága maradékain örökre tartandó országlást óhajtva mindnyájan, Magunk és maradékaink nevében aláírunk, és maradunk örökre hiv alattvalók, illetőleg szolgák.

Kelt Nagy-Szeben szabad királyi szász városban Mártius 30-án. 1722-ik évben.“

Következik a három nemzet pecsétje s a kormány-szék és országgyűlés tagjainak aláírása.

Néhány nap mulva apr. 5-én gróf Virmond 33 darab okmányt tett le a rendek asztalára, melyek I. Ferdinánd idejétől VI-ik Károlyig az ausztriai családi örökösödsre vonatkozó okmányok másolatait, kivonatait foglalták ma-gokban. Az új közlemény alapján a rendek egy új fölira-tot készítettek, melynek fogalmazásával Köleséry Sámuel kormányzéki titkár volt megbizva. „Semmisem történ-hetett a mi értünkre kívánatosabb — irák ebben — és üdvö-sebb a köz biztosságra és Erdély nyugalmanak megszi-lárdítására, mint az, hogy a folyó szebeni országgyűlésen gr. Virmond Damian Hugo stb. királyi biztos és telyha-talmu küldöttől megértettük, hogy felségednek szándéka s atyai uralkodásának gondja volna a jelenleg igazságosan és erélylyel kormányzott tartományokat telyesen bizto-sított nyugalomban s minden eshetőségre elkészitetten bocsátni a késő utókorra.“ Ezután bőséges köszönetet mondanak az uralkodó kegyességéért. Szeretnének ő felségének ha nem is örök életet, de hosszú életkort kérni még a magok életének hozzátoldásával is. Igaz, hogy ő

felségének virágzó egészsége, ereje s alattvalóinak könyör-
gései bizton remélni engedik, hogy férfiága fel fog sza-
porodni „de minthogy — folytatják — az emberek napjai
megszámlálvák, s magok a királyok is a halandóság tör-
vényei alá vetvék, s ha isten ítéletéből az ő reményeik is
kijátszatnának s ő felsége férfi örökös nélkül halna meg:
hogy Erdélynek, melyet rossz szomszédok környékeznek,
régfő fogva annyi szerencsétlenség üldöz, annyi keresztyén
vérrel mentetett ki az ottomán zsarnokság karjaiból, annyi
belviszály tépett, nyugalma megörökítették, arra üdvö-
sebb s köz és magán javát előmozdítóbb módot találni
sem lehetne mint csatlakozni az osztrákház hatalmához
az örökösödés jogával és kötelékével hozzá ragaszkodni,
fényt és bátorságot tőle kölcsönözni: Mind ezt megfon-
tolván s az alattvalói hűség is ezt hozván magával,
a telyhatalmu biztos jelenlétében, Erdély három nemzeté-
nek karai és rendei, előljárván maga a főkormányzó,
önkéntesen egyenlő készséggel, élőszóval, egyhangulag
és érzelemmel együtt és külön külön üdvök e horgonyá-
hoz fogództak: t. i. kijelenték hogy a felséges ausztriai
háztól, névszerint felséged birtokai és tartományai köz-
vetlen elsőszülött örökösétől mindenek előtt a férfiágon, s
ennek kihaltával a nőágon levőktől kívánnak függeni s
magokat és utódaikat Erdély ezen örök érvényű alaptör-
vényével vagy *pragmatica sanctio*jával lekötelezék“ s erről
ünnepélyes okmányt állítottak ki. Ezt a telyhatalmu biztos
által ő felsége lábaihoz tétetik, hogy azt ő felsége fogadja
el, igtassa Erdély törvényezikkei közé „biztosan remélve,
hogy az osztrákház kegyessége, szelidsége akként száll át
felséged mind két nemen levő örökösére, hogy azok által
mindenki értse és érezze, hogy nem mástól kormányoztatik,
mint VI. Károlytól, Erdély első örökös fejedelmétől.“

Öt nappal utóbb az országgyűlés eloszlott s az okmány Bécsbe felvitetett. Megerősítve azonban csak 18 nap múlva lett: 1723. dec. 30-án, midőn az okmány megerősített s ünnepélyesen kiállított példánya leküldetett kihirdetés végett az 1724. jan. 10-ére Szebenbe összehívott országgyűlés elébe. A kihirdetés február 24-én történt meg a kormányzék és országgyűlés jelenlétében gr. Königsegg telyhatalmu királyi biztos jelenlétében a példány felolvasása által. Az ünnepélyes okmány bevezetése elmondja röviden gr. Virmond felterjesztésének s a *pragmatica sanctio* elfogadásának történetét, azután átírja a rendek által kiállított okmányt s megerősíti következő szavakkal: „Mire nézve mi fennevezett hű k. kormányzékünknek és erdélyországi örökös fejedelemségünk, s ahoz kapcsolt Magyarországunk részei három nemzete karai és rendeinek ezen alázatos esedezéseket kegyelmesen meghallgatván, az annyszor mondott erdélyországi fejedelemségünkben, s azzal testesített részekben férfi maradékunk magvaszakadásának esetére leányágunkra is, s egész ausztriai házunk nemzetségére s nemére fennebbi mód szerint kiterjesztett és szállandó örökös következő, és országglás tekintetéből tett, és fenn említett kinyilatkoztatást, vagy törvényt kegyelmesen helybehagyva, szóról szóra minden elvétel és hozzátétel, vagy valamely változtatás nélkül jelen levelünkbe foglaltattuk, és beirattuk, és azt kedvesen, és jó szívvél véve, minden pontjaiban, jegyzeteiben, és cikkelyeiben kegyelmesen jóvá hagytuk, és arról kedvező királyi megegyezésünket, nem különben helybehagyásunkat adtuk, és császári királyi legfőbb hatalmunknál fogva helybehagytuk, helyesítettük és megerősítettük, oly móddal, hogy azon kinyilatkoztatás, vagy is törvény, országglási szerződés (*sanctio pragmatica*), akárkitől soha is változtatást semmiképen nem szenvedhető

örökös törvény erejével, és hatalmával bíró légyen, és ezen fejedelemség, s azzal testesített részek más köztörvényei száma közé méltán foglaltassék és számíttassék, a mi több elfogadjuk, helybehagyjuk, helyesítjük, és megerősítjük jelen levelünk ereje, és bizonyításánál fogva.“

Következik a kelet, az uralkodó, a bécsi koriglártnok s egy cancelláriai hivatalnok aláírása. (Maga az eredeti példány kutyabőrre van leírva, vászonba bekötve.) A felolvasás végeztével a rendek elhatározzák, hogy ezen „örök érvénynyel bírandó okmány az alkotmányba sorozandó annak eredetie pedig mint örökbecsü kincs hivséges megőrzés végett a főkormánysszék levéltárába tétessék.“ S ugy lett. Az okmány ma is ott őriztetik.

Mindezen ünnepélyességek daczára az okmányoknak sem kiállítása, sem keletkezése nem volt olyan, mely a régi törvényekkel megegyeztethető lett volna. Álláspontul a fenálló helyzet lön elfogadva, tekintet nélkül hogy az nem törvénybe gyökerező, sőt a régi alkotmányos formákkal ellenkező. Az okmány elfogadása olyan formán ment véghez, mint az örökös tartományokban. A becikkelyezés említése üres szó volt s az egésznek története legvilágosabb bizonyosága annak hogy a régi alkotmány alaptörvényeket s szerződéseket nem létezőnek tekintették. Ennek érzete tette szükségessé, hogy az első leány-örökösödés beálltával a mellőzött törvényes formák szerint újra becikkelyeztessék az okmány, mely nem csak fenn álló törvényekkel hanem magával a korábbi alapszerződésekkel is bizonyos pontban ellentétben állt. — Mária Terézia trónvaléptével nyert Erdélyben a *pragmatica sanctio* törvényesebb alakot s az ügy nem előbb, mint 1793-ban fejeztetett be teljesen.

Mária Terézia trónralépte után 1744-ben hozárendbe az erdélyi országgyűlés alkotmányos ügyeit. Csak ekkor

hirdeté eltöröltéknek a törvénykönyv azon czikkeit, melyek a török véduralmat, a fejedelem szabad választását illetik. Minthogy — mondanak a rendek — még az 1722-ben kelt „Pragmatica Sanctió“-ban ezen tartomány (provincia) a fejedelem választási jogból az Ausztriai ház örökös jogába ment által, ezért mindaz, a mi törvényeink codexében a fejedelem szabad választásáról találtatott, mindazt eltörültük, elavultnak nyilatkoztattuk és megszüntettük.“

Egy mindjárt rá következő pontban így nyilatkoznak a rendek :

„Mely declarált fidelitásunknak és Coniucturáknak consequentiája, hogy t. i. ily egész és csalhatatlan reménységgel ejuralta légyen Erdély országa a Jus electivumot, melynél a magyarnak drágább kincse nem vala, okául ezt találta, hogy ab Anno 1686 a Felséges Austria Ház innata clementiajából folyó minden nemű, de kivált augustiai-kor közlött atyai indulatinak belső részei, és ezeket követő számtalan jelek, annyira elkötelezték, és meggyőzték szegény hazánkat, hogy conferálván azt a faciessét ennek a hazának, a mely volt sub electivis principibus hazánk mostani directiojával és faciessével, a mennyire az arany a salaktól, napkelettől a napnyugot, vagy az ég a földtől, annyival hazánk Felséges Austriai Ház alatt levő directiojának dignitássa, felicitássa, régibb boldogtalan és bokros intestina seditiókkal vesződő sorsát és ábrázatját feljül haladja, és így csalhatatlanul elhitette a haza magával, hogy stante patre patriae, domo Austriaca, semmi szüksége nincsen az electivum jusra; sőt ha volna is, azt egész készséggel, fidelitással, subjectióval és bátorsággal resignálja maga magával együtt in benephaticum alte fatae domus Austriacae, ea spe et fiducia freta patria, hogy futuris quoque omnium posteritatum temporibus nagy fidelitásnak ebbéli

példa nélkül való drága tesserájáért ő Felsége ezt a hazát, a miképen in benignissimo verbo Regio affidálni már kegyelmesen méltóztatott, sicuti oculi sui pupillam, mint a maga szemének feketéjét, adversus insultus exterorum armis, intra vero civitatis moenia legibus jam confirmatis fogja tutálni és defendálni in omne aevum.“

Ugyanazon 1744-iki országgyűlésen elfogadják Erdély rendei Mária Terézia királynő férjének lothringiai Ferencznek conregensségét is.

Mindamellett, hogy a szabályosan alkotmányos életről Erdélyben szó sem lehetett, az alkotmányos szellem újra éledett már csak annál fogva is, mivel a *pragmatica sanctio*, melynek erejénél fogva Mária Terézia trónra jutott, több országgyűlést idézett elő. De a *pragmatia sanctio* ünnepélyes becikkelyezése magában is szükségessé tette, hogy az országgyűlés a hajdani alkotmányos formáknak megfelelőbb legyen, — s hogy bizonyos sérelmek orvosoltassanak. Így Erdélyben is megtevé a *pragmatica sanctio* azt a hatást, hogy általa a nemzet jogai és szabadságai erősbbsé biztositásokat nyertek. A fejedelmek ideje óta az említettek valának az első törvényes országgyűlések, melyek ha azután ritkábban tartattak is, erőre s hatályra nézve gyarapodtak. Ha 1722-ben ez a hatás kevés volt, mintegy húsz évvel később bekövetkezett.

Azonban maga a *pragmatica sanctio* más alakot nyert Erdélyben, mintegy hetven évvel elfogadtatása után. — Ugyszólván fölöslegessé tétetett.

A kérdést feleleveníté az 1791. VI. cikk mely az erdélyi *pragmatica sanctio*t teljesen a magyarországihoz módosítá, midőn az 1688-iki nyilatkozat s az 1744-iki III. t. cikkre hivatkozva, mint a melyek a magyarországi 1687-iki II. III. és 1723-iki törvényekkel tétettek párvonalba, mondja hogy: ezen törvények, és szerződések erejénél fogva mind

ő felsége, mind azon felséges austriai házból következő utódai, mint Magyarország törvényes királyai, Erdélyországot, mint a magyarországi szent koronához tartozót, Magyarországgal együtt ugyanazon egy uralkodási, és következési joggal birják, és mint saját törvényével birót s más ország hatalma alá nem vetettet, törvényesen megerősített saját törvényei és rendszabásai, nem pedig más örökös tartományok módja szerint, kormányozzák minden országokkal és tartományokkal: csak az együtti birtoklásra, és kölcsönös ótalomra nézve maradván épen az egyesülés (unio) megoszolhatatlan és elválhatlan kötele, az ország-lási szerződés szerint az 1744-ik évi cikkely következésében. —

Azonban térjünk vissza az 1722-ik évhez, melyben Erdély a *pragmatica sanctio* fejében csak általános megnyugtatókkal volt kénytelen beérni alkotmányos jogai tárgyában. Most Erdély s ezelőtt tíz évvel Horvátország a női örökösödés mellett nyilatkozván, a magyarországi rendek tagadhatlanul némi nyomás alatt érezhették magukat. De tévedés lenne tán azt vélnünk, hogy mindez döntő hatással volt, s kényszerítésnek lenne nevezhető. Erdély némely részben más *pragmatica sanctio*t fogadott volt el, mint Magyarország; de ez, előadandó esetben, kétségkívül nem Magyarországot, hanem Erdélyt kényszeríti arra, hogy az uralkodók következése rendét az anyaországéhoz idomítsa. Ha más okok hozzá nem járulnak a magyar rendek elhatározásához, 1722-ben Erdély példája oly kevésbé dönti el a pozsonyi rendek elhatározását, mint 1712-ben a horvátoké.

IX. FEJEZET.

Magyarország helyzetéről 1722-ben.

Habár III. Károly király a magyar koronához tartozott országokat kivéve, birodalma többi részében abszolút uralkodó volt, a *pragmatica sanctio* őt arra vezette, hogy a népek jogát némileg elismerje. Teljhatalmát nem tartotta elégséges garantiának végrendeletszerű családi rendelkezésének teljesedésére. József császárnak a szász fejedelemhez, a későbbi lengyel királyhoz nőül adott egyik és a bajor fejedelemhez nőül adandó másik leánya lemondhatott a maga nevében az osztrák ház koronáiról; de utódaik föleleveníthették az 1703-iki végrendeletet. A népek által ügyekezett leánya jogát biztosítani, ha mindjárt e népek egy része oly kevéssé volt is független, mint német örökös tartományainak lakossága.

Mennyivel többet el kellett ismernie a nemzet jogai-
ból Magyarországon, hol, mint láttuk, saját maga koroná-
zási hitlevelében megerősíté a nemzet abbéli szabadságát,
hogy férfi utódok nem létében, a királyválasztás joga
visszaszállt az országra. Már pedig Károlyról dicsérőleg
említi a történet, hogy kevesbé ünnepélyesen adott szavát
is meg szokta tartani.

Magyarország akkori viszonyai közt kénytelen volt elfogadni a *pragmatica sanctiót*; nem mintha Horvátország és Erdély példája erőszakolta volna azt, még kevésbé, mintha Károly más kényszerítésekét használt, még kevesebbet oly terrorismust gyakorolt volna, mint Leopold 1687-ben, hanem mivel a viszonyok teljességgel nem engedtek meg más elhatározást.

Ha Károly a helyett, hogy leánya és utódai örökösödésének elismerését sürgeti, a rendeket királyválasztó gyűlésre hívja vala össze 1722-ben, bizonyos, hogy leányát, Mária Teréziát választják meg, azon esetre, ha a királynak fia nem születik. — Láttuk már, hogy I. Lajos ideje óta gyakorlatában volt a nemzet annak, hogy majd szakadatlanul *personalis unióban* éljen valamely szomszéd néppel. Most Lengyelország, majd Csehország koronáit egyesíték homlokukon fejedelmeink, és Zsigmond és Albert alatt, valamint később I. Ferdinánd óta Németországgal volt a magyar *personalis unióban*. Ezen unió egyik részről sem járt *realis kötelezettségekkel*, — még a közös védelem dolgában sem. Követelése oly kevés volt rajtunk Németországnak, mint nekünk Németországon. Csak a fejedelem azonossága és azon önkényesség volt a magyar nemzet kezessége a segítségről, melylyel a *római szent birodalom* hozzájárulni illőnek tartá a mohamedanismus elleni vállalatokhoz. A mi közös uralkodóinknak tulajdonképi örökös tartományait, a szomszéd Stíriát, Ausztriát és Csehországot illeti, ezek szorosabb köteleességöknek tarták Magyarországot rendes évi segedelemmel látni el a törökök ellen. De itt sem a népek egymás közt kötének szerződést, hanem mindamellett, hogy a török miatti veszély teljesen közös volt, csak a fejedelem személye útján létezett a szövetség. És épen innen van az, hogy eme népek szövetségének megnyerésére más módot egyáltalában

nem láttak őseink, mint a fejedelem közösségét, a personalis uniót. A horvátok 1712-ben mintegy azt mondák ki, tulajdonkép mellékes kérdés nekik az örökösödési rend, az ugynevezett jogi oldala az ügynek; fő dolog az, hogy ugyanaz legyen urok, ki a szomszéd Stiriáé és Karántföldé. A magyar tanács ugyanazon évben hasonló gondolkozással van, midőn Cseh-, Morvaországgal és Ausztriával ohajt közös uralkodót. A mit kívánnak, az realis segély a közös védelem tekintetéből; de ezt csak personalis unio mellett tarták lehetségesnek. Akkor még nem biztak a népek érdekeinek közösségében, s a magyarok annyival kevesebbé bizhattak a nevezett szomszédok önkényességében, mivel nálók absolut kormányzás divatozott.

A szomszéd nemzetek közül Lengyelország volt leginkább az, melylyel a traditióknál fogva legelébb lett volna tán hajlandó personalis unióba lépni az ország. És valóban, ha a lengyel az lett volna most, a mi vagy negyven évvel azelőtt: t. i. egy rendezett hadsereg és egy kitünő hadvezér által erősnek mutatkozó és a török hódítás fenyegetősége által a magyarral egy érdekű nemzet, talán akad vala pártja a *pragmatica sanctio* azon nézetből való visszautasításának, hogy a bekövetkezendő királyválasztás által a nemzet szövetségést cseréljen; mert a Rákóczy-fölkelés példa volt rá, hogy se Magyarországon se Lengyelországban nem feledék az egykori szövetkezéseket. De Lengyelország 1720 körül csupa árnyéka volt egykori hírének és hatalmának. Mint láttuk, 1712-ben a horvátok is ujjal mutatnak rá, mint szomorú példára. Magok a magyarok előtt, ha valaki Lengyelországot emlité, bizonyára inkább az jutott eszökbe, hogy mindenesetre jobb egy uralkodó család mellett maradni s állandó viszonyok közt, bár bajjal is, élni, mint sem a szabad választás oly szélsővé fajulása mellett, minővé Lengyelországban lett, örökös belza-

várnak tenni ki magokat. Az oroszszal·márcsak vallásánál fogva sem örömet szövetkezett volna az akkor még nem nagy vallásos türelmű nemzet, — és ha említé valaki — mint alább látandjuk — inkább gúnyosan említé. A poroszról még keveset tettek föl s tán alig ismerték, vagy távolabbi helyzeténél fogva nem tarták alkalmasnak. Még messzebb volt Lengyelország egyik megrontója, Svédország.

A kérdések sora oda szorult hát össze, megállhat-e az ország minden personalis unió nélkül, s követheti-e a Mátyás idejében való példát, vagy pedig a szomszéd német szövetségeseknél maradjon továbbra is?

Az első eszmét aligha táplálta valaki komolyan. Mátyás alatt a népesség sűrűbb, az ország városokban sokkal gazdagabb volt, és a föld népe nem annyira elenyargatva. A lefolyt háborúk nem engedtek majd semmi nyugtot, hogy az ország kiépülhesse veszteségeit: alig jutott egy kis békéhez, midőn új hadak jöttek, melyek mindannyiszor eltapodtak és elsepertek mindent, a mi utjokba esett. Különben is a százados török uralkodás az ország nagy részét mondhatni pusztává tette volt. Oly ország pedig, melynek népe annyira megapadt, mely oly gyökeresen inségre volt juttatva, bajosan küzdhet vala már külső nagyobb ellenséggel, midőn első föladatának kellett lenni a telepítésnek, a puszták mivelésének és városokkal, falukkal való beültetésének. Megállhatott-e az ország akkor a maga lábán? — ezen kérdés megfejtésére nem volt szükség elméleti szemlélődésre. Közel volt Rákóczy példája. Katonáinak vitézsége mellett, és annak daczára is, hogy a császár külföldön egy nagy háboru által elfoglalt hadának csak kis részét fordithatta ellene, megállani nem volt képes. Nem tudott magának elegendő számu katonát toborzani, s a mi több, nem volt meg a

pénz kis serege eltartására is, s annál fogva hiányoztak a legszükségesebbek. Serege az ország kimerültségének képét viselte magán. Egy külső hatalmas ellenség ellen az ország aligha meg tudta volna védeni magát.

És lett volna-e ily külső ellenség? Azon időben három száz éves álmából ébredettnek tartják vala azt, a ki ilyet kérdez. Még mindig rettegett ellenség volt a török, s nem telt bele húsz év, hogy ezen fölfogás szomorúan igazolva lőn. Még hozzá véve azt, hogy a magát teljesen különválnak nyilvánítandó ország nyugoti szövetségei ellen is tán harcra kényszerítették: rövidlátó politika vagy kétségbeesés lesz vala egy belföldi fejedelmet választani. Őseink előrelátását koránt sincs okunk ezen esetben is, mint sok másban, kétségbevonunk.

Nem maradt hát más választás, mint folytatni a százas viszonyt, a mely egy főpontban, a török felől jöhető veszélyre nézve biztos és oly fényesen sikeresnek bizonyult segédelmet ígért, s újra megalapítani azt a dynastiát, mely kapcsul szolgált eddig több közös érdekű nép uniójára.

De a trón betöltése épen leglényegesebb részében, a népek szövetségében most némi különbséget mutat föl, attól a mint a Habsburgi házból származott királyaink idejében alakult volt ama szövetség. Ekkor már Németország nem oly lényeges a combinatióban. I. Leopoldon innen Magyarország azon állandó hadsereget tartá leginkább szem előtt, mely mintegy Bécs ostroma óta alakult meg valóban, s mintegy külön államot képezett. Ezen hadseregnek csak mellékes részei voltak a német fejedelmek segédhadai.

Németország ennek nem tette lényeges részét, szintoly kevéssé az ausztriai örökös tartományok csak magokra. Nem fogdosás vagy ujonczozás által gyült az össze, hanem

önkéntesekből. Nagyon sok volt közte a spanyol, sok az olasz, a francia, — s ne feledjük — a magyar is. Nagy része oly módon gyűlt össze Európa minden emigránsaiból, mint ugyanazon időben az amerikai gyarmatok. Legkitünőbb vezérei is ily emigránsok voltak. Lotharingiai Károly francia származású, Eugen herceg olasz származású és francia nevelésű. Ezen állandó sereg bár egyéneiben kicserélődött negyven év alatt, de összeségében mintha ugyanaz lett volna 1720 körül is, a mi Buda ostrománál, 1686-ban volt. Csak azelőtt két évvel csodát mivelt és nagy szolgálatot tőn Magyarországnak. Igaz hogy az 1716—1718-iki hadjárat a kormány akarata ellen is nagyon sok régi sérelmet ujitott meg. Az adó nagysága, a katonai élelmezés s törvénytelen zsarolások fölzavarták a polgárok békéjét s próbára tették türelmüket. Rendes, alkotmányos élet helyett Leopold kora látszott, bár szelidebb alakban, visszavarázsolva. De minden elfogulatlan látta, hogy ez szükségképi ideiglenes nyomor egy örökös nyomortól való megszabadulás fejében. A magyar rendek sok panaszt tettek ugyan a zsoldos had zsarlásai miatt; de elvben korántsem voltak ellenségei az állandó katonaságnak, sőt azt ohajtották, hogy az állandó hadseregben minél nagyobb legyen a magyar contingens, — ez által azt is el remélvén érni, hogy az idegen hadak béke idején kivitetnek az országból, s benn csak magyar ezredek maradnak.

Mindezen nyomatékos okok mellett azt hinné az ember, kevés vagy majd semmi vonakodás nem történt a rendek részéről a *pragmatica sanctio* elfogadása iránt. Ez nem így áll.

Mindenki érzé amaz okok súlyát; de tudta azt is, hogy ha a nemzet nem áldoz is semmit, mert maga a nemzeti érdek sem sugallhat egyebet a *pragmatica*

sanctio elfogadásánál; de jöendő eshetőségekben, miket kiszámítani nem lehet, s miknek szót adni ritkán szokott a politikus, a szabad elhatározás károssá válhatandó megkötését foglalja magában az elfogadás, mindamellett, hogy minden eventualitásokat összevéve, valószínűbb volt, hogy a stabilitás előbb való a választásból mindenesetre származandó zavarnál, melyet oly meggyökerezett viszonyok netaláni fölbontása mindig okozni szokott.

Aztán annyit tudott mindenki, ha csekélynek vélte is a nemzet részéről tett áldozatot, hogy az rendkívül becses az uralkodó előtt. És egy leopoldi korszak előzvéen meg ezt, a keserű tapasztalások arra szolgáltak, hogy az engedmény díjjában az ország régi szabadságai és jöendő fejlődése jobban biztosítsanak. De oly szomorú korszak előzményei nélkül is, nem a dolog természetében, magában a magyar alkotmány szellemében volt-e a föltételek kívánása? Egy tisztán csak választó királyságban elég az illető választott személyét kötelezni az alkotmány megtartására. Egy — mondhatni — örökössé válandó dynastia választásánál már az utódok megfelelő kötelezése volt kívánatos. Ez már messzebbre ható államjogi szerződést tesz elkerülhetlenné.

A kérdés már nem annyira az volt: elfogadják-e a női örökösödést, — mint az: mit kívánjanak a rendek viszont engedményűl, ama becses engedményért? És a másik kérdés az volt: már a közelebbi országgyűlésen kell-e határozni ezen tárgyban, vagy halasztható az későbbi évekre is? Azon kérdésre, mi történjék a jöendő országgyűlésen, azt felelték a hazafiak, orvosolja a király a sérelmeket, melyek ha már oly kétségbeejtők nem is, mint Leopold idejében, de elég érzékenyek és számosak s biztosítsa az ország alkotmányát.

Sajnos, hogy az ország főrendei és főbb capacitásai közt e tárgyban folyt levelezésből eddigelő oly kevés látott napvilágot. De eléggé földeriti a helyzetet és a rendek e tárgyban való gondolkodását egy levelezés, mely Pálffy Miklós nádor és Szluha Ferencz nádori ítélőmester közt 1722 elején folyt.

Pálffy Miklós mint országbíró jelen volt az 1713-iki udvari szerződés megkötésénél, s rajta, s Kornis Illésházy cancelláron kívül más magyar nem vett részt benne. Akkor fölfogadta az országbíró, s mostani nádor, hogy iparkodni fog ama szerződés kivitelében.

Szluha Ferenczet pedig az 1712-iki országgyűlésen választák meg ítélőmesternek. Azelőtt Rákóczy pártján volt sőt egyike azoknak, kik a fejedelemmel kibujdostak volt Lengyelországba a fölkelés kezdete előtt.

A nádor 1722. február 21-ikén egy Bécsben kelt lakonikus levélben mint már — természetesen — ismert dologról szól a női örökösödés ügyéről, s azt kérdi röviden Szluhától, „vajjon mit lehetne minekünk a succesióért kérnünk felséges urunktól?“

Szluha, Pozsonyból február 23-ikán kelt levelében kitérőleg válaszol. Levele értelme oda megy ki, hogy nem látszik szükségesnek a női örökösödés elfogadása, miután Károly királynak még születhetik fia, a minthogy Leopold királynak is csak sok évi házasság után lettek fiugyermekei. A női örökösödés megengedése tárgyában nem tudná, mit kérjen a nemzet, mely egyenlő értékű legyen. Pálffy nádor február 25-ikén fölszólítja ítélőmesterét, értekezzék Pozsonyban az országgyűlés ott levő tagjaival, mitevők lesznek, ha a király a következő országgyűlésen előterjeszti a női örökösödést?

Szluha mártius 2-án azt feleli, hogy a kik előtt a dolgot megpendíté, nagyon vonakodnak véleménny mondani.

Egyik sem mert mint magán ember ily közjogi kérdésbe avatkozni. Hanem annál többet emlegetik a számos orvosaltlan sérelmet. — Egyik fősérelem, hogy Erdély, a „temesi főispánság“, Szerémség, Servia és a katonai vég-helyek az országba nem kebleztetének. Hozzájárúl a nagy adó, téli és nyári elszállásolása a hadaknak, és ebből következő nagy kárvallások; az egész hazának nagy mérvű elszegényedése; a magyaroknak jobb hivatalokban való nem-alkalmazása; a só drágasága; „*a magyar ezredek számának leszállítása s a köznemeseeknek a hadseregbe való föl nem vétele.*

Ezek a főpanaszok, melyeket Szluha fölemlítettni hallott. Ezenkívül azt mondák neki s ő is úgy véli, *ily tárgyban magán embernek nem szabad ajánlatot tennie; mert ha egyes ember adót meg nem szavazhat, mennyivel kevesbbé szólhat oly fontos dologba, mint a trónöröklés. Azért szót sem kell tenni róla, míg az országgyűlés tagjai együtt nem lesznek.*

Különben újra fölhozá Szluha azt az ellenokot, hogy Károly király állandó egészségben van (s valóban utolsó halálos betegségén kívül soha sem volt beteg), és hogy még fiatal, (mintegy 35 éves volt), s könnyebben megtörténhetik, hogy leánya „gyenge virág gyanánt előbb elhervadjon“, annyival inkább, mivel érett korához több idő kivántatik. (M. Terézia ekkor öt éves volt). És ha szerencsésen teljes kort ér is, bizonytalan, ki lesz a férje s minő indulattal lesz az Magyarországhoz. Mindenestre külföldi lesz, mert a felséges uralkodóháznak férfi ivadéakai nincsenek.

A mit ezenkívül a nádori ítélőmester fölhoz, az a német császárságot illeti. Láttuk ugyan, hogy most nem vala oly mindenek fölött uralkodó tekintet, mint azelőtt, hogy a magyar király egyszersmind római császár is legyen, az-

az az összes német birodalom ura, — mert I. Leopold óta külön hadserege által Németország nélkül is elég hatalmasnak látszott; de már csak tradiónál, a császársággal járó nimbusznál s bizonyos eventualitásokban mindenesetre az onnan várható segélynél fogva is a magyarok még mindig ohajták a personalis uniót a német birodalommal. Különben is involválta ezen viszonyt az, hogy az örökös tartományok egyszersmind ama német birodalom tartományai. Szluha úgy vélekedik, hogy azon esetben is, ha hitbizományyá lennének az örökös tartományok, a német birodalomtól függ, hogy azokban az utódot megerősítse. És ha nem erősíttetnék meg, *a magyarok reménye füstbe menne*. De ha nem a férj, hanem maga a leányutód alkalmasnak találhatnék is Magyarországon és az örökös tartományokon az uralomra, bizonytalan miként állana a dolog a német császársággal.

Azért — mond Szluha — abban van legnagyobb reménye, hogy ő felségének fia fog születni.

Az is aggasztja őt, hogy a *pragmatica sanctio*, mint hivé, szorosabban fűzné Magyarországot Ausztriához. Már pedig miként lehessen a szabad és Németországtól független Magyarországot a német birodalom egyik tagjával összekötni? „Sem a politika sem a magyar szent korona méltósága meg nem engedi, hogy a nagyobb legyen a kisebbnek járuléka s a *királyság egy herczegség alá vettessék*.” Különben sem tartja jónak az asszonyok trónrajutását, — s Angliát és Svécziát ijesztő példaként hozza föl. Kár ő felségének idő előtt aggodalmaskodni, s még jobban örökössé akarni tenni az országot, melynek biztosságáról annak idejében választás által is csak oly jól lehet gondoskodni. Hiszen a felséges ausztriai ház is választás útján nyerte a magyar trónt s ennek alapján birta századokig. Illendő, hogy a női ág is választás útján jusson trónra. Magyar-

ország századokon át (1687-ig) nem engedett annyit az uralkodó ház férfi-ágának, mint a mennyi most kívántatik a női ág részére.

Ezek Szluha aggodalmai.

A fő ellenvetés, hogy az ausztriai örökös tartományok a *pragmatica sanctio* miatt más uralkodó alá találnak kerülni, meg volt gyengítve azzal, hogy az ausztriai rendek, mint láttuk már elfogadták volt a női örökösödést. Félig elismerték külföldön is, — s mint kiemelém — fő garantiáját a győzedelmes hadseregben láthatták, még Németország ellenében is.

A mi az elhalasztás lehetőségét illeti, arra nézve elnémult az ítélőmester ellenvetése pár nap múlva. Mert a nádor mártius 7-iki levelében azt írta, hogy az udvar minden áron a közelebbi országgyűlés elé hozandja a *pragmatica sanctiót*. A kérdés nem az lesz hát, hogy most határozan-e a rendek, vagy később, hanem hogy elfogadják-e, vagy elvetik a javaslatot. A nádor csak azt a kérdést látja: az uralkodóház maradjon-e meg, vagy idegen uralkodóház ültetessék a trónra. Utóbbira nézve úgy adja elő a dolgot, hogy gondolni sem lehet arra, hogy „*muszkát vagy más idegen potentiát válasszunk*“. A nádor csak azzal bizza meg az ítélőmestert, tudakozza meg, minő feltételeket kívánnak a rendek a női örökösödés elfogadása díjában. Tanácskozzék erről s tudja meg kéz alatt a véleményeket.¹⁾

Mik folytak azután Szluha és az alsó tábla tagjai közt ebben a tárgyban, arra mindezideig nincsenek adataink. Csak az áll eddig, hogy bő alkalom volt az érintkezésre a rendek legtekintélyesebb tagjaival; mert ezek többnyire Pozsonyban és Pesten azon állandó bizottságok-

¹⁾ Azon levelezés nyomán, melyet a „Budapesti Szemle“ említett kötetében Szalay tett közzé.

ban működtek, melyeket az előbbi országgyűlés nevezett ki az igazgatás minden ágára, hogy alapos tanulmányok nyomán reformterveket dolgozzanak ki s nyújtsanak be az országgyűlésnek. Hogy a női örökösödés dolgában minő vélemények nyilatkoztak a hátra volt néhány hónap alatt, arról mit sem tudunk ez ideig. De ezek a *pragmatica sanctio* történetéhez nem merőben nélkülözhetlenek. — Mi-dőn nagy elhatározások hozatnak szőnyegre, — akár nagy engedményekről, akár nagy reformokról van szó — egyesek és testületek számos oly okot szoktak felhozni, melyek épen nem lényegesek s csak palástul szolgálnak részint a bizonytalan jövőtől való félelemre, részint a különben meglevő készség titkolására, hogy annál nagyobbak legyen feltüntetve az áldozat.

Ha tudjuk a helyzet domináló szempontjait, gyakran vesszük észre, hogy az emberek nyilatkozataihoz való szó szerinti ragaszkodás csak félrevezet. — A helyzet fölfogása az, mely magoknak a szavaknak nemcsak értelmet ad, hanem kezünkbe adja a kritikai próbakövet is, hogy a találót és helyest megkülönböztessük a csupán hatásra számított fogásoktól.

A helyzet pedig, mint feljebb bőven kifejtettük, olyan volt, minőnek a nádor találóan és igazán mondá: nem az a kérdés, elfogadják-e a rendek a *pragmatica sancti*ót, hanem miként használják alkalmul az ország szellemi és anyagi jóllétének biztosítására, — szóval, hogy újabb garantíát nyerjenek alkotmányos önállásának.

Annai bizonyos, hogy mikorra a fennebbi levelezés után nem egészen négy hónappal az országgyűlés egybehivatott, az ország rendei már a legnagyobb készséggel elfogadják, sőt magok ajánlák fel a *pragmatica sancti*ót.

Az országgyűlési 1722. június 20-ikára összehítt királyi levél ugyan azon évi május 1-sején kelt.

A király előadván, hogy a közbejött háborúk gátolák az országgyűlés összehívását 1715 óta, a női örökösödést is tárgyaúl tűzi ki az országgyűlésnek; de csak czélzás-szerű, burkolt szavakban.

Nehogy, úgymond, „országunk jövődében bármi zavarokba és veszélybe essék, hanem inkább magoknak a hű karok és rendeknek legkegyelmesebb szándékainkban való megegyezésével s támogatásával bármely külső hatalom és belmozgalom ellen üdvös orvoslat találtassék és rendeltessék, s az országgyűlés is oly intézkedéseket tegyen, hogy az Istentől nekünk s felséges házunknak alávetett többi örökös országainkkal s tartományainkkal való szomszédi s barátságos egyetértés és egyesség által a köznyugalom és állandó, zavartalan béke mindenesetre tartósan meg legyen alapítva, s e szerint az ország lakosainak megmaradásáról, fenntartásáról, oltalmáról és védelméről a lehető legjobb módon gondoskodva legyen: Magyarorszá-gunk és kapcsolt részei valamennyi karainak és rendeinek folyó évi junius 20-ikára, szabad királyi Pozsony városunkba közönséges gyűlést vagyis diaetát hirdetni és azon isten segedelmével személyesen jelenlenni elhatároztuk.“⁽¹⁾

A tárgyalásokból ki fog tűnni, hogy az egy korona alatti egyesüléssel csak tiszta personalis uniót értett a király. Az, hogy most különös nyomatékot helyeznek erre, onnan van, mivel most valószínűbbnek látszott, hogy az örökös tartományok a német birodalomtól elkülönítettebb állásban juthatnak. S némileg már is függetlenebbekké lettek, miután a német fejedelmek épen Károly trónraléptével — mint említém — nagyobb önállóságot vívtak ki. Ez hasznára válandott Károly utódainak, ha ez nem nyeri meg a német császárságot.

¹⁾ Kovachich, Suppl. III. k.

X. FEJEZET.

A pragmática sanctio elvi elfogadása 1722. június 30-ikán.

Az országgyűlésre hívó levél mintegy intésül szolgált arra, hogy a rendek magok legyenek kezdeményezők a női örökösödés tárgyában.

És az országgyűlés csakugyan megtevé a kezdeményezést, még pedig egyértelműleg és nagy készséggel. Ha a fentebb kifejtett viszonyokat nem ismernők, bámulatosnak mondanók az eredményt.

Előttünk fekszenek az illető országgyűlés naplói. Látjuk, hogy a mi a nyilvánosság előtt történt, igen gyorsan folyt le. Vita sem volt a „pragmatica sanctio“ elvi elfogadásában. Egy részben az országgyűlés akkori szervezete foszt meg az akkori kor e tárgyban való gondolkodását tükrözhető viták ismeretétől. Többnyire az országgyűlés egyes alkatrészei eleve megvitatták a tárgyat s az készen formulázva és meg is vitatva került nyilvános ülés elé. Csak a nyilvános ülés actái maradván fenn, a viták ismeretlenek. A júniusi ülés leírása főképp mint korrajz érdekes. A karok és rendek mintha csupán csak a „pragmatica sanctio“ megünneplésére gyűltek volna egybe, miután magánkörökben elő voltak rá készítve a lelkek.

Lássuk tehát a nem érdektelen korrajzot, az 1722-iki június-juliusi ünnepélyek sorozatát.

Az országgyűlést, mint mondtam, egy május 1-sején kelt királyi levél június 20-ikára hívta volt egybe. Junius első napjaiban iratott meg Bécsben egy program, Pálffy Miklós nádor részére, melyben a király Pozsonyba utazásának részletei határozatnak meg. A felség e szerint nejével együtt, de leányai nélkül, július 3-ikán volt elindulandó a „Favoriotá“-ból (Schönbrunnból) Pozsonyba. Ki volt kötve, hogy a rendek ne verjék magokat nagy költségbe, s ne ügyekezzenek nagy fényvel fogadni a királyi párt.

Ezen utasítás, melynek részleteibe itt nem bocsátkozunk, volt a május 1-sején kiadott összehívó levelen kívül a másik okmány, mely a rendek előtt volt, midőn június 20-ika táján Pozsonyba kezdenek gyülekezni. Talán csak a következő hónapban kezdik vala meg az ülések tartását, ha a királynak július 4-ikére tett Pozsonyba érkezése nem sürgette volna.

Június 27-ikén az országház kapujára kiragasztott jelentés hirdeté, hogy az nap tíz órakor Sz.-Mihály templomában fog tartatni a Szent-Lélek segítségül hívása, mire a mágnások egyenként a nevezett órában jelenenek meg, a rendek pedig fél órával előbb az országházban gyűlnek össze, hogy testületileg jelenjenek meg. Ez alkalommal jelenté az al-nádor Nagy István, hogy a királyi személynek gyöngélkedvén, nem lehet jelen a gyűléseken; azért ő, az al-nádor fogja ideiglen betölteni az ő helyét.

A legelső, nyilvános ülés június 30-ikán tartatott. Így a Pozsonyban a maga idején megjelenteknek tíz napjuk volt arra, hogy az országgyűlés első és főtárgyáról egymás közt értekezzenek.

Kikből állott akkor az alsó- és felső-tábla? — talán nem árt röviden megemlíteni.

Az 1722-iki ülészakra a felső táblának összesen 156 tagja jelent meg; kik közt 33 főpap, 8 országbáró, 2 koronaőr, 16 főispán, 38 gróf, köztök két honfiusított idegen, 59 báró, köztök 5 honfiusított. A jelen nem levők az alsó táblára küldének képviselőket, mint például a honfiusított savoyai Eugen, kinek képviselője jelen volt. De ezek már akkor sem birtak nemhogy szavazattal, hanem *üléssel* sem az országgyűlésen, — csak jelenlétök engedtetett meg.

Az alsó tábla 1722-ben állt 281 tagból, miből levonván a távol levő mágnások 64 képviselőjét, a tulajdonképi alsó táblának csak 217 tagja volt. Ezen számban van a királyi tábla 15 tagja (2 Horvátország részéről), 43 káptalanbeli követ, és 70 városi követ, (utóbbiak közt 10 horvátországi). A megyei követeké csak 89, vagy alig harmada az összes számnak. Megjegyzendő még, hogy Arad, Torontál, Csanád, Pozsega megye előszámláltatnak; de képviselve nincsenek, mint határőrvidéki megyék; Temes, Krassó meg sincs említve, mert nem rég foglaltattak vissza. Ezenkívül nincs képviselve, bár elősorlatik, Kővár vidéke, — míg Kraszna és Zaránd képviselve vannak.

Mint a kimutatás bizonyítja, az országgyűlés nem volt nagy számú, s még is — mint alább látni fogjuk — azt mondák azon időben, hogy a rendek szokatlan nagy számmal jelentek meg.

Julius 30-án ülést tartának, mind a felső mind az alsó tábla; ugyanazon egy épületben, különböző két teremben. Az alsó tábla összegyűlvén, első dolga lett volna meghatározni, minő renddel üljenek a Dunán túli, inneni és felső megyék követei. De ezúttal csak vegyesen foglaltak helyet, kikötvén, hogy ebből nem vonnak következtetést jövőre. A követek helyfoglalása után a zaj lecsöndesedvén, s Nagy István alnádor, mint személynök-helyettes röviden üdvözölvén az alsó táblán egybegyűlt rendeket, ezek

könyörgést tartanak Bartakovics Pál az esztergomi káptalan követje előmádkozása után. Erre a helyettes személynök előadja *magyar nyelven*, hogy miután isten segédmeével a mágnások is együtt vannak, úgy véli, országgyűlési szokás szerint egy küldöttség által kell őket köszönteni. Az alsó tábla e végre 12 küldöttet bocsát ki. Ezek visszatérvén, jelentik, hogy a felső-ház köszönettel fogadta az üdvözetet, s ezt saját küldöttsége által viszonzni fogja.

Nemsokára jelenté az elnök az felső házi küldöttség jöttét, s fogadására egy megyei s egy városi követet nevez ki.

Azonnal meg is jelent a mágnások öt tagu küldöttsége. Ez elmondván a viszonzüdvözetet, a mágnások nevében ezt adá elő:

„Tudva van a rendek (azaz alsó tábla) előtt, mi végre méltóztatott ő felsége ezen országgyűlést összehíni. Szükséges, hogy a rendek elővéve a királyi meghívó levelet, annak tárgyában *véleményöket tudassák a Mágnásokkal.*“

Nagy István elnöklő alnádor megköszönvén a főrendek üdvözetét, igéré, hogy a határozatról értesítendi a felső-házat.

Ime, legalább külsőleg mily könnyűséggel és röviden tétetett meg egy nevezetes lépés! — A mágnások most is, mint 1687-ben az alsó táblára bízták a kezdeményezést a legnagyobb fontosságú kérdésben, egy király- s úgyszólva dynastia-választásban!

A főrendek küldöttei eltávozván, az alnádor *magyarúl* mondá mintegy a következőket:¹⁾

„Igen jól tudják a rendek — ugymond — mi végből s mi okért hivatott össze ezen országgyűlés. A végből

¹⁾ Sajnos, hogy az akkori országgyűlési irnokok kötelességüknek tarták mindazt latinra fordítani, a mi magyarúl mondatott is. Így az alnádor beszéde csak latin fordításban van meg.

tudniillik, hogy az ország jövődő békéjéről és nyugalmáról lehessen gondoskodni. Mert tekintvén az állapotot és körülményeket, megfontolván, minő ellenség a szomszédja, ha csak máshonnan nincs segedelem s biztos pártfogás, ezen annyi szerencsétlenség által megromlott ország nem képes oly nagy hatalom ellen, ha mindjárt a fölvirágzás magas fokára jutna is, a maga erején megvédeni és fenntartani magát. Ha pedig interregnum találna közbejőni, mily nagy szerencsétlenségek szoktak ebből származni, nyilván van mindenkinek. Azért szükségesnek látszanék, hogy ha netalán ő felsége fiuörökös nélkül találna kimúlni, mit isten távoztasson, az ország a maga idejében gondoskodjék utódról, a mi nagyon hasznos és üdvös lenne kivált magára az országra nézve, a mint azt Szluha Ferencz úr bővebben kifejteni.“

Ebből állott, a mit az alnádor mondott a női örökösödésről. Egyszerű szavak; de a mi a főök volt, az megemlített s a tiszta igazságnál egyéb nem volt bennök.

Egészen más volt Szluha Ferencz, nádori ítélőmester beszéde, kinek egy ugyanazon évi mártiusi levelét fentebb láttuk.

Szluha volt az, ki midőn Rákóczy Ferenczcel, mint ennek hű bajtársa kiutazott volt Lengyelországba, Leopold császárhoz egy kevély levelet irt, mely ily szavakkal kezdődött: „Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae“, mi eléggé mutatja, hogy kissé szerelmes volt a nagy szavakba. De akkor húsz évvel volt ő fiatalabb, mint 1722-ben, s azt vélhetnők, hogy most kevesebbet gondolt a szóvirágokkal, — annyival inkább, mivel, mint láttuk, csak három hóval ezelőtt is mily óvatos higgadsággal szólott a női örökösödésről a nádorhoz irt levelében.

Azonban junius 30-iki beszéde egészen más. Mintha nem ő volna a mártiusi Szluha Ferencz. A latin irók leg-

keresettebb kifejezései és szavai, — inkább cifrává mint széppé teszik szónoklatát. Habár magyar volt, képtelen lesz vala ugyanazt magyarul elmondani. Ünnepestes szónoklatoknál, kivált abban az időben mintegy megkivánták a legnagyobb mesterkéléseket. Azon kor volt az, midőn még az élő nemzeti nyelveken is Európászerte izléstelen tulságig ment a latinság majmolása, s a mythologia és római szokások némi ismerete nélkül alig lehetett valaki egy művelt nőnél becsben, nem hogy egy országgyűlés előtt. Hozzájárult, hogy különösen Leopold óta nagyon elspanyolosodott az udvar, s általa a felsőbb körök. Az üres formák nemcsak az életben, hanem beszédben és irodalomban divatosokká lettek volt. Szluha egész Európa színe előtt vélt beszélni, s valóban az akkoriak előtt a magyar műveltségnek dicséretet szerezhettek szóvirágaival.

Nagyobb hibák vannak a beszédben. Oly argumentumokat használ, melyek valótlanok, s melyek legkevésbé illettek annak ajkára, ki azelőtt pár hóval nem úgy gondolkozott. Beszéde a helyesnek és helytelennek sajátságos vegyülete.

Hogy ünnepestes demonstratio akart lenni ezen szónoklat, s nem a rábeszélés erejével hatni akaró parlamenti beszéd, nem csak a frázisok bizonyítják, hanem azok a túlzások, ügyvédi csínyek is, melyeket ezen cifra műben minden nyomon találunk, s melyeket egy nagyon közepszerű szónok, igen száraz szavakkal diadalmasan megczáfolhat vala.

Igy Szluhának volt igaza, midőn a korább élt ősöknek a királyi vér iránti kegyeletét hozza föl például, ámbar, mint láttuk, itt más politikai tekintetek valának döntők. De Nagy Lajos leányát Máriát hozni föl példaként, komoly vitában a legügyetlenebb fogás lesz vala; mert azt épen netaláni ellenfele hozhatta volna föl ijesztő példa-

ként. De ennél a históriai szemfényvesztésnél nagyobb azon ügyvédi, mely szerint a magyar magánjogot akarja a közjogra alkalmazni. A magánjog szól ugyan női örökösödésről; de ha az alkalmazható lesz vala a királyi házra, fölösleges lett volna külön államjogi szerződést kötni érte. Hasonlókép túlmegy a beszéd azon része is az igazságon, midőn a gyermekek királyul-jelölésének üdvös voltára ismét Máriát és Zsigmondot, I. Ulászlót és II. Lajost hozza föl. És ezen megannyi szerencsétlen példa után csaknem jobbnak tünteti föl a gyermekek, mint érett koruak királyiá választását!

Valamint ily sophismákban is, és azok daczára, mindenütt kilátszik a szónok nem közönséges esze, úgy beszéde egészen véve igazon alapszik. Csakhogy az ügyvéd és udvaronc modornak sajátságos vegyülete, s a túlzások és czifrázatok nélkül maga is hiányosnak tartja s tán annak tartá vala beszédét az akkori közönség izlése is. — Nem azért mondjuk ezt, mintha szigorú ítéletet akarnánk kimondani a nádori volt ítélőmesterre, — sőt inkább azon hitünket akartuk kifejezni, hogy az országgyűlés számos tagja, ha latin oratiót készít vala ezen alkalomra, tiz közül kilenc szintűgy fitogtatni akarta volna latin műveltségét, szintűgy kevert volna valótlanságot a való közé; mert ezt hozta magával a politikai illemtan is abban az időben.

De minden gyenge oldalai mellett is érdekesnek tartjuk magyar fordításban közleni az egész beszédet. Hozzátartozik a „pragmatica sanctio“ történetéhez, habár csak külső történetéhez.

Ime a beszéd egész terjedelmében:

Szluha Ferencz beszéde.

„Illenek bizonyára a hon ezen általános öröm-ünnepén levetkezni a gyász-ruhát, tekintetes karok és rendek; ha az erény valódi szeretői többre nem becsülnék a valódi lelkesedést a színek bármely pompájánál és a kebel önkényt fakadó szerelmét a bibor-öltözetnél. — Mert valamint a föladat nagysága pirt önt el arczomon, úgy titeket, tekintetes karok és rendek, ki látlak gyűlni, hogy ennyi kitünő férfinak és ezen öröm-ünnep vőfejeinek szerelme lángja közt csak egyszerű gyászruhában merem nemcsak láttatni, hanem hallatni is magamat. Szerencsés előjelnek veszem ezt, tekintetes karok és rendek! És a haza közönséges javára való indulatotok ezen föllángolásából jóslom én jövendő boldogságának teljes földerülését; mert a virrasztó előtt Phoebus szemének első fölmosolygása kedvesebbnek szokott tetszeni, a nap többi pompájánál.

„Közelebb jutok a tárgyhoz.

„Tekintsünk a mi hazánkra! Az elmúlt századok alatt annyi csapás látogatta, a felséges császár és legkegyelmesebb királyunk, VI. Károly dicsőséges erénye által a török háború vérszteljes zivatarai elől révbejuttatott és húsz s több évi csendes béke kikötőjébe helyezett hazánkra! Kedvessé fogjuk ezt tenni a szomszéd fejedelmek előtt, midőn oly rettentő, de diadalmas háborúk után, több külső és belső biztosság és a határos népek barátsága által fölvirágoztatandjuk, sőt maga a felséges Ausztriai házhoz az atyai szeretet viszonya által szorosabban csatoljuk. Pedig sohasem egyesítettik szilárdabban a fejedelmek és alattvalók szive, mint midőn még úgyszólván a csecsemőkorban fejedelemnők gyöngéd pólai

által is összeköttetnek. És a mily lelkemből óhajtom ezt, ép oly biztos sikerét remélem.

„De hol kell kezdenünk? — a tekintetes rendek engedelmével. Nagy dolgot mozgatunk. A kormányos kitudakolja előbb a víz mélységét, nehogy veszélyes homok-zátanyokon hajótörést szenvedjen; kiszámítja a költségeket; semmi ereje fölöttit a hadvezér, nem vállal tehetőségén felül semmit a politikus; mert a jelesség is csak saját ügye természetes körén belül nyilatkozhatik. Vezér kell, intéző kell nekünk! Mert a maradandó nyugalom állandó védurat; a tartós béke, az erős és folytonos fegyverbenállást, virágzó és jó állapotban tartott serget és a soha meg nem szünő trónöröklést annyira megkívánja, hogy ha a szerencse viharos rohamai közepett a kormányos, még természetes halállal is kímulhatván, nincs a ki mindjárt utána következék, a hullámok martalékai leszünk. Mintegy a természet rendének látszik azon tapasztalás, hogy az országok elég biztosságot soha sem élvezhetnek, ha a királyok szakadatlan egymásután következőzése nem tartja fenn. Nincs oly szilárd béke, mely háborút ne szülne; nincs oly biztosított nyugalom, melyet vagy az ország belső bajai ne zavarhatnának, vagy a századok óta ingatag hitűnek tapasztalt szomszédok uralomvágya, ott hol egyszer rés mutatkozott, be ne szakaszthattott volna, vagy jobban mondva be nem szokott szakaszítani, — ha csak a felséges házzal való fölbonthatlan unio és a trónörökösödés folytonosságának szilárdsága nem oltalmazza. Ime a kedvező szél; ki a vitorlákat, föl a horgonyt! hogy az annyi külső és belső háborúk hullámain sokat hányatott hazánk boldogsága a biztosságnak mindig óhajtott kikötőjében a felséges Ausztriai ház egy királya és a trónöröklés ugyanazon törvénye alatt békés nyugalmat találhasson! —

„Mely öröklési, folytonos és születési következés hasznait a tekintetes rendek ily bölcs gyülekezete előtt fejtegetni nem tartom föladatomnak, különben a mondatokból is világosak.

„Csak egyet teszek még hozzá.

„Két ok mutatja főleg szükségesnek és hasznosnak a királyi következés örökre való meghatározását a női nemre nézve is. Mennyire ajánlja azt mindkettő, nem szükség bő szavakkal adni elő, midőn maga a dolog beszél.

„Mert ha érettebben megfontoljuk, *kinek* szomszédjában lakunk, mi az ő ereje, mi a mienk, milyen és mekkora mindkettő katonasága; kiben van harcuzvány, mi a kinostár ereje a kettőnél és együtt, mekkora gyűlölettel viseltetik a külső zsarnok a magyar nemzet iránt? mi a mi hazánk óhajítása? Tele vannak vele az országok évkönyvei, és a siremlékek megmondják, ha hallgatván a mult végzetteljes eseteiről, csak Zápolya idejére és saját korunkra gondolunk.

„Hasznosnak mutatják azt a magán és családi érdekek, feleségeink, szeretett magzataink, a több mint száz éves járom alól fölszabadított haza, az ország rabsága miatt ő felsége által állott boszú, az ország határainak oly teljes s a legszélsőig való visszaállítása, a haza városainak oly teljes visszaszerzése, és a mi fő, az élet és vagyon legnagyobb biztossága, és a tekintetes karok és rendeknek a felséges Ausztriai háztól eredő s ezután még bővebben eredendő fölvirágzása, mely felséges ház annyi század óta úgyszólván egyensúlyban tartja egész Európát, s melynek hazánk iránti különös szeretetét ha elhallgatnám is, hangosan szólana a számtalan diadaljel, melyet a velünk szomszédos s a keresztyénség iránt halálos ellenségen, a századokon át nyakunkon életünkre áhítozott törökön nyert, úgy hogy hálátlanság bűne nélkül megtagadnunk nem le-

het, az 1687 és 1715-iki 3-ik törvényczikkben meghatározott öröklési rendet, ha ő felsége fumaradékok nélkül mülna ki (mit isten távoztasson) az elsőszülött leánytól sem, vagy leányörökös nélkül való halála esetében a többi ágak öröklését sem, míg csak életben lesznek; sőt országunk iránt mutatott ennyi atyai jótétemény szólalván föl, ez kötelességünknek is látszik a mi és maradékink üdvére és a mindjárt mondandó czélből is (megtartván mindig az elsőszülöttség jogát) reánk fordítottak fejében.

„Részemről nem is akadhatnék fenn valaha az örökösnek akár nő, akár kiskorú voltán! Nem nő voltán, ha megemlékszem Máriára, Lajos király leányára és hazánk évkönyveire, — Máriára, kit szülőjének az országnagyok és egész ország iránt mind hadban mind békében kitüntett szeretete, ezek méltóságának fenntartása, és a honfiaknak az apa érdemei iránti háladata ajánlott. És az ország őt, az ifjút, gyermeket megkoronázta. Mit kíván e szerint tőlünk a hála a felséges Ausztriai házból századok óta választott királyok és a mi szentséges királyi felségünk által hadban úgy mint békében véghez vitt dicsőséges tettek, hazánk számunkra való visszaszerzése, életünk és vagyónunk bizton léte, szabadságink *remélt* visszanyerése fejében? Mire indít benneteket az oly kegyeletes emlékü ősökkel való nemes versenyzés? kik mindig méltónak tarták a trónra azt, ki a trónon született, kik akkor voltak erősek és boldogok, midőn a haza szabadságának gyümölcsét a kerítésen túl is kinyújtották? Így a dicső Lajos király a nagyreményű brandenburgi herceget, Zsigmondot, ki még alig ért fölserdült kort, Mária leányának eljegyezvén, idején gondoskodott a trón betöltéséről; így Albert, Ausztria hercege, Erzsébet Zsigmond leánya utján választatott és koronáztatott meg; így az apja halála után született László a csak három hónapos királyfi, bölcsőjében tétetett királylya,

ki helyett a Cilley gróf, az ő nagybátyja esküdött fel; így Lajos, Ulászló fia, alig két éves korában, még apja életében megkoronáztatik, míg ez a szerencsétlen mohácsi ütközetben halálát lelvén, I. Ferdinánd Anna, Ulászló király leánya és az említett Lajos király nőtestvére, utján szerencsésen megszerzé az ország szent koronáját.

„Ime, tekintetes rendek, a női ág! Ime dicsőségesen uralkodó királyi felségünk hozzánkig szerencsésen leszár-maztatott utódsága! Mihez tartjuk magunkat? Nincsenek-e már példáink? Példa a ti őseiteknek a királyi női vérre, még a haza határain túl is kiterjesztetett szerelme. Már pedig nem szükséges ama ti nagy őseitekkel távoli országok messze tájaira mennetek; a szomszédban, sőt itthon, magában a fővárosban találjuk hódolattal, a mit atyáitok távolban is szeretettel keresének föl, a királyi vért. A sas nem szül gyáva galambot; erőstől származik az erős. A haza egykori atyáinak fiai vagytok, tekintetes rendek! Az ősi erényeknek akár képmása, akár visszhangja levén, szükséges ugyanazt fejeznünk ki, a mitől származunk. Mert az almában is a maga tőjének, a folyóban a maga kútfejének íze van. A mely erényes ragaszkodást mutattak atyáitok a távoli királyi vérhez, utánozzuk azt a királyi udvarnál, s utánozzuk hamar, — mindjárt ma; mert szeretők tulajdona, inkább megelőzni a napot, mint végig várakozni.

„Nem osztozom a netalán a gyöngye kor miatt támadható aggodalmakban, sőt inkább ez a mi biztat, mivel a jó alkalom nem halasztatja, hanem siettet a szándékot. Lám Pomona első szülöttei is kedvesebbek szoktak lenni; a tavasz első zsenge adományi kellemesben illatoznak Boldog Arábia aratásánál; több méltóságbeli tisztárs közt azt illeti a kiténtetés, a ki elsőbb volt; hiszen a dicsőség is az első foglalóé; a főembernek illik elől járnia; Atalanta sza-

ladva nyerte el az arany almát; avvagy a felséges, győzhetlen VI. Károly, római császár és legkegyelmesebb királyunk elsőszülött magzatja elől más királyi ág ragadja-e el a szent korona aranyalmáját? Ki kételkednék ama felséges család elsőszülöttségi leszármazásának akár szerencsésében, akár dicsőségében, — és így amaz elsőszülöttnak ki nem adja az elsőséget? Eleget mondék. Hiszen a hajnal megjelenti, milyen lesz a nap. Hercules a bölcsőben adá jelét erejének.

„Hosszas beszéd és kívánatok nélkül kell kimondani a szót Magyarország királyához. Senki se aggódjék azon, hogy a királyi sarj szerencsésen nem fog előhaladni; mert atyja hősisége diadaljelekből készített neki vert utat és egyengeté meg aczéljával; mivel pedig más mint az országúton (*viam regiam*) és atyja útján nem is járhat, nem is lehet egyéb, mint a mi atyja! Férfi nő személyében! — még pedig a legnagyobb joggal. (Tripart. Tit. 7. et 50. Pars. I.) Mert a hazai alaptörvény a nőket férfiaknak nyilatkoztatja. Szerencsés Verbőczy, a ki irta; szerencsés magam, ki javallom; szerencsésebbek ti, kik megerősítetek; mert az országgyűlésre egybegyűlt rendekre mindig szabad a hivatkozás; de legszerencsésebbek utódaink, kik a legjobb törvény rég ohajtott gyümölcsét örökre élvezhetik. Oh szerencsés rendek! minő ez a mi nemzetünk! A századokkal ezelőtt hozott törvény hatályát magán a törvényhozón nyilatkoztatja. Más uralkodók a királyi méltóság jogai közé számítják a törvények alóli föloldoztatást; a mi törvényünk a most kiskorú, de felséges női elsőszülöttet férfivá, királylává teszi!

„Minő hazánk törvényeinek ereje, midőn ily metamorphosist tud eszközölni! Csak ezért is méltó rá, hogy egy betűjét se változtassuk. Midőn tehát beszédem a törvényen alapszik, ezt pedig senki sem meri tagadni, mi

történjék mindenki beleegyezésével? minő következtetést vonjunk abból, minek előzménye a törvényen alapul? Azért ti, kik esküdt tisztelői vagytok a törvénynek, véleményemet irjátok alá. Mert ebben versenyeztetek őseitekkel; ez a főrendek véleménye, ez az összes nép várakozása — irjátok alá!

„Mi következik ebből — tekintetes rendek? azzal hosszasan nem tartoztatlak: a külső erő elleni biztosság, a hazai nyugalom, a szivek őszinte egyesülése, a szent béke, a nép gyarapodása, a főrendek és nemesség méltósága és az egész ország boldogsága nem csak ohajtás, hanem valóság lesz. Ezen hazaszeretet bámulatra fogja ragadni a világot, csodálni fogják okosságunkat; az idegen a maga ügyével foglalkozandik, s rozsdá fogja majd a kardot, melyet minden oldalról fennek reánk. A roszakarók mi mást tehetnének, mint csodálni fogják, a mit nem akartak? Fölhagynak a bizalmatlanság vádjával, midőn boldog utódaink jóllétét a mennyire tisztelendik, kétségtelenül hódolatunk dicsőségét, ép annyira fogják azzal gyanusítani, hogy több kegyelem nyerésére használtuk.

„Ime az őseitek határozata által egészen hozzánkig lehozott, a mi szavazatunkkal méltán örök időkre kiterjesztett, a felséges uralkodóház női ágában, mig élni fog, boldogul uralkodandó örökösödés! Örökre maradjon hát fenn isten dicsőségére és népeinek üdvére!

„Vivat!“¹⁾

Szónok az utóbbi szót emeltebb hangon mondá, mire a rendek háromszoros „vivat“-ban törtek ki.

A „vivat“ kiáltások megszünvén, indítványozá, hogy ezen határozat adassék tudtára a mágnásoknak egy ki-

¹⁾ Szluha beszéde ki is nyomtatott ugyanakkor Pozsonyban, s egy példánya a Nemz. Muzeumban van.

nevezendő küldöttség által. Mig a királyi tábla ezen küldöttséggel foglalkozik, a felső magyarországiak másik táblája külön is kinyilatkoztatja: „Nehogy azt higye valaki, mintha őket némelyek rábeszéltek vagy rávették volna a szóban levő örökösödés elfogadására, újból is kijelentik, hogy ezen örökösödést önként, jó szántukból, minden kényszerítés nélkül fogadták el.“ Ezután hasonló szavakban tőn nyilatkozatot a Dunán túliak és a Dunán inneniek táblája és a többi rendek a nevezett örökösödés tárgyában.¹⁾

Erre kineveztetett a küldöttség, mely a mágnásoknak jelentendő vala a rendek határozatát a női örökösödés tárgyában. Tizenkilenczen nevezettek ki a rendek mindenik osztályából, Acsády Ádám, győri kanonok vezérlete alatt.

Acsády és a küldöttség megtevén a mágnásoknál a jelentést, ezek is „Vivat“-tal mondák ki a női örökösödés elvét. Acsády ezt viszont jelenté az alsó táblának.

Erre Szluha Ferencz nyilvánítá azon véleményét, hogy jó lenne a mai határozatot felajánlani ő felségének, mielőtt szerencsésen leérkeznék, és ezen célra a mágnások és rendek közül Bécsbe küldöttség indítandó. — Ha a mágnások jónak látják, gondoskodjanak ők is ezen küldöttség kinevezéséről. A nádor ezen határozatra kinyilatkoztatta, hogy a főrendek is tekintetbe veendik.

Erre megjelent a rendeknél a mágnások egy tiz tagu küldöttsége Erdődy Gábor egri érsek vezérlete alatt, ki a rendek mindkét határozatára elmondá a választ. — A főrendek izenete nem üres formaság. Igen nevezetes záradékot kívánnak csatolni az általánosságban kimondott határozathoz, — mely *Magyarország integritását* illeti.

¹⁾ Szóru! szóra fordítva a Trencsén megyei követek azon évi országgyűlési naplójából. Más megyei követek naplója azonos ezzel.

Az izenetben a mágnások mindenesetre támogatják az örökösödés jelentett elfogadását; de oly formán, hogy „a magyar szent korona más országai és tartományai is olyanoknak tekintessenek, mint a melyek a női örökösödést elfogadták.“

Két irányban nevezetes eme végzés. Egyfelől feleslegessé teszi a Horvátország által 1712-ben kimondott határozatot, melyet most Horvátország a maga helyén, a magyar országgyűlésen, melyen törvényesen volt képviselve, másodizben tett magáévá. Magyarország másfelől Erdély *pragmatica sanctiójára* nézve is már ekkor szót emel.

A mi pedig a Bécsbe küldendő deputatiót illeti, a főrendek a lajstrom elkészítéséről gondoskodtak. A rendek elkészítvén a küldöttség lajstromát, azt bejelenték a mágnásoknak Szluha Ferencz által, ki visszatérvén, ezt az indítványt tevő: Miután az Austriai ház női örökösödését mind a mágnások mind a rendek *eyyértelműleg* elfogadták, a rendek jelenjenek meg a mágnások termében, s ott egyesülten nyilatkozzanak a határozat elfogadásáról. A rendek általmentek a mágnások termébe. Ott először a nádor, azután a kalocsai érsek rövid beszédben szólának az előzményekről s kijelenték, hogy a Bécsbe indítandó küldöttségnek sietnie kell. Ezt háromszor megújult harsány „Vivat“-ozás követte, s ezzel mindkét ház eloszolván, az azon napi ülés befejeztetett.

Igy egyetlen egy nap fogadák el a főrendek és a rendek a női örökösödést, de még nem a „*pragmatica sanctio*“t, mely nem is volt eléjük terjesztve. Ezen határozat még csak a királyi meghívó levélre volt válasz. Ez pedig nagyon átalánosságban szólott, s e szerint amaz is.

A bécsi küldöttségbe a főrendek először 34 küldöttet neveztek ki, — közülök egyet Horvátország és hatot a

clerus részéről. De ezekhez a nádor utólagosan még hatot adván, a főrendek küldöttsége 40 tagból állott, — míg a rendek küldöttsége 22 tagból, kik közt Horvátország részéről 1, a megyék részéről 7, a távollevő mágnások képviselőiből 4, a városok részéről ugyanannyi. — A két ház részéről kinevezett 62 küldött közül sokan még junius 30-ikán, a többi julius 1-sején Bécsbe indultak. A nádor jelenté, hogy ő junius 2-ikán reggel fog Bécsbe érkezni s az nap 9 órakor reggel a küldöttség az ő lakásán gyűlön össze.

Megjegyezhetjük itt mellékesen, hogy III. Károly idejében még a mágnásoknak is csekély része volt otthonos Bécsben. Az oly első rendű dynastákat kivéve, minők az Eszterházyak, Pálffyak és Erdődyek, a többi magyarországi birtokain lakott állandóan. Leopold császár kormányzásának egyik elve volt, hogy az az előtt a vidéki élet miatt korlátolt helyi viszonyok közt élt főnemességet udvarába gyűjtse, részint ennek fényét emelendő, részint a függetlenség és decentralisatio ezen egyik legfontosabb elemét, az állami összpontosítás érdekeinek szolgálatjára használandó föl. Nem az ő találmánya volt ez. Az általa gyűlölt francziák uralkodói egyik főszköznek találták volt föl a középkori rendi és egyéni függetlenség eltörlésére és helyette az állam önkényének és uralkodói mindenhatóságnak megalapítására. Lajthán túl már Leopold alatt véghez ment ezen átalakulás. Leopold alatt az ausztriai, stíriai és cseh urak fölvetették vagy pusztulni engedék őseik „sas-fészkeit“ hogy Bécsbe vagy nagyobb tartományi városokba tegyék át lakásukat. Mondhatni az egész nemeség lemondott a várbeli életről, — annyival inkább, mivel maga Leopold a hűség és ragaszkodás egyik jelének tekinté, ha a főnemes városokba, s különösen Bécsbe költözik.

Magyarországon, bár maga a kormány is sok váratrontatott le, még a főnemesség Bécsben lakása nem volt oly általános divatban. Csak a XVIII-ik század második felében, Mária Terézia udvarának varázsa és a magyarok iránti kedvezése fejté ki azon hajlamot. Aztán még akár Leopold akár József és Károly idejében Bécs nem volt az, a mivé a királynő idejében vált. A nagyon vegyes népü városban, melyből egy egész külvárost laktak spanyolok, maga a közbiztosság gyengén tartatott fen, s a valódi városi élet kényelmei kevesek voltak. És Leopold uralma koránt sem volt alkalmas arra, hogy az udvart, a hol a magyarokat előítéletes idegenséggel fogadták, kedvessé tegye előttök. III. Károly uralma csak átmenet volt ezen részben is.

Mindamellet nem szabad felednünk, hogy a „bécsieskedés“ iránt már nagy hajlam mutatkozott. Már a vegyes házbeli királyok alatt a Bécshez közelebb eső megyék nagyobb nemessége ismerte a várost, mely akkor is nagyobb volt Budánál, habár az udvar fénye távolról nem vetekedhetett a vizegrádi pompájával. — I. Ferdinánd ideje óta pedig nemcsak az tett sokat, hogy Bécs volt a király székhelye, hanem az is, hogy az országgyűlések majdnem kivétel nélkül Bécs szomszédjában, Pozsonyban vagy Sopronyban tartattak. Sokat tőn ezenkívül az is, hogy a Tököli és Rákóczy-mozgalmakhoz nem állott magyar főnemesek Bécsbe menekültek s József alatt nagy számmal voltak kénytelenek ott lakni, — nem is említvén hogy főpapjaink már régibb idők óta központnak tekinték Bécsset a magyar katholicismusnak a magyar protestantismus elleni százados háborújában.

Bécs már nagy befolyást gyakorolt a társadalmi szokások merő átalakítására is. Magyarországon milyen mértékű lehetett ez, bizonyosság rá Erdély, mely távolabbi fek-

vése daczára is III. Károly idejében egész metamorphoson ment keresztül szokásaiban, mint az egykori b. Apornak e nemben hasonlithatlan érdekességű emlékirata bizonyítja. ¹⁾

Ezekből itélve a bécsi küldöttség külseje bár más volt, mint napjainkban lenne; de nagyon különbözött az azelőtti század ily nemű ünnepélyes menetétől is. És különösen oly időkbén, midőn az ősi politikai intézmények fenyegetve nincsenek, a magyar ősi szokásaiból a külsőségekben sokat hajlandó engedni. A küldöttség kész volt alkalmazkodni ezúttal is a külső, de kivált az udvari szokásokhoz.

A rendek július 2-ikán összegyűltek a nádor, Pálffy Miklós bécsi szállásán, (hospitium), mert háza Bécsben, úgy látszik, nem volt. De a nádor sem érkezvén meg a kitűzött időre, délután öt óraker tanácskoztak a királyi audientiára menetel rendéről. Szó sem volt, hogy a menet, régi szokás szerint lóháton történjék. Ez már III. Károly idejében avult divat kezdett lenni. A rendek csak az iránt tudakozódtak a formaságokra kényes udvarnál, meg lesz-e engedve, hogy nemesek is hatlovas hintóban tartsák a bevonulást, miután a törvény nem ismer lényeges különbséget a két rend közt. A király válasza az volt, hogy mindenki oly fogattal és kocsival mehet, a minő telik.

A kocsik sora és rendje meghatározatván, július 3-ikán a menet a karinthiai kapun és a városon át a császár lakához, azaz a „Favoritába“ vonult, hol a kihallgatási teremben a küldöttség szónoka, Csáky bibornok és kalocsai érsek ki egykoruak állítása szerint egyik fő mozgatója volt magán körökben is a női örökösödés elfogadtatásának, hosszú beszédet tartott, mely habár szintén frá-

¹⁾ Az Akademia „Monumentái“-ban.

zisos volt; de az alkalomnál fogva nem ereszkedvén bizonyításokba, mentebb volt a sophismáktól, mint Szluha szónoklata.

Csáky bibornok-érsek beszéde itt következik:

„Szentséges császári királyi felség,

„Legkegyelmesebb urunk!

„Midőn szentséges felséged nagylelkű királyi meghívó levele által Magyarország összes karait és rendeit közelebről múlt június 20-ik napjára az ország közönséges gyűlésére Pozsony szabad királyi városába kegyelmesen összehivatá, és a nevezett karok és rendek felséged iránt való hódolati kötelezettségöknél fogva e végből hűségesen s ha valaha, most a legszamosabban megjelentek, ezen apostoli és az istennek szentelt királyság szokása szerint ennek kegyelme és segítsége kérése után az ügyek tárgyalását megkezdendők más nap, Szent Lászlónak, hajdan ugyanazon Magyarország királyának (kinek bőkezűségéből az én váradi püspökségem és káptalanom alapított volt) a hasonlóképp hozzám tartozó Szent Márton püspök praepostságának templomában, a hol felséged felséges házabeli legdicsebb emlékezetű elődei közül számosan s maga felséged is az ország szent koronájával megkoronáztattak, az isteni tiszteletet elvégezték, az országgyűlésnek mindjárt azután, azaz első ülésében, bizonyára a szent lélek sugallatából, azon szent király érdemeinél fogva, kinek ünnepe a szent lelket Krisztus testének kitételével én végezvén az isteni szolgálatot, segítségül hívtuk, az ország karai és rendei valamennyien nem rábeszélés, nem erkölcsi kényszerítés által, hanem egyhangulag és egy szívről és szájjal, önkény, szabadon, meggondolással és jóakarattal

abban egyeztek meg s szentséges felségedet alázatosan arra határozták kérni:

„Hogy felségednek a férfinemre nézve a királyságban való örökösödést Magyarországon az annak koronájához tartozó minden visszafoglalt és isten segítségével visszafoglalandó tartománynyal együtt, azon esetben (mit a kegyelmes jó isten elhárítani méltóztassék) ha a férfi ág kihalna, akkor, és mind örökre a női ágra is méltóztassék elfogadni, megtartván mindig a következőzésben az elsőszülöttségi rendet.

„Javasla ezt dicső emlékezetű őseinek és elődeinek valamint magának felségednek érdemei, fáradozása, gondjai és törekvései, melyeket ezen apostoli királyságának a barbárok járma alól való fölszabadítására, kiterjesztésére és emelésére fordított.

„Javasla ezt felségednek a trónváltozás idejére is, s magából a meghívó levélből is az ország nagy vigasztalására kiténő atyai gondoskodása és mind a belső mind a külső bizton lét és nyugalom tekintetéből a józan ész;

„Javasla az, hogy a végzeteljes interregnumoknak eleje vétessék;

„Javasla a múltra, jelenre és jövőre való emlékezés és előrelátás, minő állapotban volt, minő állapotban van s illetőleg minő állapotba juthat a viszonyok változandóságával ezen Szent István első királyunk óta annyi szerencsétlenség látogatta ország;

„Javasla a felséged kegyelmében és hajlamában való hit és remény;

„Szóval javasla mindez s javasolná minden, míg épen semmi ok sincs, a mi a beleegyezéssel ellenkezőt javasolna.

„Mert mindent kellően megfontolva, ki másnak szentelhetné Magyarországot magát és angyali koronáját sze-

rencsésebben, mint felséged felséges házának, annyi dicső császár és király termékeny anyjának?

„Bármely oldalról más helyes határozat nem lehetett, mint hogy ez a korona, melyet annyi viszontagság és vesztély között védtek és tartottak meg felséged dicső elődei és maga felséged is, s mely annyi század szakadatlan során az ausztriai ház magas homlokán maradt a gondviselésnek titkos szándékából, felséged maradékaién is megnyugodjék.

„Mert kiben lehetne bátrabban bizni, kitől biztabban remélni, ki iránt lennének lángolóbb szeretettel, kit lenne táncosabb segítségül hinunk, hol lehetne szilárdabban biztosítani s biztosabban szilárdítani magunkat, mint felséged buzgó felséges házában, melyben nincs mit félteni akár az apostoli katolikus országot, akár az angyali koronát, hogy más mint katolikus fejre, mint kezdetben volt, valaha szállhasson.

„Mert ez által a legerősebben hiszi és reméli Magyarország, hogy mind maga, mind felséged többi örökös országai és tartományai jóllétét előzmozdíthatja, ha felséged és mindkét nemű örököseinek kormánya alatt *azokkal a vezetett unióban lesz.*

„Hiszi és reméli mondom egész biztossággal, hogy így nemcsak szilárdabban és állandóbban megtartatnak az ő ősi szabadságai és kiváltságai, hanem felséged atyai kegyelméből és mindkét nemű utódainak kegyéből a kegyelmek és adományok nagyobb bőségét is.

„Ha felséged ohajtásunkat teljesíti, boldogoknak tartandjuk magunkat, hogy mi e végre itt jelenlevő küldöttek az örömet és vigasztalást közölhetjük azokkal, kiknek egyértelmű kívánságára küldeténk ki.

„Hadd boszankodjék kelet, ám bírálják tetszés szerint vetélytársaink vagy a felséges ház irigyei; keveset

vagy semmit sem gondolunk vele; egyszer s mindenkorra elég nekünk az isten akaratjából felséged kegyelme által végzendőkhez szilárdul és állandóan ragaszkodnunk.

„Fogadd azért kegyelmes úr a nép kívánságát, könnyöngését és szive ohajtását, melyre nem fegyver, nem csel, sem valamely előleges rábeszélés vagy tanács, vagy pedig a felséged iránti hűségre nézve mástól vett példa által, hanem önkényt, saját szabad és jóakaratu elhatározásából, a felséged iránti szeretetet önmagából merítve érzé magát ösztönözve, alávétvén magát felségednek s felséged mindkét nemű utódainak örök időkre.

„Fogadd a minden bizalmatlanság és kétség árnyától megtisztult sziveket és lelkeket.

„Vigasztald meg csak ezzel is Magyarországot, mely különben is tied, és végre haladj, gyarapodjál és uralkodjál! Istennek (kinek gondviseléséből és csudálatos végzéséből lett mindez), segítsége legyen örökre velünk. Ámen.“

Ezen beszédre a király röviden válaszolt; mert habár a latin nyelvet jól tudta, kivált nyilvánosan mentül kevesebbet szeretett beszélni. Magán kihallgatásokban is olykor, mintha restellette volna a megszólalást, alig érthető halkán és hanyagul ejté a szavakat. Most azonban világos és érthető hangon mondá:

„Hallá — úgymond — a karok és rendek szándékát; helyesli, hogy a női örökösödést megajánlják. Ennélfogva Ő felsége is azokra, a mik általán és részletesen a karok és rendek megmaradására szolgálandóknak fognak látszani, gondot fordítand, különben biztosítja kegyelméről a a karokat és rendeket.“

Erre a kalocsai érsek kezét csókolt ő felségének, mely csókra ő felsége kissé megemelé kalapját. Azután

a meghatározott rendben a mágnások, nemesek és minden jelen volt magyar kézcsókra előjárultak. Mindez türhetőleg folyt le — mond tovább a jelentés — kivéve azt az egyet, hogy többeknek cselédsége is bemenvén a palotába, ebből is többen előjárultak kezét csókolni.

Innen több termen keresztül az érsek vezetése alatt a császárnéhoz mentek, kinek az érsek német beszédben jelenté az örökösödésnek a leányágra való kiterjesztését, s kérte pártfogását. Mire a császárné jóindulatjáról biztosítá. Kivánta az érsek, hozzák elő a hercegnőket. Ezek előjöttek. Az érsek üdvözölvén őket, a császárnénak és hercegnőknek is kezét csókolának.

Még 3-ikán sokan visszatértek Pozsonyba a rendek közül.

Az országgyűlés júliusban a kimondott elv törvénynyé formulázásával foglalkozott. Látni fogjuk a tárgyalások menetét, melyek azonban már kevesebbé viselik magokon a csupa ünnepélyesség színét, mindamellet, hogy távol vannak a korunkbeli parlamenti viták képétől.

XI. FEJEZET.

A *pragmatica sanctio* formulázása az országgyűlésen.

A fentebbi részletezés a külsőségekben már csak annál fogva is szükségesnek látszhatott, mivel némileg elterjedt s itt-ott hitelt talált traditio, vagy talán újabb keltű hír, mintha a *pragmatica sanctio* kimondása alkalmával a pozsonyi országházra *ágyúk lettek volna irányozva*. Az országgyűlési jegyzőkönyvek, melyeket a megyei követek küldének a megyékre, ilyesről nem emlékeznek. A ki a viszonyokat, III. Károly jellemét ismeri, az egészet magában is mesének tarthatja; de nem fölösleges a bővebb földerítés sem; mert teljesen földeríti a kérdést a dolgok menetének leírása, mely nem felettébb részletes ugyan, de bizonyos, hogy egyetlen egy valótlanság vagy ferdítés sincs benne. Sok el van hallgatva, az igaz, a mit a követek azért nem tartának szükségesnek jelenteni, mivel azon korban a többi magától érthető volt. Hogy éppen oly rendkívüli dolog, minő egy bombázás veszélye, még csak távolról se legyen érintve, ha volt benne valami, az nem lehető. Az olvasó előtt fennebb nem említők ezen mondat azért, hogy maga ítéljen az ügy menetéből, — és most kérdehetjük, a fenn előadottak olvasójában ébredhetett-e csak legtávolabbról is olyas gyanu, mintha az országgyű-

lés terrorizálva lett volna? Még azon habozásnak sincs legkisebb jele, mely az 1687-iki gyűlést jellemzi.

Napnál világosabb, hogy 1722-ben a *pragmatica sanctio* kérdése már magán tanácskozásokban teljesen el volt döntve, s a nyilvános ülés a kivitelnek, bár mulhatlan, formaságához tartozott. Rögtönözve s kivált ágyuk fenyegetése alatt Szluha nem mond vala oly beszédet. Az előre el volt készítve, minthogy nyomtatásban is megjelent. Vagy ha rögtönözte is, a „vivat“okban gazdálkodóbbak lettek volna. Az egész ügy lefolyása nem a kényszerítés, hanem épen a készség jellemét viseli magán. Egy előbbi szakaszban kimutattam, mik voltak a *pragmatica sanctio* mellett szólott okok. Még azok sem nevezhetők annyira kényszerítőknék, mint a józan ész szerint rábeszélőknek. Nem kellett hozzá ágyu kiszégezés: a politikai eszély sokkal könnyebb utat készített az ügy lefolyásának.

Hasonló jelleműek az országgyűlés további cselekményei is ebben a tárgyban.

Kövessük idő rendben ezen országgyűlés folyását.

1722-ben junius utolsó napja után csaknem egy heti szünet volt.

Julius 6-ikán országos ülés, melyben elhatározottván a megyei követek ülőszékeinek rende, s előadatván, hogy ő felsége, Pozsonyba jövendő, másnap azaz 7-ikén Farkasfalvára érkezik, hová a rendek is megjelennek fogadására, a meghatározott program szerint,

fölállottak Zemplén, Abauj és Ung megye követei. Előadák alapos mentségeiket, hogy előbb nem érkezhettek az országgyűlésre. Hallották, hogy a rendek ezalatt elfogadák *az uralkodóház női ága örökösödési jogát. Azon megyék nevében, melyek őket küldék, ők is erre adják szavazatukat és a karok és rendek határozatát maguk is helyeslik és megerősítik.*

Jelenti az alnádor, hogy Bécsből az országgyűlési küldöttség szerencsésen visszaérkezett. A kalocsai érsek a mágnások tábláján jelentést akar tenni a küldetés eredményéről. Kívánják, hogy a rendek menjenek a mágnások ülésébe s ott egy testületté egyesülve hallgassák meg a jelentést. Ez meg is történt.

Ezután mind két tábla kinevezi a küldöttséget, mely a királyt Farkasfalván fogadja.

A király nem 3-ikán, mint tervezve volt, hanem 6-ikán indult el a „Favoritá“-ból; miből látszik, hogy az országgyűlés előbbi bécsi küldöttsége, mely a király lejövetelét elhalasztatá, nem volt az udvar által eleve tudott demonstratió.

A rendek elkészítik a királynak Farkasfalván leendő elfogadása programját, s többek közt intézkednek, nehogy, mint Bécsben történt, alsóbb rendűek és szolgák jussanak kézcsókoláshoz. Miután a király valószínűen másnap délután öt órakor érkezik Farkasfalvára az ott szokás szerint elkészített sátorhoz, a rendek jelenjenek meg délután három órakor, nehogy megelőztessenek.

Az esztergomi érsek, a szász herceg, megjelenvén a főrendek ülésében, mentegetődzött későn érkezéért s kijelenti, hogy maga is hozzájárul a női örökösödés elfogadásához.

A király fogadására kinevezetvén az egri püspök Erdődy vezérlete alatt a küldöttség, ez 7-ikén oda indult, és kiküldetett egy magyar és horvát katonaságból álló csapat is a király kíséreteül.

Megérkezvén a király és királyné a nevezett helyre, az egri püspök, gr. Erdődy Gábor ékes beszéddel fogadta. Hízeltgő szónoklatában VI. Károly császárt nagyobbnak mondja Nagy Sándornál; de elég ügyes csak abban a tekintetben állítani ezt, hogy míg emez fegyverrel hóditott s

nem gondolt a népek boldogságával, Károly császár ezt tartja főleg szem előtt. És míg Nagy Sándor megosztotta birodalmát utódai közt, Károly utódai alatt örökre egyesíti birodalma külön részeit.

A püspök ezen előleges üdvözlete után, mely a sátorban történt, a rendek élén az esztergomi érsek tartott rövid beszédet s nyert rövid választ.

A rendek részint lóháton, részint kocsiban jelentek meg. A király lóháton tartá a bevonulást. Előtte egy főpap szintén lóháton vitte a keresztet. A királyné kocsiban ment. A közvetlen kíséretet a Pálffy-ezred vasasinak egy százada képezte. A pozsonyi hajóhidnál a fegyveres polgárság négy százada állott, mely a várig a rend fenntartására ügyelt, s többek közt arra is, hogy az ünnep örömeire puskákat el ne sütögessenek. Meg volt hagyva, hogy az ágyúlövéseknél, melyek szavánál történt a bevonulás, nagy vigyázattal kell lenni, nehogy szerencsétlenség történjék miatta. A város kapujában a polgárság átadá a város kulcsát a királynak, ki a rövid szónoklat után azokat visszaadá. Innen a magistratus hajadon fővel kísérte a királyt a várba. Ott pedig a királyt a mágnások, a királynét a mágnásnék várták, s előbbieket a király s utóbbiakat a királyné fogadá kihallgatáson.

Másnap, július 8-ikán 9 órára voltak a rendek a várba meghíva. Itt adattak át a szokásos szertartással a királyi előadások az esztergomi érseknek, ki azokat a nádornak nyújtotta át. A kézcsókolás elmaradt ezúttal, — úgy vélték, a nagy hőség miatt a király nem akarta hosszúra nyújtani a szertartást. A rendek visszatértek az ország házába, hol mindkét tábla a főrendek termében egyesült.

Itt a nádor, gróf Pálffy Miklós fölolvasá a királyi előadásokat, melyek ide tartozó részéből a főbb helyeket idézzük.

A király biztosítván az egybegyűlt rendeket atyai indulatjáról, előadja, hogy az egykor oly virágzó Magyarország, ezen előtte oly kedves örökös országa mily siralmas állapotra jutott volt a török foglalás által, mihez belháborúk is járultak. Leopold császár, nagy részben visszafoglalta az országot a töröktől; azután József királyi jósága kibékítés által lecsendesíté a belső zavarokat. Előadja, hogy maga nem csak megtartá az országot azon határok közt, melyekben elődeitől átvette, nemcsak visszafoglalá egész területét, hanem a visszafoglalást kiterjeszté Magyarország melléktartományaira is.

A rendek, midőn a női örökösödést elfogadják, egyfelől ezen külső ellenség, másfelől a belső zavarok ellen biztosítják az országot, mely zavarok a trónöröklés meg nem határozása esetében könnyen előállanak. De követik őseik példáját is, kik sz. István király női ágon való utódaiból szerettek királyt választani magoknak, a minthogy az 1547-iki 5-ik törvényczikkben a női ágon Sz. Istvántól származott I. Ferdinánd utódait ismerték el királyoknak. Fölhossa a király az 1687-iki és 1715-iki törvényt, mely az örökösödést kimondja a fiu-ágra. Hogy azt a női ágra is kiterjeszték a rendek saját érdekében, s ebben oly készséggel jártak el, elismeréssel fogadja.

A király reméli, hogy a rendek az örökösödés ugyanazon módon rendezendik, a mint más örökös tartományokban rendezve van. Ennek fejében igéri a király, hogy a rendeket minden *jogaikban, szabadságaikban, kiváltságaikban, szokásaikban s valamint eddig hozott úgy a jelen országgyűlésen és más jövőendő országgyűléseken diaetaliter s a király hozzájárulásával hozandó törvényeikben, meg fogja tartani.*

Igéri a király a várak jó karba helyezését. A törvénykezési reformokra kinevezett bizottságok munkálatainak

tárgyalását ezen országgyűlés föladatának mondja. Szól a királyi rendelet az adótehernek a népen való igazságosabb és egyenlő kiosztásáról és az ország számos bajairól, melyeket telhetőleg orvosolni ígér. A királyi leirat korántsem ad meg, korántsem ígér mindent, a mit a rendek ohajtottak volna; de az alkotmányos tér nyitva állott a sérelmek orvoslására. A királyi előadás kelti ideje 1722. július 8-ika.

A következő ülés július 12-ikén tartatott, midőn is a királyi propositiók ismét fölolvastatván, az alnádor előadta, hogy mivel az előterjesztés első pontja azt tartalmazza, hogy az örökösödést Magyarországon úgy kell szabályozni, mint a többi örökös országokban van, *szükséges az ottani örökösödés rendét tudni*. Ennél fogva szükséges az arra vonatkozó okmányokat ismerni. *Ezeket hiteles másolatokban elő is terjeszti a háznak*. Ezek sorban fölolvastatnak.

A főrendektől küldöttség érkezett, mely ohajtá tudni az alsó tábla véleményét a királyi előadásokra nézve.

Az alnádor tudtára adván a rendeknek ezen izenetet, hozzá tévé, hogy mivel a király már csak rövid ideig akar itt mulatni, ohajtandó lenne, hogy mielőtt elutazik, a politikai, katonai és közigazgatási rendezésre vonatkozó némely törvényczikkek eléje legyenek terjeszthetők. Nagy vita támadt a miatt, hogy az állandó bizottságok mindezekkel nincsenek készen. Abban állapotok meg, hogy a terjedelmes munkálatoknak legalább kivonatát mutatják be a királynak. Ezek egyik pontja a magyar „consilium“ fölállításának szükségét és módját mutogatá.

Ugyancsak a 12-iki gyűlésben kineveztetett a bizottság a sérelmek összegyűjtésére és szerkesztésére.

Július 13-ikán és 14-ikén is az új szervezési munkálatok körül folyt a vita, míg azok mibenlétét 14-ikén délután 7 órakor jelenték be a királynak.

A július 16-iki gyűlés majd egészen a női örökösödés kérdésének volt szentelve. A mit ezen ülés tárgyalásairól az akkori országgyűlési jegyzőkönyvek fenntartottak, ha nem is szóról szóra, — de terjedelmesen közöljük.

Az ülés reggel tizedfél órakor kezdődött. Az alnádor előadta, hogy a király el akar utazni. Küldjön az országgyűlés követeket hozzá, kik további maradásra kérik. Azután emlékezteté a rendeket, hogy a női örökösödés elvét elfogadták ugyan; de arra nézve törvény még nincs.

Az alnádor ezen szavai is mutatják, hogy a rendek nem voltak — az erdélyiek példájára — úgy fogadandók el a *pragmatica sancti*ót, mint a Lajthán túli tartományok, melyeknek eléjük terjesztett okmányait most hivatalosan tudatták velök. A rendek időközben nemcsak azt hatázzák el, hogy más formulázást adnak az országos szerződésnek, hanem már el is készíték e részben a törvényjavaslatot. Szluha Ferencz, nádori ítélőmester, az elnök felszólítására a fentebbiek után föl is olvasá a törvényjavaslatot, mely magyar fordításban itt következik: ¹⁾

„I. Törvénycikk.

„Ő Császári királyi szent Felségének az ország karai és rendei iránt, kik a jelen országgyűlésen nagy szerencsésen és azelőtt alig látott igen nagy számmal gyűltek össze, valóban atyai és nagykegyelmű hajlamát, és az ő fennmaradásokra és a magyar királyság országos érdekeinek (*status public*i) előmenetére s minden esetre, még a külérő ellen is, a szomszéd örökös országok és tartomá-

¹⁾ Szükségesnek láttam a fordításban vagy meghagyni némely latin műszavakat, vagy zárjelben kitenni. Törvényről lévén szó, annak műszavait tán nem is igen szabad oly kifejezésekkel cserélnünk föl, melyek — mint jelen törvénytudományunkban — gyakran roszak. Különben is a latin műszavak a közéletben ma is divatozván, mindenki érti.

nyokkal való *unio* megalapítására és a belcsendesség fenntartására irányzott gondját s aggodalmát, ő császári királyi szent felségének az ország és hozzá kapcsolt részekhez legkegyelmesebben bocsátott királyi meghívó leveleiből és legujabban tett előterjesztéseiből igazán hódoló hűségök ajtatos buzgalmával és állandó lelkesedésével legalázatosabban megértvén: az atyai indulatnak irántok kimutatott ezen különös jeleért, és hogy bármely nagyon fontos gondjai és munkálkodásai, melyek a római szent birodalmat és az európai békét érdeklik, ellent nem állván, hű karai közé jönni s őket legmagasabb, előttök mentül tisztelendőbb személyében atyailag vigasztalni s legelőször s mindenek előtt, és a hű Karok és Rendeknek minden abbeli alázatos esedezésök előbocsátása nélkül, irántok tiszta atyai indulatból, hogy magyarországi örökös királyságának s a hozzá kapcsolt részek, országok és tartományoknak összes karait és rendeit, valamennyi mind diplomaticai, mind bármely más jogaiban, szabadságaiban, kiváltságaiban, mentességeiben, szokásaiban, előjogaiban s törvényeiben, melyek *eddig* engedélyeztettek s alkottattak és a *jelen országgyűlésen és jövőre is országgyűlésileg alkottatni fognak*, megtartandja, ajánlani és azokat s azok mindegyikét legkegyelmesebben megerősíteni méltóztatott, legalázatosabb s a mennyire tőlük telik, ő császári királyi szent felségének legnagyobb köszönetet mondanak, azért is:

„1. §. Hogy midőn legfelségesb ausztriai háza nőága is, ennek s az ettől leszármazandó ivadékoknak kihaltáig Magyarország királyi koronájára s azon szent koronához tartozó részekre, országokra és tartományokra az ország és hozzá kapcsolt részek összes karainak és rendeinek egyhangu szabad szavazatával kikiáltatott*).

*) Szluha törvényjavaslatában még nincsenek meg a később törvényre vált szöveg ezen szavai: „et per solemnem eorundem Statuum et Ord-

„2. §. Ezen ajánlatot is méltóztatott oly kegyesen és kegyelmesen s hálás indulattal fogadni s hű karai és rendei kegyes s üdvös kívánatainak nemcsak helyt adni;

„3. §. Hanem a magyarországi királyság koronájában és a hozzá kapcsolt részekben, országokban és tartományokban olyan successiot, azon elsőszülöttségi sorban (ordine) mint a fiágbeliekét, ő császári királyi szent Felségének Németországban belül és kívül fekvő örökös többi országai-
ban és tartományokban már általa rendelt, megállapított, közzétett és elfogadott rendszabály (norma) szerint, elválaszthatatlanul s a vérségi ízek egyenlő voltában a fiág előjogának tekintetbe vételével, kíván irányoztatni, fentartani és megőriztetni;

„4. §. Úgy hogy az Ő nő- vagy fiörököse, a ki a fenséges ausztriai ház előbocsátott országainak és tartományainak az említett, a fenséges ausztriai házban elfogadott elsőszülöttségi rendszabály szerént örököse: az utódkövetkezésnek ezen és minden jövőendő esetekben épen azon örökösi jogával Magyarország és a hozzá kapcsolt, szinte feloszthatlanokul értendő részek, országok és tartományok csalhatatlanul leendő királyának is tartassék és koronázassék.

„II. Törvénczikk.

„Jóllehet a magyarországi királyság és hozzákapcsolt részek hű karai és rendei Ő császári királyi szent Felségének élénk és virágzó s legjobb állapotú korát, erejét és egészségét szemlélik s az isteni áldáshoz legnagyobb bizalommal levén, igen nagyon biznak, hogy őt fiágbeli nagy és dicső utódokkal, hű karainak könyörgésére is, melyeket

num ad Sacratissimam Caes. et Reg. Majestatem Viennam expeditam deputationem vocatum.“ A törvényjavaslatban nincs meg a §-okra osztás is, — mindazáltal ezen külsőséget itt meghagytam könnyebb átnézés kedvéért.

a jó Istenhez e végett bocsátanak és bocsátani fognak, nagy bőséggel megajándékozandja s fiörököseinek szakadatlan sorával az ország hű karait megvigasztalandja;

„1. §. Minthogy azonban azt is jól általlátják, hogy szinte a királyok és fejedelmek is más emberek halandósága egyenlő sorsának vetvék alája, ennél fogva éretten és tanácstartva megfontolván mind ő császári királyi szent Felsége elődeinek, dicsőült hajdani atyja Leopold és testvére József, Magyarország dicsőséges királyainak, mind pedig és főképen legkegyelmesebben uralkodó ő császári királyi szent felségének a hazai közjó öregbedésére s hű polgárai örök üdvére hadban úgy mint békében véghezvitt saját legdicsőbb cselekvényeit és tetteit: midőn e magyarországi örökös királyságát, a hozzá kapcsolt országokkal, részekkel és tartományokkal nemcsak megtartotta azon állapotban, melyben érintett dicső elődei által helyeztetett volt: hanem a legutolsó ozmán háboru alkalmával is ennek nagy dühös megtámadásai ellen ezt lelkesen megőrizvén, győztes és szerencsés fegyvereivel, a hozzá kapcsolt országok és tartományokba is, saját nevének halhatatlan dicsőségével és a karok és rendeknek, az ország magánpolgárainak örök biztonságával kiterjesztette: hogy bármely következő időkbén minden külső, valamint belső zavarok és veszélyektől megóvathatik, sőt boldog s folyvásti csendességben s az elmék őszinte egységében, minden külső erő ellen is szerencsésen örökké fennállhat;

„2. §. Ezenkívül minden belső mozgalmakat és az interregnumnak könnyen támadni szokott, magok az ország karai és rendei előtt régtől fogva igen ismeretes bajait gondosan elhárítani kívánván;

„3. §. Őseik dicséretes példája által ösztönöztetve;

„4. §. S ő császári királyi szent felsége, legkegyel-

mesebb urok iránt magokat legalázatosabban hálásoknak és hűségeseeknek akarván bizonyítani:

„5. §. Ő császári királyi szent felsége fiágának magvaszakadtával, (melyet isten nagy kegyelmesen eltávoztatni méltóztassék), a következő öröklési jogát (jus hereditarium succedendi) a magyarországi királyságra nézve, és a koronát s az ehhez tartozó részeket, tartományokat és országokat, melyek már isteni segedelemmel visszaszerztettek vagy vissza fognak szereztetni, igazgatás és kormányzás végett általruházzák fenséges ausztriai háza leányágára is; még pedig első helyen, fennevezett most uralkodó császári királyi szent felségétől;

„6. §. Azután ennek kihaltával, dicsőült hajdani Józseftől;

„7. §. Ezeknek is kihaltával dicsőült hajdani Leopold császárok, királyok ágycékaiból leszármazókra, s azoknak mindkét ágon levő törvényes, római katolikus, ausztriai főhercegi utódaira, azon elsőszülöttségi sor szerint, melyet uralkodó császári királyi szent felsége Németországon belől s kívül fekvő, említett jogon és rendben feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul, egymással és együtt és a magyarországi királysággal s hozzá kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal egyetemben örökösöképen birandó más örökös országaiban és tartományaiban is megállapított;

„8. §. És a nevezett utódkövetkezőt elfogadják;

„9. §. És ilyeténképen a fenséges Ausztriai Házban behozott és elismert nőági utódkövetkezőt (kiterjesztvén erre mostan akkorra az 1687-ik évi 2. és 3-ik és hasonlóképen az 1715. évi 2. és 3-ik cikkelyeket) a fent előadott rend szerint megállapítják;

„10. §. Annak, az említett, fenséges Háza nőága, az előadott módon nyilvánított örökösök és mindkét águ

ausztriai főhercegi utódok általi elfogadását, helybenhagyását, és az előbocsátottakkal, szintén az előadott módon ő császári királyi szent felsége által legkegyelmesebben megerősített diplomaticai és egyéb, az ország és hozzá kapcsolt részek, országok és tartományok karainak és rendeinek fentnyilvánított szabadságaival előjogaival együtt, az előbb idézett cikkelyek tartalma szerint minden jövő időben megtartásának *koronázás alkalmával történendő felfogadását* elhatározzák;

„11. §. És a mondott ágnak csak mindenképeni kihálása utánra tartják fenn azt úgy értetni, hogy a királyok választásában és koronázásában a karok és rendek ősi és régi és jóváhagyott és bevett szokásának és előjogának fog helye lenni.“

Miután ezen javaslatok fölolvastattak, az elnöklő alnádor fölszólítja a rendeket nyilatkozzanak: elfogadják-e ezen törvényczikkeket, a mint vannak, s kívánják-e úgy terjeszteni a főrendek elé?

A rendek elfogadták a két törvényczikk egész szövegét.

Meg kell adni, gyors eljárás! Azon törvényczikke, melyek századokra államjogilag kötelezik a nemzetet ép úgy, mint az uralkodót, egyetlenszeri nyilvános fölolvásra minden vita nélkül fogadtatnak el.

Ha volt törvény, miről el lehet vala mondani, — az országgyűlési viták tartósságáról ítélve, — hogy *rögtönzött* volt, — még tán inkább ráillenék az a fentebbre, mint az 1848-ikiakra!

Ilyesen azonban csak az csodálkozik, a ki régi parlamentáris szokásainkat az újabbakhoz méri. Hajdani rendi képviseletünkben épen a legfontosabb határozatok nagy része ily rövid uton keletkezett. — Maga a követek táblája, saját kebelében ritka esetben vitázott hosszasan. Többnyire el volt készülve a tárggyal, midőn nyilvános

ülésbe vitte. A tárgyalások nem a nyilvános ülésben folytak s a határozatok mintegy a szinfalak mögött készültek el. — Hogy az így volt, nem csupán a sokszor üdvös politikai titkolódzás szándékával történt, hanem az országgyűlés akkori szervezete nem igen engedé, hogy máskép történjék.

A magyar országgyűlés, a székesfehérvári és rákosi nemzetgyűlések idején egy testület volt, s mágnás és nemes egyenlő jogu. A vegyes házbeli királyok alatt a banderialis rendszer kifejlése már több különbséget hozott be nemcsak a főzászlósok és többi nemesek, hanem az önálló banderiumos nemesek és azon kisebbek közé, kik megyei zászlók alatt szolgáltak közfölkelés idején. Mint láttuk, már az Anjouiak alatt a köznemesség csak megyénként néhány követ által képviselteti magát. Mindamellet a két ház koránt sincs elkülönítve, sőt a mohácsi vész korában a köznemesség újra tömegesen jelenvén meg a Rákoson, a főnemesség túlsúlyát meg kezdé szüntetni. Csak a Habsburgi királyok alatt, midőn Pozsonyban tartatnak a gyűlések, válik határozottabban külön a mágnások táblája a köznemesség és városok táblájától, s lesz állandó szokássá, hogy a nemesség megyénként képviselteti magát. Az országnak a török uralom idejében való szakadozottsága magyarázza ezt. Mindamellet elvben még mindig *egynek* tekintti magát a mágnások táblája az alsó táblával. Bizonyítja ezt az, hogy — mint csak a fentebbi tárgyalások is tanúsítják — a nyilvános gyűlés nem állott egyébből, mint örökös izengetésből egyik tábláról a másikra, s minden fontosabb határozatra vagy ünnepélyes demonstratióra egy terembe gyűlt a két tábla, mely ugyanazon épületben, csakhogy más teremben tartá gyűlését.

A nyilvános gyűlés tehát nem volt egyéb, mint a két táblának mintegy diplomatiiai alkudozása.

A tanácskozások menetét kissé meghosszították a felső és alsó tábla közti izengetések; de a mult században az tette ezt könnyebbé, hogy nem csupán kész határozatok kerültek egyik táblától a másikhoz. Az érintkezés meg volt, mondhatni folytonosan. A viszony oly familiaris volt, hogy egyik ház a másikról minden pillanatban tudósítva volt még kisebb fontosságú ügyekben is. A mi a tanácskozásokat hosszúra nyújtá, az volt, hogy a *koronával* csak feliratok és leiratok útján érintkezett az országgyűlés, s a korona tanácsosai nem vettek részt közvetlenül az ülésekben. A „*diaetalis tractatus*“ még hosszabbá lett azáltal, hogy a mult időkben többnyire a korona legbefolyásosb idegen tanácsosai épen nem voltak rokonszenvenvel az alkotmányosság s sokan nem maga a magyar név iránt sem, mi által sok fontos tárgyban az országgyűlés nemcsak igen lassan boldogult, hanem „tractatusa“ merőben fenn is akadt.

Maga az alsóház elég gyorsan végzett sajátos szervezeténél fogva, mely azt külön táblákra osztá.

Csak rövidség okáért mondám fentebb is „*alsó táblának*“ a rendek gyűlését. Ezen nevezet az akkori országgyűlési okmányokban nem igen fordul elő. „Alsó tábla“ valóban nincs, hanem van „királyi tábla“, a Dunán túli kerület táblája, a Dunán inneni és felső megyék táblája.

Ezen kerületek törvényhatóságilag azáltal váltak volt külön ily határozottan, hogy a török elfoglalván a magyar alföldet, a felvidék és Dunán túli rész egymástól messze szakadt, s e részeknek külön kapitányság, külön királyi kamra kellett, s néha különbözők voltak érdekeik is. A Dunán túli megyék már a XVI. században tartanak kerületi országgyűléseket s a felső megyék néha a XVII. században is, nemcsak visszaélés-kép, hanem törvényesen is elnézett gyűléseket. Még első Leopold uralkodása első felében is, az országgyűlés szünetelésével a felső tizenhárom

vármegye külön gyűléseket tart a felvidék egyegy városában.

A török kimenetele után is megmaradt a kerületi képviselők ezen határozottabban elkülönített állása, mi az alsó táblának nem nyilvános üléseit is olyforma diplomatiái tractatussá tette, mint a minő a nyilvános gyűlés volt.

Már ezekben az individualis meggyőződés alá volt rendelve némileg a kerületi tábla egyetértésének.

Régi országgyűléseinket — azt hiszem — nem annyira a követeknek megyei utasítások általi megkötése jellemzi; mert ezen utasítást saját felelősségére áthághatta a képviselő, — hanem jellemzi ama táblákra osztlás, ama kerületi gyűlések, — szóval jellemzi a *nyilvánosság hiánya, a discussiok, a debatteok ritka volta*, mi miatt valódi parlamentáris pártok sem fejlődhettek ki. A táblák conferentiái helyettesíték a pártértekezleteket, s a táblák a pártokat. Úgy látszik az ügyvitelben nagyobb volt a gyakorlottság és fegyelem, mint némely újkori parlament pártjaiban.

A fentebbi törvényczikkek genesiséről nyilvánosság nem létében mitsem tudunk; mert az országgyűlési acták csak azon nyilvános gyűlésekről szólnak, melyekben valamennyi tábla egyesült egy már egymás közt elvégzett határozat ünnepélyes elfogadására. Ily szerkezet mellett Szluha azon minapi nyilatkozatának, mely szerint egyes ember ily nagy tárgyhoz, mint az örökösödés, nem szólhat, még nagyobb jelentése volt, mint napjainkban lenne egy képviselő hasonló vonakodásának. Ma szerénység, ildom és honpolgári erény, akkor némileg kénytelenség volt. Azonban épen azon szerkezetet ismervén, föltehetjük, hogy június 27-ike óta, midőn a rendek elég nagy számmal voltak Pozsonyban, nemcsak hogy felső és alsó házbeli egyes tagok közt beszéd tárgya volt, mint említők, a

pragmatica sanctio, hanem az egyes táblák gyűléseiben is formulázott javaslatok olvastattak fel s voltak megfontolás tárgyai.

Szluha törvényjavaslata, meglehet az ő saját műve; de könnyen megeshetik, hogy nem az. A mit bizonyosnak tarthatunk annyi, hogy a királyi tábla kebelében fogalmaztatott. Meglehet a kerületi táblák különböző módosításaival került a nyilvános gyűlés elé oly modorban, hogy senki-nek sem volt ellene kifogása.

Sőt nagyon valószínű, hogy midőn junius 30-ikán a rendek közmegegyezéssel kimondák elvben a női örökösödés elfogadását, már tudták, mi módon fogják azt formulázni s tanulmányozták volt a kérdés ama lényeges oldalát, — mi a főkérdés volt — minő feltételeket csatoljanak amaz elv törvénybe-iktatásához; mert a junius 30-iki határozat még csak a készség kijelentése volt ama törvény megalkotására; de arról törvényczikk nem készült. Oly kevésbé volt még az „pragmatica sanctio“, mint a horvátok 1712-iki határozata. Szluha julius 16-iki javaslatában (I. t. cz. 1. §.) csak elbeszélő modorban van érintve az, a bécsi küldöttség elhallgatásával.

A tárgyalások nem nyilvános részének ismerete érdekes lenne ránk nézve nem annyira azért, hogy megtudnók, mi kifogás lehetett a női örökösödés ellen, hanem azon lényeges és főkérdésben, mit kívánjanak a rendek az uralkodótól és utódaitól amaz örökösödés elfogadása díjában.

Az 1722-ben hozott és 1723-ban változatlanul megerősített I. és II. törvényczikkben a magyar alkotmányosság eddigi alapkövei újra le vannak téve és megszilárdítva.

A javaslat a női örökösödés díjában ezeket kívánja:

1) hogy a női utód épen úgy, mint a férfi utód koronáztatása előtt tartozzék megesküdni a törvények megtartására;

2) Magyarország rendei megmaradnak mindazon törvények élvezetében, melyeket törvényes országgyűlésök alkot és a király megerősít. Értetik ez nemcsak az addigi törvényekre, hanem a jövődöbeliekre is. Szóval ki van mondva, hogy Magyarország csak alkotmányos törvények szerint igazgattatik. Mindamellet a rendek külön mondák ki:

3) hogy Magyarországot idegen törvények és kormány formák szerint igazgatni nem fogja sem a női trónörökös, sem törvényes örökösei.

A női örökösödés fentebbi föltételei nem foglalnának magokban semmi új elvet Magyarország önállására és alkotmányára nézve.

Ösi elv, hogy Magyarországon csak az lehet törvény, a mit az országgyűlés a maga szokásos szervezetében határoz és a mit a törvényesen koronázott király megerősít, — törvényesen koronázott király pedig senki sem lehet, mig az ország szabadságait és jogait diploma által nem erősíti meg és eskü által nem kötelezi magát rá; — és végre a diploma és eskü épen az alkotmányos kormányzás biztositéka. Azonban, mindamellet, hogy a *pragmatica sanctio* alkotmányunk biztosítására új elveket nem hozott be, 1723 óta maig a magyar államjog sarkköveit foglalja magában, s betetőzése az 1723 előtti alkotmány-biztositékoknak. Kitünik az egy rövid történelmi vázlatból, melyet azon éven kezdünk, midőn a királyi szék betöltésére az örökösödés elve fogadtatott el. A lánczolat nagyon szoros, — egyik lánczszem csak folytatása a másiknak; de a haladás még is feltünő.

1687-ben, midőn a koronának firól fira szállását elhatározták a rendek, nem is kötöttek ki egyebet, a jövődöbeli örökös királyokra nézve, mint a mit a választási királyoktól követeltek: egy „*inaugurale diploma*“ kiadását

a korábbi királyok alatti formában, és a királyi esküt II. Endre bullájára és arra, hogy mind az eddigi törvényekben és szabadságokban megmaradnak a rendek, mind pedig megtartják azon törvényeket, melyekre nézve király és országgyűlés meg fognak egyezni.¹⁾

Érintettem fennebb, hogy midőn Károly király 1712-ben trónra lépett, a rendek új koronázási hitlevelet készítének. Említettem azt is, hogy — legalább egy részben — a horvátok megelőző ama határozata idézte volt elő ezen új hitlevelet, hogy ők a női örökösödés elvét elfogadják. — És ha tán a *fő* ok a horvátok túlságos buzgalma volt az új diploma szerkesztésében, nekik lehet köszönni *főleg*, hogy 1712-ben az uralkodó ház fiu örökösödéséhez ha nem is új elvek, de bővebben kifejtett föltételek köttetének, mint 1687-ben.

Egy előbbi fejezetben, hol a *pragmatica sanctióra* tett előkészületekről szóltam, előszámláltam azt az öt pontot, melyet Károly elé a megkoronázás föltételéül előterjesztének a rendek, kikötik hogy Endre bullája (az 1687-ikben eltörült pont hijján) megtartassék; továbbá az ország integritását követelik; fenntartják a szabad választás elvét az uralkodó ház fiu maradékainak nem léte esetére; s végre, minden utódtól trónraléptekor az ehhez hasonló diploma kiadását és az esküt megkívánják.

Mindez elvileg még csak ott állana, a hol az 1687-iki; de az által nyer nagyobb fontosságot, hogy forma sze-

¹⁾ Az inaugurale diplomára nézve az 1687-iki második törvénycikk 1-ső §-a, miután elmondá, hogy az akkori király fiu örököseit első szülöttségi rendben elismerik a rendek örökösödési királyoknak, — *másfelől* kiköti: „*et erga semper, toties quoties ejusmodi inauguratio instauranda erit, praemittendam praesinsinatorum Articulorum Diplomaticorum acceptionem, seu Regiam asecurationem, deponendumque superinde juramentum, in ea, quã a majoribus suis praestitum esset, forma; diaetaliter intra hoc regnum Hungariae coronaturi.*“

rint becikkelyezék törvénykönyvünkbe, örökre szóló, valódi alaptörvényként.

És ez képezi az úgynevezett „1715-iki“ törvények II-ik cikkét.

De III. Károly 1712-iki inaugurale diplomája nemcsak a becikkelyezés által nyert nagyobb fontosságot. A rendek hozzácsatolának a következő cikkben egy másik bővebb magyarázatot, mely a magyar alkotmánynak egyik alapcikkelye. E szerint: Ő felsége soha sem akar máskép uralkodni és kormányozni, mint magának Magyarországnak *eddig hozott vagy jövendőben országgyűlésileg hozandó törvényeinek megtartásával.*

Ez az 1715-iki nevezetes 3-ik törvénycikk leglényegesebb része; — mert az itt csak a diplomából ismételt eventualis szabad király választás kikötése, nem jelen themánkhoz tartozik.

Az úgynevezett „1715-iki“ II-ik és III-ik törvénycikk közép láncszem 1687 és 1723 közt. A nemzet egyfelől kipótolja 1712-ben, Károly trónraléptekor azt, a mit József koronázásakor ily terjedelemben elmulasztott volt; másfelől leteszi legerősebb talpkövé a *pragmatica sanctio* azon részének, mely az egyik felet, az uralkodót a nemzet irányában kötelezi.

A mi 1687-et illeti, világos, hogy annak 1-ső és 2-ik cikke nincs oly határozottan kifejezve és oly bőven kifejtve, mint az 1715-iki 2-ik és 3-ik, habár az elvek egyezők.

Károlynak, ki a második örökösödési király volt Magyarországon, trónraléptekor alkalmasabbnak látszott az idő, mint József koronázásakor, hogy a nemzet az úgyszólván örökre kötelező fiu örökösödés fejében, formára nézve is örökre alaptörvényül szolgálendő törvénycikket alkosson, mely törekvésre mutat a bővített diploma beczik-

kelyezése, — azon diplomáé, mely maga is egyik szakaszában a következő királyoktól hasonló diplomák kiadását követeli, hogy minden uralkodó megesküdvén rá, ezzel utóda is kötelezve legyen. Így az 1712-iki diplomának az 1687-iki mintegy csak fiókjává lett. Az 1712-iki egy koronázási diplomából alaptörvény rangjára emelkedett — a fiu örökösödés korábbi elfogadásának díjjában; — de valószínűen a női örökösödés elfogadtatásának reményében is.

És valóban a mi a női örökösödés 1723-iki létrejöttét illeti, az 1712-ben kelt diploma és annak függeléke az 1715. 3-ik czikk, elválhatlan kapcsolatban áll a *pragmatica sanctio*val, — nemcsak azért, mivel az 1723-iki 2-ik czikk erre hivatkozva annak egyik *jogi* alapját képezi, hanem történelmileg is; mert mint kiemeltém, az 1712-iki diplomát a rendek, már azon nyomás alatt készítették, vagy ha úgy tetszik, rögtönözték, melyet a női ág elismeretésének szándéka gyakorolt rájuk Zágráb és Bécs felől. Ha előrelátás és kiszámítás volt 1712-iki államférfiainktól a mit határoztak s 1715-ben megerősítették, minden tekintetben fölr tettök egy-egy nagyobb mérvű nyert csatával, nemcsak a horvátok megelőzött indítványa tekintetében, hanem a jövőendő törvényhozás előkészítése dolgában is.

Maga az 1712-iki diploma, mint 1715-iki alaptörvény oly bevégzett műnek látszott, hogy midőn 1723-ban egyszerően arra utalják a jövőendőbeli női trónörökösöket is, nem kell semmit tenni hozzá, és ha még mellette hivatkozás történik az 1687-iki czikkekre ezen tekintetben, úgy kell vennünk, hogy mint emlitém, az 1715-iki II-ik czikknek fiókját képezé az 1687-iki, — valamint most az 1723-ikinak fiókját képezé az 1715-iki 2-ik törvényczikk.

Másként áll az 1715-iki 3-ik törvényczikkkel, melyre midőn 1723-ban hivatkozás történik, az, egyszerű törvényczikkből most szintén alaptörvény rangjára emelkedik. Azon cikkben Károly még csak a maga személyét kötelezi 1715-ben, hogy csupán a rendes országgyűlési uton hozott és hozandó törvények megtartásával fog kormányozni. De 1723-ban, midőn ezen cikket kötelezőnek írják Magyarország minden leendő, akár férfi akár nő uralkodójára nézve, — ki az uralkodó ház meghatározott vonalaiból származik, kötelezve van ezáltal nemcsak Károly, nemcsak netalán következő leány utóda, hanem mindenik királylyá leendő tagja az uralkodó háznak mindaddig, míg csak azok örökösödés jogához ragaszkodnak.

Az 1723-iki II-ik törvényczikk oly tökéletes biztosítéka a magyar államjognak, melynél különbet szerződésileg kivánni alig lehet. Nem csak papír az: morális hatalom, s csaknem kényszerűség rejlik benne. Igaz, hogy materialis biztosítékokat közvetlenül nem nyújt, melyeket a politikai belső szervezet adhat; de a módot, az alapul kikötött alkotmányosságban megadja ennek kifejlesztésére. Talán épen azért, mivel a XVI, XVII és XVIII-ik században a nemzet érzé anyagi gyöngeségét, iparkodott oly erős morális biztosítékokat szerezni, minőkkel Európában tán egy alkotmányos nemzet sem dicsekedhetik; mert nem is érzé annyira szükségét anyagi biztosítékainak tudatában.

Az 1723-iki I-ső és II-ik törvényczikk nem nevezetik törvénykönyvünkben „*pragmatica sanctio*“-nak; de magából a „*Corpus Juris*“-ból világos, hogy az államjogi szerződés, s alaptörvényünk. Vegyük csak azt, minő alkalommal kelt. A *Corpus Juris*ban ilyenmü határozatokat a királyok trónraléptével vagy koronázásakor találunk. De 1723-ban se trónváltozás nincs, se koronázás, s a királyleány, a hat éves Mária még nem is volt megkoronázható;

mert Károlynak még fia is születhetett volna azután. Ezen csekély külsőség, az 1723-iki törvények hozatalának alkalmában ujjmutatás, hogy nem az uralkodóról, nem is közvetlen utódáról, hanem egész utódságáról van szó. És átalán véve magában a Corpus Jurisban a szöveg oly szerződésnek bizonyítja azt, melyet mindkét fél a legünnepélyesebb és örökre szóló kötésnek tekint.

Annak tekinté azt III-ik Károly. Az 1723-iki két első törvényczikk magába foglalja a Habsburgi dynastiának I. Leopoldon inneni összes fiu és leány maradékait s ezek összes fiu és leány örököseit, — így az egyik fél az egész dynastia, s a szerződés már ennélfogva századokra szól. De magában foglalja másfelől az ugyanazon dynastia alatti országok együttmaradását, mi a kölcsönös s közös védelmet föltételezi, s mi szintén századokra szól. — Hogy Károly mindezt a közönségesnél jóval fontosabb háttározatnak tartá, az a Corpus Jurison kívül még világosabb, miután tudva levő tény, hogy oly tartományának népeit is, melyeket különben nagy fontosságú ügyekben sem kérdezett meg, ezen rendkívül fontos ügyben megkérdezte, sőt mulhatlannak tartá, hogy a külső hatalmak által is szentesíttesse.

És a magyar nemzet, mely 1723-ban századokra kötö le magát, már ennélfogva sem tekinté nemhogy közönséges törvénynek, hanem közönséges államszerződésnek sem az akkori 1-ső és 2-ik czikket. És ezért soha sem biztosítá ünnepélyesebben, 1222 óta a maga ősi alkotmányát, melyet ép úgy századokra látott megörökítve, mint az uralkodó házat s általa a többi tartományokkal való personalis uniót.

Maga a dolog természete szerződésnek mutatja az 1723-iki két czikket.

Ha Károly császár meg lesz vala nyugodva fiu örökösök dolgában, a nemzet ünnepélyes szerződésnek tekinti vala az 1687-iki törvényczikkeket az 1715-iki beczikkelyezett diplomával együtt, s hivatkoznak vala rá valammeddig fiu örökösök lettek volna életben. És valóban ama czikkek magokban foglalák az alkotmány leglényegesbb biztosítékait. — De miután a Habsburgiak fejedelmi háza Károly kimultával fiu örököseiben kihalt, és azóta s mind e mai napig a hajdani fejedelmi háznak női ága ül sz. István trónusán, a dynastiával való utolsó alapszerződésnek az 1723-iki két első törvényczikk tekintendő, s mást annak tekinteni nem is lehet. A kötés, a dolog természeténél fogva oly erős, hogy fölbontani nem hogy egyoldaluan lehetne, hanem *két oldalú* fölbontása vagy megváltoztatása sem képzelhető, miután mindkét fél teljes kielégítését találhatja benne, ha pontosan megtartatik. A felséges uralkodó ház az örökösödésre nézve nem is kívánhat többet, mint a mi abban foglaltatik, s az ország hasonlókép nem kívánhat többet államjogi önállására nézve, mint azt, hogy más törvény ne legyen Magyarországon, mint a mi alkotmányos uton eddig hozatott s jövődőben fog hozatni; hogy a király már koronázás előtt ezen föltételt elfogadja és koronázásakor megesküdjék rá. Ezért nincs értelme a mai nap némelyek által emlegetett „*uj pragmatica sanctio*“-nak.

Ámbár jogában állana egyik vagy másik félnek a maga részéről elengedést indítványozni a *pragmatica sanctio* szigorú követeléseiből; — de föltehető-e azon lehetőség, hogy akár a felséges uralkodó ház az örökösödési rendben valaha megrövidítést indítványozna, — akár a nemzet bármely törvényes képvisellete lealkudnék a minden alkotmányosság alapelveit képező kikötésekből?

Az ugyanazon uralkodó személye alatt 1723-ban elválhatlanul egyesülteknek nyilvánított országok közt lehet több érintkezés s közösség, mint eddigelő; de ezen fölül áll a *pragmatica sanctio*, mely azon esetben sem veszteti el azon alaptörvénye erejét, hogy csak alkotmányosan, a nemzet képvisellete s koronázott királya által közösen hozott törvények által kormányozható. Lehetett későbbi időben oly törvényeket hozni, melyek a *diaetalis tractatusok*at könnyebbé teszik a korona tanácsosainak megjelenése által, melyek a nemzeti képviselitet más alapokra fektetik, melyek a törvények végrehajtását biztosítják, — szóval reformálják az egész alkotmány szervezetét; de mindez a *pragmatica sanctio* szellemében van, ha az országgyűlés határozta és a koronás király szentesítette. Nem lehet másról szó, mint a gyakorlatban való foganatosításnak szilárdabb és teljes biztosításáról. Magát a szerződést a dolog természeténél fogva változtatni nem lehet; miután több mint valószínűtlen, hogy akár az egyik akár a másik fél valaha hajlandó legyen abból, a mi rá úgyszólván *életkérdés*, engedni valamit.

A magyarországi *pragmatica sanctio* nevezetes tünelemény azon korban, melyben keletkezett. Azon kor az európai continensen az absolutismus kora, s még Angliában is akkor, habár megvoltak az alkotmányos formák, az alkotmány szelleme hanyatlásnak indult volt. És ezen mostoha időben kelt hazánk második Arany Bullája!¹⁾

¹⁾ A magyar nemzet jogait biztosító kikötéseket bővebben s teljesebben fejtegetni fölösleges. Hazánk első jogtudósa és államférfia e részben való munkái tán a legismeretesebb magyar olvasmányok közé tartoztak közelebbi időben. (Lásd az 1861. és 1866-iki fölliratokat; Deák 1861. jun. 4-ikén tartott tüzetes beszédét, s a „Budapesti Szemle“ új folyama (1865.) I-ső füzetében irt értekezését.) A fentebbieket is csak munkám teljessége kedvéért hoztam föl. A nevezetes törvényt, mint más nagy históriai tény, legalább vázlatban jellemeznem mulhatlan volt.

A mi a *pragmatica sanction*nak az örökösödést újra szabályozó részét illeti, mint a törvényczikk szövegéből látni, az országgyűlés nemcsak abban tón engedményt, hogy, — a mi azelőtt hallatlan volt, nőuralkodót is elismert, s ennek leányágát is, hanem abban is, hogy nem csak Károly egyenes utódaira terjeszté az örökösödést, hanem, mintegy visszahatólag, József sőt Leopold leány utódaira s ezeknek mind férfi mind női utódaira is, a megszabott örökösödési rendben. Emlékezzünk vissza 1712-re, midőn az e tárgyban összehítt magyar tanácsosok az akkori nádor elnöksége alatt azt kívánták, hogy a női örökösödés elve fogadtassék ugyan el; de csak az uralkodó ház egy megnevezendő női tagját s annak mindkét rendü ivadékait illesse a magyar korona, minden más korábbi ágak kizártával. Emlegettük, hogy a magyar tanácsosok ezen kívánata homlok egyenest ellenkezett a még gyermektelen Károly király titkos ohajtásával, s ezen alapon lehetlenné vált a meggyezés. De miért nem követelték ezt 1723-ban a rendek, midőn Károlynak már leányai levén, ezek valamelyikére ruházhatták volna a trónöröklést? Ezt annyival inkább kívánhatják vala, mivel egészen az ősi magyar királyválasztási elv szerint történik vala. Midőn Róbert Károlyt, midőn I. Ferdinándot megválaszták, csak ezekre és közvetlen ivadékaikra szállíták a koronát, — kizárván első esetben a nápolyi Anjouiakat, másodikban a spanyol Habsburgiakat, szóval a korábbi ágakat. Csak 1687-ben tértek volt el ezen elvtől, bár nagy vonakodással, — midőn a spanyol ágra is kiterjeszték az örökösödést. 1722-ben az utóbbi példát követték: a mit akkor a fiu ágra nézve tőnek, most kiterjeszték a női ágra is. Azonban nem volt ez csupa utánzás s nem az 1687-iki praecedenset tartották döntőnek. A dolog természete, a logika hozta magával valamint 1687-ben, úgy 1722-ben az örökösö-

désnek több ágra való kiterjesztését. Előbbi esetben a rendek azért látják szükségesnek az öröklési elv elfogadását és szabályozását, utóbbiban azoknak a női ágra való kiterjesztését, hogy az interregnum veszélyeinek elejét vegyék, és a szomszéd tartományokkal való personalis unio megszüntével az ország ne maradjon szövetség nélkül a törökök ellen. Ha tehát akár 1687-ben, akár 1722-ben csupán csak egy ágra szorítják az örökösödést, a rendek ismét egy hajszálon függőnek láthatták volna a trón és az ország jövődjét. Ha 1722-ben csak Károly két kised leányára, kik közül az idősbik, Mária Terézia is csak öt éves volt, szorítják az örökösödést, már Károly élete végén könnyen megszakadhatott volna a personalis unio Magyarország s a császár többi országa közt, melyek már József és Leopold leányainak örökösödhetését elismerték volt, — és a rendek minden intézkedése a trón biztosítására merőben hasztalanná válhatik vala. Károly király méltán hozhatta volna föl ellenvetésül, hogy így a magyarok nem akarnak egyebet, mint a visszatérést a szabad választásra. Igaz, hogy a végzet úgy hozá, hogy Mária Terézia nemcsak trónra jutott s sokáig dicsőséggel uralkodott, hanem számos közvetlen utódokat ad neki a gondviselés; de az 1722-iki rendek, valamint Károly sem láthatták ezen akkor inkább valószínűtlen mint valószínű jövődjét.

A rendek ha elismerik a női örökösödést, ugyanazon okból, miből ezt tevék, ésszerűleg nem tehetek egyebet, mint hogy Károly leányain túl elismerjék József, azután Leopold leányainak is eventualis örökösi követeléseit, ép oly módon, mint a Lajthán túli tartományok már elismerték volt.

Mindamellet van különbség az örökösödés *terjedelmére* nézve is a Lajthán túli és a magyar *pragmatica sanc-*

tio közt. Magyarországon az 1723-iki törvény értelmében Károly, József és Leopold leányainak és ezek törvényes ivadékaiknak kihalta esetében a szabad választás joga visszaszállt a nemzetre, míg az 1713. április 19-iki bécsi családi szerződés, mint láttuk, a nevezett ágak kihaltával a Lajthán túli tartományokban „*a fennsleges ház valamennyi többi ágait illeti az örökösödési jog*“ az elsőszülöttség rendje szerint¹⁾.

A historia eddigelő feleslegesnek bizonyítja az öröklés gyakorlatában a két alapszerződés eme különben elvileg lényeges eltérését; de a szabályzat czélszerűsége szempontjából nem érdektelen tán egy két megjegyzést tennünk.

Az 1713-iki szabályzat idézett záradéka nagy mértékben impracticus, s ha a sor a mult században rákerül, a legbizonyosabb háborúba dönti elfogadóit. Ki van kötve ugyan, hogy a Leopold és két fia leány utódainak kihalta után a *többi ág is* az elsőszülöttség rendét tartsa meg; de kikből állott ezen többi ág? — megnevezve sincs, nem-hogy név szerint elő volna sorolva.

Egyenesen a Habsburgi ház fiu ágából származott leány sem volt több életben 1712-ben, mint mondtuk, ötnél; Leopold és József leányai. Ezek örökösödését elismerék mind a Lajthán túliak, mind Magyarország, — Károly leányain túl. De kik voltak azon nem egyenes ágon leszármazottak, kikről az 1713-iki okmány szól, s kikről 1722-ben a magyarok mitsem akarnak tudni, homályban hagyatott, — zavarok szülőanyjával.

Eventualis esetben egész sereg praetendens áll vala elő valódi és koholt genealogiai táblákkal, s a koholtak ép oly érvényt követelnek vala, mint az eredetiek. Legelső lesz vala a spanyol és franczia trónon ült Bourbon-ház, mely

¹⁾ Ezen munkám fentebbi 105-ik lapján.

hitelesen kimutatható, s az egész világ tudta, hogy az uralkodó ág leányágon egyenes utóda a Habsburgi háznak, — nem ugyan a Habsburgi ház német, hanem spanyol ágának. Volt szándékában Károlynak az, hogy a Bourbon-ház mely őt kiszorítja a spanyol trónról, s mely az Ausztriai ház ép oly örökös ellenségének tekintett, mint a szultánok, a Habsburgiaknak ne csak spanyol, hanem német örökségét is elfoglalja? Ez hihetetlen. — Vagy talán Károly hitelt adott azon mesének, mintha a híres hős, Lotharingiai Károly a Habsburgiak ősi nemzetségéből származott volna, s már akkor ennek későbbre annyira kegyelt családját akará a nevezett eshetőségben trónra emelni? — Erről sincs tudomásunk.

De az bizonyos, hogy az 1313-iki családi kötésnek, mely a trón betöltését maradandóan akarta szabályozni, idézett záradéka merő bizonytalanságnak tette volna ki.

Másként nem érthetjük azt, mintha fölteszszük, hogy a szabályzat keltekor nagyon valószínűtlennek tarták, hogy ama záradékra valaha szükség legyen. Azonban az örökre szóló szerződés *formája* megkívánta, hogy a valószínűtlen esetről egy nagyon távoli jövőről is szó legyen benne, — különben azon logikai kérdés: „hát azután?” merőben felelet nélkül marad.

A felelet tehát megvan mind a német mind a magyar *pragmatica sanctio*ban, csak hogy ellenkezőleg, minthogy nem is lehetett másképp. Ama csaknem hihetetlennek látszott esetre a német tartományoknak Károly nem adhatá meg a választási szabadságot. Azok patrimonialis országok voltak s a *pragmatica sanctio* idézett helyének alig volt más jelentősége. Ellenben Magyar- és Horvátország, nem volt patrimonialis ország s ezért a kettőnek 1723-iki közös *pragmatica sanctio*jában is nem patrimonialis királyságoknak, hanem olyanoknak nyilvánítottat-

nak, melyekre eredetileg választás útján nyert jogot az uralkodó ház, melynek magvaszakadtával az eredeti jog visszaáll. Erdély is, mint a választási magyar korona egy része az 1744-ben becikkelyezett törvényben ugyanazon örökösödési rendet s csak oly terjedelemben fogadja el, mint Magyarország, — azaz kimondatik, hogy azon fejedelemség nem patrimonialis korona alatt áll. Így az 1713-iki szabályzat idézett része s a magyar *pragmatica sanctio* megfelelő kikötésének eltérése nem egy eshetőségben foganatosítandó szabályul volt számítva, hanem inkább s tán merőben egy *államjogi fontos különbség elvi kifejezése* akart lenni.

A *pragmatica sanctio*nak azon részén kívül, mely a magyar nemzet alkotmányosságát biztosítja, mely az örökösödésnek a női ágra való kiterjesztését szabályozza, egy harmadik, most ránk nézve érdekes szempont azon unió, vagy kapcsolat, melyet a *pragmatica sanctio* Magyarország és az uralkodó más birtokai közt követel, s melyet fölbontatlannak mond.

Hogy azalatt legtávolabbról sem értették a rendek a közös kormányzatot, bizonyosnál bizonyosabb onnan, hogy épen az ellenkező van kikötve akkor, midőn örökre szóló alapelvnek van nyilvánítva az 1723-iki törvényben, hogy Magyarország csak rendes uton hozott *saját* törvényei által kormányozható.

Az elválhatlan unio nem jelent egyebet a közös és kölcsönös védelem szükségénél. *Az uniót pedig ily értelemben nem Károly kormánya követelte, hanem magok Magyarország rendei sürgették.*

Ha vesszük a dolgok történelmi fejlődését, ha behatunk az egykoruak gondolkodásába — mit az alábbi országgyűlési töredék-adatok lehetővé tesznek, — ezt nagyon természetesnek fogjuk találni.

Kezdjük e tárgy történetén, folytassuk az 1722-iki országos ülések krónikáit, s a dolog ki fog világlni. Emlekezzünk vissza mindenekelőtt, mit irtak a magyar tanácsosok 1712-ben ezen tárgiban.

A tanácsosok a női örökösödés dolgában az első teendők közé sorozzák:

„Hogy valamennyi örökös országok és tartományok státusai külön szövetség és szerződés által beleegyeznének, t. i. hogy . . . a nőágnak csak egyetlenegy utóda alatt akarnak élni s általa kormányoztatni és igazgattatni. Mely szövetség és szerződés alkalmával *azt is ki kellene dolgozni, mivel és mennyivel fognának a nevezett örökös országok és tartományok mind béke, mind háború idején a Magyarországon levő hadak s a magyar várak fenntartásához járúlni; mert Magyarország a kereszttyénség védőfala lévén, ama várak oltalmának hasznát magok is szintűgy fogják érezni.*“

A következő pontban a tanácsosok jónak tartják, hogy a nevezett örökös tartományoknak ezen tárgiban való határozatai a magyar rendek elé terjesztetnének¹⁾.

Ezen védelem az, mit 1722-ben unio alatt értenek. Korántsem új volt az. Stiria és Karinthia Horvátországgal és a Dunán túli részekkel; Csehország és Ausztria a Dunán inneniekkel volt ily viszonyban. Az előbbi két században az ily szerződés csak annyiban volt két oldalú, hogy Magyarország midőn saját magát védte, követelék, hogy a szomszéd tartományok magokat is védetteknek tekintsék, s hála fejében, s saját érdekekben is, járúljanak a magyar végvárak és végbeli katonák tartásához. Más szókkal csupán csak a török elleni védelemről volt szó — el-

¹⁾ Budapesti Szemle. XIX. kötet, (59. füzet), 269. l. Szalay László közleménye.

annyira, hogy egyik fél sem tekinté Magyarországot a védelmi szövetségnél fogva arra kötelezettnek, hogy fegyverre keljen, ha például Csehországot valamely nyugati ellenség támadja meg. Ama szerződésben az is jellemző, hogy inkább az ugynevezett béke idején volt értelme — a törökök béke időn is folytatván a kisebb háborút. Nagyobb háborúk esetében a szomszéd tartományok ereje nem volt elég, legfeljebb némi contingenssel járulhatott a segítséghez.

A töröktől való veszély még mindig fenyegető levén, érthető, hogy maga Magyarország sürgeti amaz uniót, mely azelőtt a török elleni véd és dacz szövetségnél se több, se kevesebb nem volt. Most más oldala is volt ugyan a dolognak. Magyarország most a nyugati védelmi háborúkra kötelezi magát, habár még mindig azzal szabadkozhatott előadandó esetben, hogy saját katonái szükségesek az országnak a töröktől való őrzésére, a minek szükségét bizonyítja az, hogy még mindig nélkülözhetlennek tarták a szomszéd tartományok hozzájárulását is, a magyar végek oltalmazásához. A rendek alkotmányos szellemben erre nézve külön-külön szerződésekre akartak lépni a nyugati szomszédokkal; az országgyűlés alábbi krónikájának folytatásából ezt látni fogjuk, hol a király válasza is előfordul.

A július 16-iki ülésben nyomban azután, hogy Szluha törvényjavaslata fölolvastatott és elfogadtatott, az elnök alnádor, Nagy István, indítványozá, hogy miután az örökösödés egyező rendének elfogadása által a többi tartományokkal való elválhatlan egyesülés ki van mondva, gondoskodni kellene a többi országokkal és tartományokkal való szerződések létesítéséről.

A rendek elhatározzák, hogy ezen unio érdekében működni kell. További határozataik, hogy Szluha törvényjavaslatait elfogadván, bejelentik a mágnásoknak, hogy küldöttséget indítanak a király tovább marasztására és vé-

gűl, hogy elismerésök jeléül ő felsége megjelenteért huszonötezer forint honorariumot szavaznak meg¹⁾.

Visszaérkezvén a küldöttség (mely még nem vitte át a törvényczikkeket) jelenté, hogy a mágnások beleegyeznek a női örökösödés oly rendezésébe, minő a szomszéd tartományokban elhatározott; helyben hagyják a többi országokkal és tartományokkal való szerződést illető határozatot is, azon kikötéssel, hogy „Magyarország jogai és szabadságai mindemellett fenntartassanak.“ A honorariumot illető határozatot is helyeslék. Erre Szluha a törvényczikkeket átvitte a mágnásoknak.

Időközben az alsó tábla a sérelmek szerkesztéséről tanácskozáván, megjelent a mágnások küldöttsége. Sürgeté, hogy ő felsége marasztására a küldöttség neveztessek ki, hogy azonnal felindúlhasson. A királynak adandó tiszteletdíjat a felső-ház ötezer forinttal ohajtja pótoltatni, hogy harmincezer forint legyen; végre a mi a szomszéd tartományokkal kötendő szerződéseket illeti az *alaptörvényben* kell azokat meghatározni²⁾. De a törvényjavaslatra nézve az volt az izenet, hogy mivel az ügy fontos, nem kell vele annyira sietni, hogy még aznap hitelesíttessék — más napra kell halasztani.

Főlolvastatott ugyanazon gyűlésben a királynak egy aznap kelt leirata, melyben a bizottságok által felterjesztett szervezeti munkálatok tizenhárom pontjáról szól, s nagy örömét jelenti azon a kívánságon, hogy egy 23 tagu helytartó tanács (*consilium locumtenentiale*) állíttassék

¹⁾ Ugyanazon ülésben jelenté Szluha a nádor által neki átadott petitiót, melyben Nebenius Károly, a császár „koszorús költője“ folyamodik, neveztessek ki ő ezen országgyűlésnek „mintegy historicusává“, s úgy látszott ezért díjt is kívánna. De ez határozat nélkül maradt.

²⁾ „*Per instrumentum pragmaticum*“ — mondják a főrendek. Így a *pragmatica sanctio* műszó már alkalmasint használtott a rendek közt.

fel. A fölterjesztett 13 tagot kinevezendi. Szól a király más ügyekről s több nemű sérelemről, melyekből jó akaratát és részvételtjes figyelmét láthatták a rendek.

17-én reggel 9 órakor volt a következő ülés. Az alnádor előadja, hogy tegnap (az ülés eloszlása után) sok országgyűlési irnok, kinek az ország házában irással kell vala foglalkoznia, nyugtalanságokat támasztott, a nép összecsődült és a zavargásokban a „jurátusok“ is részt vettek. Az ország házához közel szállásolt ausztriai cancellár Sinzendorf biztosságát féltvén, az alnádor odament a zavar lecsendesítésére; de ennek azt felelték a fiatalok, hogy nekik nem parancsol. — Ily zavargók ellen roszalásukat fejezik ki a rendek, azt tevéen hozzá, hogy ha ily eset ismétlődnék, a zavargók el fognak bocsáttatni. Különben a zavarnak semmi következése nem volt, s indokáról hallgatnak az országgyűlési irományok. Úgy látszik, a fiatalság egyes ilyes zajgásai nem voltak már azon régi időben sem szokatlanok.

Ezután Szluha visszaérkezvén a mágnásoktól, jelenti, hogy *azok is elfogadták a törvényczikkeket*, s most az a kérdés, a Bécsben járt küldöttség vigye-e a királyhoz, vagy más nevezendő ki? Azonban Szluhát visszahívják a mágnások; mert az esztergomi érsek nem volt jelen a törvényczikkek felolvasásán, — most azonban megérkezvén, *az ő kedvéért újra föl kell olvasni*.

E közben a tegnap a királyhoz rendelt felsőházi küldöttség megjelent az alsó táblán s jelentést tön küldetése eredményéről. A király azt felelte a marasztásra, hogy bár fontos európai ügyek távozásra kényszerítik, lélekben együtt lesz a rendekkel. Továbbá megköszönte a rendek által felajánlott honorariumot, de azt jobb, ha két részletben fizetik; végre a mi a többi országok és tartományok oltalmára kötendő szerződéseket illeti, *a király gondoskodni*

fog az ország bizton létéről. Mintegy azt fejezte ki, hogy ama szerződések szükségtelenek¹⁾.

A királynak tökéletesen igaza volt. A „többi országok és tartományok“ absolutismus alatt valának. Különös kegy, hogy a női örökösödés szabályzatát eléjük terjeszté, s ez is csak mintegy felsőbb rendelet kihirdetése volt részökre. De megengedni azt, hogy ezen tartományok mint valamely szövetség független tagjai egymással védelmi szerződéseket kössenek, — többnek tetszhetett, mint ha részökre belső önkormányzatot kívánnak. Nem is juthatott ilyes eszébe másnak, mint az önálló Magyarországnak, — s ez sem valami revolutionaris újítást akart létesíteni, hanem egy régi viszonyt megújítani. Károly kétségkívül azt mondhatta erre, hogy a magyarok elmaradtak a világtól. Nem tudják, vagy szemet hűnynak rá, hogy vége már a XVI. és XVII. századnak, melyek folytában még az örökös tartományoknak volt annyi önállásuk, hogy a török elleni kölcsönös védelemre pénzt s néha fegyvereseket szavazhattak meg. Most a bécsi hadi és más száma nélküli udvari tanácsok kezébe volt már concentrálva a Lajthántúliak minden oly vagyona, melylyel Magyarország védelméhez járulhattak. Világos, hogy Magyarország, ha vágyát a király teljesülni engedi, nem úgynevezett *realuniót*, hanem *a confoederatio* egy laza nemét létesítette volna. Azonban Károly fentebbi kijelentése az utolsó szó ezen tárgyban s az országgyűlés elhallgatott vele.

¹⁾ Ez a fontos válasz nagyon rövid szavakban foglaltatott. Hihetőleg nem a küldöttség rövidité, hanem a kevés szóval beszélni szokott Károly mondta ily röviden, vagy tán még rövidebben és szárazabban. Az országgyűlési okmányokban a jelentés ide vonatkozó része szóról szóra ez: „De unione et securitate, respectu aliorum reguorum et provinciarum, ad securat sua majestas status: *se sollicitam curam habituram, quatenus plenam securitatem ac tranquillitatem habere possint.*“

XII. FEJEZET.

További részletek és befejezés.

Az 1722-ben elkészült két törvénycikk, mely a *pragmatica sancti*ót foglalja magában, azon esetben is, ha mindkét ház elfogadja, még nem törvény. Az uralkodó szentesítése kellett hozzá. Ez pedig, mint említők, a leghoszszasb része szokott volt lenni a *diaetalis tractatus*oknak. De még abban az esetben is, ha egy országgyűlés kezdetén némely cikkek ellen a koronának sem volt semmi kifogása, nem vált az törvénynyé az országgyűlés végéig; mert az ugyanazon országgyűlésen hozott törvényeket egy egésznek vette a törvényhozási gyakorlat s így az 1722-ben kezdődött országgyűlés cikkei közül, bár mindannyi 1722-ben hozatott, 1723-ról datáltatik.

Épen ezen elvet érvényesíték magok a rendek a *pragmatica sancti*óra nézve.

1722. július 17-ikén a felső tábla elővette az eleve 1-sőnek és 2-iknek számozott törvénycikket. A király saját személye képviselésére a gyűlésbe rendelé Sinzen-dorfot, saját meghitt tanácsosát, kinek családja 1659 óta *indigenatust birt* s így mint a felső-ház tagjának szava volt abban. A királyi udvarnál legbefolyásosbb tanácsnok azt kívánta, hogy a női örökösödést illető, szőnyegre került tör-

vényczikkek különválasztva, külön kelti idővel irassanak alá. Ezen esetben a király is mint önálló szerződést írta volna alá. Egyszersmind kívánta a módosítványtevő, említették meg a hó elején Bécsben járt ünnepélyes küldöttség is az okmányban, mi annak a jele, hogy a karok és rendek magok is a női örökösödés elfogadását többi határozataikon felül és azoktól külön állónak tekintik. Különösen ezen követségéből indult ki a külön kelti idő kívánata dolgában, melyet *többszöri fölszólalással* sürgetett.

A főrendek nem fogadták el az indítvány azon részét, hogy az eddig elkészült két törvénycikk külön irassék alá s külön datummal láttassék el, mivel „az országgyűlés határozatai az egész ülészak folytában hozottaknak szoktak tekintetni.“

Íme az ok, miért nincs a *pragmatica sanctio* oly külön szerződéskép beiktatva törvénykönyvünkbe, mint például az 1606-iki bécsi békekötés. — Különben azzal, hogy valamely szerződés becikkelyezettett a *Corpus Juris*ba, s a többi czikkek számában megy el, jelentősége nem vesztett, hanem nyert. A mi a külön czimzés formáját illeti, ennek akkor lesz vala helye, ha a szerződés országgyűlésen kívül kelt volna. Az országgyűlés által hozott minden határozat, a legfontosabb ép úgy, mint egy-egy *indigena fölvétel*ét illető, törvénycikk alakját nyerte.

Ha Sinzendorf indítványának lényegét nem vihette ki, egyben teljesíték kívánságát: az 1-ső törvénycikkbe betoldák a Bécsben járt ünnepélyes küldöttség megemlítését.¹⁾

¹⁾ Igy Sinzendorf műve az 1723-iki I. t. cz. 1. §-ának végén ezen hely: „et per solemnem eorundem Statuum et Ordinum ad Sacratissimum Caes. et Reg. Majestatem Viennam expeditam deputationem vocatum.“

Ez volt az egyetlen s az is csekély módosítás az alsóház által készített fontos két törvénycikknek, melyet a főrendek tettek.

A király július 17-ikén, miután a főrendek s az alsó tábla nagyon számos tagjai búcsúüdvözlésre megjelentek nála, s miután a két első törvénycikk átadatott neki, Pozsonyból eltávozott. Más nap fölolvastatott egy 17-ikén Pozsonyban kelt leirat, melyben a király sajnálatát fejezi ki, hogy a német birodalom s más országai sürgős ügyei elutazásra kényszeríték; de a rendeknek a koronával való érintkezése könnyítésére s így az országgyűlési egyezkedések gyorsabb előhaladása végett, udvarának két miniszterét hagyá ott királyi biztosokul, úgymint gr. Starhemberg-Gundacker Tamást és gr. Kinszky Ferenczet.

Ezuttal ennyi történt a „pragmatica sanctio“ tárgyában. A cikkek még megerősítve nem lehettek s a rendek hivatalosan nem tudták még, hogy az országgyűlési tractatus további folyamában nem kíván-e a kormány némi módosításokat tétetni. Még a két törvénycikk nem is volt teljes. Hátra volt, hogy a rendek elkészítsék a cikkekhez a bevezetést; de hátra volt az is, hogy a *pragmatica sanctio*ban foglalt elveket némely törvénycikknek által megvilágosítsák és bővebben kifejtsék az ország jogainak s a rendek szabadságának szempontjából. Ezt azon óriási munkálatok között, melyek az országgyűlés elé voltak szabva, csak nagy időközökkel folytathatták; mert az 1722-23-iki országgyűlés, mely egy egész évig tartott, nemcsak a *pragmatica sanctio*ról nevezetes, hanem arról is, hogy a beligazgatás összes ágainak reformjára adta magát. Az 1715-iki országgyűléssel együtt nem a csupán sérelmi, hanem a némileg alkotó országgyűlések közé tartozék. A beligazgatás felsőbb organumainak megalkotása, az igazságszolgáltatás rendezése, az adózás és ka-

tonai rendszer új szabályzása vett igénybe minden erőt a legfontosabb államjogi kérdéseken kívül. Természetes, hogy ezen helyen az olvasó nem kívánhatja az egész akkori kormányzatban tervezett reformok ismertetését. Beérjük azon egykét törvénycikk fölötti alkudozások ismeretetésével, mely szorosabb kapcsolatban állott a *pragmatica sanctio*val: az 1723-iki törvények említett bevezetésén kívül egyik a nemesi szabadságokat, másik az ország területi épségét tárgyalja.

Mindezek tárgyalása együtt s párhuzamban folyt; mert a rendek a törvénycikkék számának nagyobb mennyiségét terjeszték föl egyszerre s a király együttesen felelt rájuk, sorba vevén azokat. A már elfogadottak is előterjesztetének újra az el nem fogadottakkal. Így például az 1722-ben július 17-ikén a rendek által elfogadott s később a korona által sem módosított 1-ső és 2-ik törvénycikk még a következő évben is mindig föl és onnan leküldetett a többi vitás czikkekkal együtt.

1722-ben october 10-ikén olvastatik föl az alsó táblán egyszerre számos törvényjavaslat, melyeket akkor „*postulatum*“-nak neveztek, s mint a rendek ohajtását terjeszték a király elé. Ekkor nagy mennyiségű, talán ötven hatvan, de harminczat mindenesetre meghaladó törvénycikkék küldettek föl.

Deczember 2-ikán a rendek elkészültek valamennyi törvénycikkkel, melyek száma nem kevesebbre, mint 145-re ment. Az első és második fölterjesztés alkalmasint csak a czikkeek számára, de nem tartalmára nézve különbözött egymástól.

Lássuk a deczember 2-iki teljes fölterjesztést, melynek szövege egész terjedelmében előttünk fekszik. Benne foglaltatik mindenik, s így a két első cikk is, melyet *pragmatica sanctio*nak nevezünk. Megmaradt az ügy, a

mint július 17-ikén a rendek elfogadták volt. De már el van készítve az első cikknek bevezetésül szolgáló rész is, — meg volt az, mint a királynak egy későbbi válaszából kitűnik, már october 10-ikén.

Ezen bevezetés a szentesítésig lényeges változáson nem, — csak inkább egyikét *stylaris* javításon ment keresztül.¹⁾

A rendek a bevezetést nem tekinték tulajdonkép a *pragmatica sanctióra* nézve valami újat mondó résznek, — csak épen megadták az egésznek formáját egy bevezetéssel, melynek végén azt kérik, hogy a király az utána következő törvéncikkeket megerősítse.

A rendek ezen „*praefatiót*“ válaszúl irták az 1722. július 8-iki királyi előterjesztésre. Így az 1-ső cikk, s egyszersmind a többi cikkek bevezetése nem egyéb, mint az, a mit ma országgyűlési feliratnak neveznénk melyet a trónbeszédre szokott készíteni az ország képviselote. Igaz, hogy az a királyi okmány minden pontjára nem felel; de a fontosabbakat kiemeli; mindenesetre az azon évben alkotott összes törvéncikkek, s nem csupán csak az 1-ső cikk

¹⁾ Egyik magától érthető változtatás, hogy a hol a június 20-ikára összehítt országgyűlésről van szó, a decz. 2-iki fölterjesztésben folyó évinek a szentesített okmányban múlt évinek mondatik azon június 20-ika. Az 1-ső §. elején, az „*iidem (Status) merito dicitavissent*“ a javaslatban így van kifejezve: „*iidem, tamquam in Bivio Herculis constituti merito dibitent.*“ — A „*Hercules* válasz utja“-féle: *phrasis* felesleges is volt. Továbbá a bevezetésbe van itt érintve a *pragmatica sanctió*nak az *ünnepélyes küldöttség* által fölajánlása, míg az 1-ső §-ból kihagyatott. Ez is a rendek módosítása lehetett, mit később visszaállítának az 1. §. korábbi szerkezetébe. Végül a bevezetés 5-ik §-a a decz. 2-iki fölterjesztésben kevesebb szóval és ünnepélyességgel kéri a királyt az utána következő cikkek megerősítésére. (Az 1722-23-iki országgyűlés actái közül a Jankovich-féle 4 kötetes vegyes gyűjteményből, melyben azonban a leírások hibátlanabbak, mint azon általunk itt kénytelen-ségből rendszeren használt diáriumokban, melyeket az író diákok kevés gond-
dal másoltak.)

s nem is csak a két első bevezetése. A mi ezen bevezetésben előszámlált rovatok alá nem tartozik, az többnyire alárendeltebb, specialis ügy.

Ime a rövidbe foglalt tartalom:

A bevezetésben a rendek mindenekelőtt hálával és hódoló tisztelettel mondanak köszönetet a király leiratában foglalt atyai érzelmekért. Köszönetet azért is, hogy egy keleti s nyugoti győzelmes háború után a béke helyreállván, s félre tévén a németországi és európai ügyeket, múlt évi június 20-ikára országgyűlést hirdetett s azon megjelent személyesen is.

§. 1. Különösen miután ő felsége hadai oly diadallal szabadíták meg Magyarországot örökös és kegyetlen elenségétől, a töröktől, méltán estek gondolkodóba, mivel hálálhatják meg mindezeket.

§. 2. Mert két év alatt nagy diadalok vivattak s az ország kiterjesztetett csaknem régi határszéléig.

§. 3. A rendek ily halhatatlan dicsőségért és ennyi jótéteményért, szebben nem vélték kitüntethetni hálájokat, mintha magokat és maradékaikat az uralkodó királynak s mindkét nembeli utódainak, s másod sorban maga az ausztriai uralkodó ház maradékinak örök időkre följánlják s alá vetik magokat a *közvetlenül* alább következő czikkek (1. és 2-ik czikk) értelmében.

§. 5. Kérik ő felségét, erősítse meg az azon országgyűlésen hozott törvényczikkeket, melyeket a *sérelmekből* és *kívánatokból* (postulata) állítanak össze. — Ezen czikkek hozatalának szükségét hosszasan indokolják a 4-ik §-ban, mely indokolás ezekben foglalható össze:

1) Ezen czikkek által Magyarországon sok veszélynek és zavarnak veendi elejét ő felsége.

2) Az ország biztosságban lesz ezek által bármely eventualis esetben minden külső erőszak és belső mozga-

lom ellen. Ennek módozatai törvényhozás útján vannak meghatározva;

3) Egyszersmind ő felsége többi királyságaival és tartományaival létesülő egyetértés és unio által az uralkodó ház alatt örökre biztosítva lesz a béke és nyugalom.

4) Jobban meg lesz szilárdítva az ausztriai ház mindkét nemből való örökösödése, melyet a rendek önként és készséggel ajánlanak föl.

5) A rendek *jogai, szabadságai és kiváltságai*, és eddig s ezután is *országgyűlésileg alkotott és alkotandó törvényeinek mülhatlan megtartása*, — valamint

6) az *igazságnak*, a hazai s ezen országgyűlésen is *alkottatott törvények szerinti zavartalan szolgáltatása* is biztosittatik.

7) Mindezekkel a rendek a királyi előterjesztésben kijelentett atyai szándéknak tesznek eleget.

És ezen ohajtásainak teljesülése szempontjából kéri a törvényczikkek szentesítését.

Az 1. 2. és 3. §., valamint a mi azokat megelőzi tulajdonkép nem egyéb válasz föliratnál, némely érdekes eltérésekkel. Így például míg a király czélzást tesz előterjesztésében a Rákóczy-féle mozgalmakra is, a rendek e helyett a királynak csak a francia és a török háborút említik meg; míg a királyi előterjesztés azt mondja, hogy a császár hadai Magyarország határain túl is (Szerbiában és Oláhországban) hódításokat tettek, — a rendek csak azt mondják, hogy a király a határok felé kijebb terjeszté a hazát, — úgy vélekedvén, hogy a királyi előterjesztésben használt kifejezés csak akkor lenne szabatos, ha már Szerbia-, Oláh- és Bolgárország valamint Boznia déli határain túl is kiterjedett volna a hódítás.

A nagyobb világosság kedvéért itt *általam* számozott pontok az országgyűlés működését és az általa alkotott

czikkek tartalmát csaknem kimerítik. A mi itt a két első pont alatt áll, t. i. a rend és nyugalom biztosításának szüksége, nem csupán a trón öröklés szabályozására és állandósítására czéloz: a rendek midőn azon országgyűlésen jo-gaikról beszélnek, úgy említik, mint a melyek az ország létezésének föltételei. A 3. és 4. szám alatti kirekesztőleg az örökösödést és az egy uralkodó alatti örökös együtt-maradást tárgyazza. Az 5-ik a *pragmatica sanctio*-nak a magyar nemzet szabadságait illető részére, az-az az 1723-iki 2-ik törvényczikkre vonatkozik; de kiterjed a 3-ik törvényczikkre is. A 6-ik pont alá tartozik az 1723-iki törvényczikkek igen nagy többsége.

Ezenkívül az 1722. deczember 2-iki fölterjesztésben (mely legalább első czikkeiben egyezik az october 10-iki-vel) magára vonja figyelmünket a 3-ik törvényczikk. Tudva van, hogy némelyek hozzá számíták a *pragmatica sanctio*hoz az 1723-iki 3-ik törvényczikket is, mint a mely újból, külön czikkben is biztosítja a rendek szabadságát és törvényeit.

Az 1723-iki rendek, mint látni fogjuk, bár nem a *pragmatica sanctio föltételeként* s nem mint ahhoz tartozót terjeszték föl ezen czikket; de szintén *alaptörvényt* akartak vele alkotni, mely semmi nemű viszonyok közt meg-másítható ne legyen.

Nem egyéb akar az lenni, mint a *királyi eskü formá-ban* egyik helynek a magyarázata, kiegészítésül az 1715-iki 3-ik czikk, 2-ik szakaszának. Illetí pedig ezuttal a *nemesi kiváltságok épségben maradását*.

Maga a szentesített 3-ik törvényczikk, a mint törvénykönyvünkben olvasható, ezt ily világosan nem bizonyítja; mert ott általánosságban van szó a rendek bármí-nemű jogainak, szabadságainak, kiváltságainak, mentességeinek, *alkotott törvényeinek* és *helybenhagyott szokásainak*

megtartásáról, — s így, midőn nem mondja el, hogy a jövőben is alkotandó törvények is megtartandók, ily általánosságban kevesebbet mond, mint az 1715-iki 3-ik czikk s mint az 1723-iki 2-ik, melybe az fölvétetett.

A szentesített „Corpus Juris“-beli 3-ik törvényczikk nem hivatkozik másra, mint az ezt megelőzőtt ugyanazon évi két czikkre, az 1715-iki 1. 2. és 3-ra, — s ezenkívül a *koronázási esküire*. Úgy de mindezek szintén általánosságban szólnak a mindennemű jogokról s nem különösen a nemesi szabadalmakról és kiváltságokról.

Pedig hogy a rendek utóbbiakat akarták különösen egy elévülhetlen alaptörvénynyel biztosítani, kitűnik ugyan ezen törvényczikk azon első fogalmazatából, melyet december 2-ikán terjesztének föl, s kitűnik az e fölött hosszasan folyt országgyűlési egyezkedés folyamából.

Az 1722. december 2-ikán a „postulatumok“ közt fölterjesztett 3-ik czikk, azt mondja: az ország karainak és rendeinek fennmaradása az ő jogaik és szabadságaik, törvényeik sértetlen fönntartásától függ leginkább. A király ezen jogok, szabadságok s hozott és *hozandó* törvények fenntartását ígerte is julius 8-iki előterjesztésében, sőt meg is erősítette volt ezeket. Hogy azért ezen megerősítés az egész keresztyén világ színe előtt, azaz ünnepeyesen történjék, s *örökre tartandó alaptörvény hatályára emelkedjék*, megújítását kívánják ezen külön törvényczikkben, mely hivatkozik mindenekfölött *Verbóczy Hármastörvénykönyve 1-ső részének 9-ik címére*, aztán az 1681-iki 2. és 10-ik czikkre, s ezekkel egyezőleg az 1687-iki 4-ik és az 1715. 2. és 3-ik törvényczikkre¹⁾.

Már pedig maig is általánosan tudva levő mi van az 1848 előtt a nemesek által annyiszor büszkén emlegetett

¹⁾ A Toldalékban közöljük ezen javaslat szövegét párhuzamban az 1723-iki szentesített 3-ik czikkkel.

1-ső rész 9-ik czimében. Előszámláltatik t. i. ott a nemes ember 4 sarkalatos kiváltsága, u. m. 1) hogy nemes embert megidézés vagy törvényszéki ítélet nélkül elfogatni nem szabad; 2) a törvényesen koronázott királyon kívül senkinek sem tartozik engedelmességgel, s még ez is törvényes kihallgatás nélkül nem bánthatja sem személyében, sem vagyonában; 3) hogy a maga földjén a nemes teljesen szabad ura tulajdonának, s adót, vámot nem fizet, csak hogy a haza védelmére katonáskodni köteles; 4) a nemes föl van hatalmazva a fegyveres ellenállásra oly uralkodó ellenében, a ki a nemesi sarkalatos szabadságok ellen cselekszik.

Az 1681-iki 2-ik törvényczikk a nádorválasztás szükségességét ujítja meg; a 10-ik pedig mindenek előtt a Hármaskönyv fentebbi czimére hivatkozik, s első részében a nemesi szabadságokról, másikon az ország ezzel egybekötött szabadságáról szól. Az 1687-iki 4-ik törvényczikk azért van idézve itt, mivel abban foglaltatik a Verbóczy által 4-iknek tett nemesi kiváltság, a szabad ellenállás eltörlése, míg a többinek, valamint II. Endre bullája minden más részének érvényben maradása ki van kötve. Hátább ki fog tűnni, miért hivatkoznak a rendek az 1715-iki 2-ik és 3-ik czikkre, s kapcsolatban ezzel ki fog tűnni az is, miért nincs hivatkozás az 1722. december 2-iki 3-ik *postulált* czikkben a *koronázási esküről*, míg a *szentesített* czikkben erre történik hivatkozás.

Itt elég legyen a fentebbiekhez hozzá tennünk, hogy midőn az országgyűlés későbbi folyamában egy alkalommal (martius 6. 1723.) Szluha itélőmester a rendek előtt jelentést tőn a 3-ik törvényczikkről, így szól: „A király helyben hagyja az 1-ső és 2-ik törvényczikket (a *pragmatica sanctiót*); a mi pedig az utána következőket, t. i. a *nemesi kiváltságról* (*de nobilitari praerogativa*) szólót (azaz

3-ik czikket) és a nádori hatalmat tárgyazót (4-ik czikk) illeti, nem kevés módosítások tétettek rajtok. “ A király kifogást talált a 6-ik czikkre nézve is, mely a nemesek el nem foghatóságáról szól stb. Így magok a törvényhozók azt vallják a 3-ik czikkre nézve, hogy kiválóan a nemesi kiváltságok biztosítására van szerkesztve. De lássuk az országgyűlési tractatus menetét ebben a tárgyban.

A király az october 10-én és deczember 2-ikán fölterjesztett törvényjavaslatokra 1723. február 18-ikán írta alá az általa kívánt módosítványokat, s ezek a rendek martius 1-sei ülésében olvastattak föl. A király az 1-ső és 2-ik czikket változatlanul elfogadja; de a harmadikat illetőleg azt írja: Az ország karainak és rendeinek minden jogait, szabadságait, kiváltságait biztosította az 1715-iki 2-ik czikkben (az 1712-iki diploma), továbbá az ugyanazon czikkben foglalt *esküformában* és végre a jelen országgyűlés 1-ső czikkében, hol ezt meg is köszönték¹⁾. Azokra utalja a király a rendeket. (Más szókkal fölöslegesnek tartja ismét külön czikk alkotását e tárgyban.)

A rendek martius 21-ikén felelnek a királynak ezen resolútiójára. Feleletökben azt mondják, hogy a királynak átalán a fölterjesztett czikkekre adott válaszaik nem vigasztalják meg őket.

Az 1-ső és 2-ik törvényczikk helybenhagyását örvendetes tudomásul veszik; de óhajtanák, hogy a király megerősítse az ország fennmaradására czélzó többi czikket is.

A 3-dik czikket illetőleg a rendek biznak ugyan abban, hogy a király megtartandja az 1715-iki II. törvényczikkben foglalt koronázási diplomáját és koronázási esküjét; de 1681-ben mindamellet, hogy Leopold királynak

¹⁾ Az 1-ső czikknek az 1-ső §. előtti előzményei ismét válaszul szolgálnak a királyi propositiókra, s ott csakugyan megköszönik a rendek a királynak azon kijelentett készségét, hogy a rendeket jogaikban stb. megtartja.

szintén volt diplomája és koronázási esküje, sőt 1687-ben a fiuörökösödés elfogadása alkalmával újból diploma és esküforma kelt, — nem tarták fölöslegesnek külön törvénybe iktatni a rendek szabadságainak s a törvényeinek megtartását. Magának Károlynak mind diplomája mind esküje 1715-ben törvényczikké lett s mégis az akkori 3-ik cikkben külön biztosítatnak a szabadságok.

A mi pedig azt illeti, mintha a király a 3-ik cikkben kivántakat jelen országgyűlésen is megerősítette, s ezt a rendek megis köszönték volna, megjegyzik, hogy a királyi előadás még nem megerősítés, s a hol a jelen cikkek bevezetésében valamint az 1-ső cikk külön bevezetésében szó van a jogokról és szabadságokról, az kirekesztőleg a királyi előterjesztésre szóló válasz, sőt meg is előzi az 1-ső és 2-ik törvényczikket. Ennél fogva csak az országgyűlési jó rendtartás is megkívánja, valamint a rendek bizton léte az erről szóló külön cikket.

Ez volt a rendek válasza. A király nemsokára sürgeté az országgyűlés mielőbbi befejeztetését. April 17-ikén olvasták föl az alsó táblán a királynak egy april 12-én kelt leiratát, melyben jelenti, hogy Prágába levén szükséges utaznia, óhajtaná, hogy elindulása előtt az országgyűlés bevégezze munkálatait. Ezek gyorsabb előhaladása végett nevezzenek ki a rendek keblökből bizonyos számú kiküldötteket, kik az országgyűlési királyi biztosokkal személyesen érintkezzenek és egyezzenek ki azon cikkekre nézve, melyekben a királyi rendek postulatumai eltérnek a királyi resolútióktól. Ezen egyezkedések eredményét terjeszszék az országgyűlés elé, — a mit egyetértőleg elhatározhatnak, szerkeszszék törvényczikké s terjeszszék föl a királynak szentesítés vagy módosítás végett. Még sok a kidolgozandó — mond a király — már pedig rövid az idő. Inti végül a rendeket, *ne kezdjék az üléseket* —

mint eddigelő — *délelőtt 10 órakor, hanem 8-kor, legfeljebb 9-kor*, hogy gyorsabban haladjanak.

Utóbbi kívánatát teljesítették is, valamint azt is, hogy ezután egy országgyűlési küldöttség a királyi biztosokkal értekezett a törvényczikkek módosítására nézve. Most is, valamint az országgyűlési egyezkedés egész folyamában, a nem vitás czikkek a vitásokkal együtt megtevék az útát, s így az 1-ső és 2-ik törvényczikk is, mely azonban 1722 júliusától 1723 júniusáig, a megerősítésig, változatlanul maradt.

A 3-ik czikkkel annyira haladtak, hogy ápril 20-ikán a királyi biztosok beleegyeztek a király nevében, hogy a rendek jogairól, szabadságairól stb. szóló czikk külön is meg legyen s ez a 3-ik helyen álljon; de úgy látszik, más fogalmazást adtak neki a királyi biztosok, melynek szövege ismeretlen ugyan; de az izenetek eléggé fölvilágosítanak, hogy az olyanszerű lehetett, mint a „Corpus Juris“-ban találjuk. — Csakhogy a rendek a Hármas Könyvre való hivatkozással nem hagytak föl, — a királyi biztosok pedig ezt kihagyván, oly záradékot kívántak beletételni, mely az egész czikk eredeti célját, a nemesi kiváltságok biztosítását, némileg megmásvá teszi. Előterjeszték az országgyűlésen június 1-én a záradékos törvényczikket. Ezen záradék szerint a rendek jogait, szabadságait stb. a törvényesen megkoronázandó magyar királyok az 1715. 2-ik czikkhez képest tartják meg, *„a mint tudniillik azok értelmezésére és használatára nézve a király és a rendek közös egyetértésével országgyűlésileg meg fognak egyezni“*.¹⁾

Ezt a záradékot pedig a rendek semmiként nem akarták benne hagyni az 1723. 3-ik törvényczikkben; mert ezáltal ellenkezője történik annak, a mit akarnak.

¹⁾ „Prouti nempe super eorum intellectu et usu, regio et communi Statuum consensu, diaetaliter conventum fuerit.“

Ama záradék nem volt egyéb, mint a királyi *esküformának* egy helye, — s ugyancsak a rendek jogaira és szabadságaira értve. Már 1715-ben a 3-ik törvényczikk ezen záradék alól egyben némileg kivételt tesz; mert midőn megszabja az 1-ső §-ban, hogy Magyarország csak saját országgyűlése és törvényes uralkodója által hozott törvények által kormányozható, a 2-ik §-ban megnyugvás van kifejezve, hogy az esküforma clausulája nem lesz arra érthető, hogy (a törvények valamely helytelen magyarázatával) az országtól valamely hozzá tartozó rész elszakasztassék vagy az ország idegen kormányzat alá jusson.

Ezzel kimondták, hogy az esküformában foglalt azon elv, mely szerint a törvényhozás korlátlanul határozhat a rendek joga és szabadsága fölött, korlátozva van azáltal, hogy még az országgyűlés sem hozhat oly törvényt, mely az ország részeit elidegenitse, vagy idegen törvények alá vesse; mert ezt teszi az, hogy ama szabadságok magyarázatára nézve még a királynak és országnak együttvéve sincs joga, mit pedig az esküforma fenntartott.

1723-ban ép ily alaptörvényt, magán a törvényhozáson is fölül álló szabályt akartak a rendek megalkotni a 3-ik czikkkel a nemesi szabadságokra nézve, — a mint-hogy a december 2-iki javaslatban elég világosan kifejezik, hogy változatlan alaptörvényt akarnak szerkeszteni.

Mint említém, a királyi biztosok előterjesztése junius 1-sején történt, s javaslatukban a szabadságok, jogok stb. „*sérthetlen*“ megtartásának kifejezését használják. A törvényczikk, a többivel együtt, azon megjegyzés kíséretében közöltetett az országgyűléssel, hogy a rendek adjanak végleges választ.

A rendek másnap, junius 2-ikán el is készíték a végleges választ. Meg nem foghatják, úgy mondanak, mi okból akarja a korona kétségessé tenni a rendek jogait és

szabadságait, vagy jövőre bárki tetszés szerinti magyarázatára bízni azokat. Azok már századok óta szakadatlan érvényben vannak. A korábbiakat s nem a jövődöbelieket szokták megerősíteni. A Hármas Könyv első részének 9-ik czime nem is említi semmi nemű jövődöbeli föltételét a nemesi kiváltságoknak, sőt inkább kiveszi a karokat és rendeket jövőre és örökre minden föltétel alól. A rendek, ő felségének kijelentett akaratja szerint mindenben arra törekedtek most is, hogy minden intézményök minél nagyobb biztosságot és állandóságot (stabilitást) nyerjen; de a törvényczikkbe iktatott záradék miatt ezen szándékkal ellenkezőleg, szabadságaik és kiváltságaik, kétesekké és ingadozókká válnak. Nehogy jövőre bárminemű egyezkedés ama záradéknál fogva a szabadságok és kiváltságok rovására történhessék, ama záradékot ki kívánják hagyatni a törvényczikkből. Hasonlókép ki kell törülni ezt a szót: „*sérthetlennül*“ (inviolabiliter) s helyette ezt kell tenni „*örök időkre*“ (in perpetuum). A rendek nem térhetnek el ezen kívánságuktól a királyi előterjesztés értelmében sem, mely azt kívánja, hogy a törvények világos, határozott, nem pedig kétséges és ingadozó szavakkal legyenek szerkesztve.

Ezen fölterjesztés után nem sokára jelenték a királyi biztosok — hihetőleg a sürgetés által nyomást gyakorlandók a rendekre, — hogy a mely törvényczikkre nézve a király és rendek most meg nem egyezhetnek, elmarad más országgyűlésre.

Ezen nyomás alatt a rendek június 17-ikén beleegyeznek, hogy a 3-ik czikk a királyi leirathoz képesti szerkezetben megmaradjon, csak arra kéri ő felségét, hagyja ki belőle a vitás záradékot; mert a rendek jogaikat és szabadságaikat nem tekinthetik egyezkedés tárgyának. Hozzáteszik, hogy ha ama záradék ki nem marad, a rendek az egész törvényczikket kihagyják. A rendek most „*sérthet-*

lenül“ szó helyett nem az „örök időkre“ kifejezést ajánlják, hanem a közvetítőbb „változatlanul“ szót (immutabiliter). Tudva van, hogy a király két nap múlva, június 19-én megerősíté a törvényczikkeket. A „sérthetlenül“ szó bennmaradt a czikkben, a kormány akarata szerint; az esküforma vitás záradéka pedig csakugyan kihagyatott, de kárpótlásul hivatkozás történik azon esküformára, mely az 1715. II. törvényczikkben foglaltatik. Kimaradt végkép a Hármaskönyvre és az 1781-iki törvényczikkre való hivatkozás. Így a törvényczikkkel nem értek czélt a rendek. Alig maradt benne olyas valami, a miről az ember azon alapos következtetésre jutna, hogy itt nem általánosan a nemzet közjogi szabadságairól, hanem különösen a nemesi mentességekről és kiváltságokról akart szó lenni. Már pedig a fentebbiek elég világosan mutatják, hogy a czél ez volt.

Áll az, hogy a nemesek szabadsága oly szorosán össze volt szövődve régibb alkotmányunkban az ország szabadságával, hogy gyakran bajos meghatározni, hogy midőn „uraim, a rendek“ (domini status et ordines) kifejezés fordul elő, — az országgyűlést, vagy pedig a nemesi osztályt kell-e alatta értenünk; igaz, hogy egyik szabadsága biztosítá a másikat sok oldalról; igaz végre az is, hogy az 1723. 3-ik törvényczikk többet mond általánosságban, mint a rendek javaslata az ő specialitásában; de igaz az is, hogy ezen czikk, a mint törvénykönyvünkbe egészen átmódosítva bejutott, fölösleges; mert a közvetlenül előtte álló czikk jóval többet biztosít az államjogi szabadságból, mint ez. Bizonyos az is, hogy az 1723-iki 3-ik törvényczikk *nem* a *pragmatica sanctio*hoz tartozó rész, s legalább is fölösleges ráadása az 1723-iki törvényeknek. A mi főczélja volt, hogy t. i. az 1715-iki 2-ik czikk esküformáját egy oldalról módosítólag magyarázza, nem hogy

elérte volna, hanem még ugyanazon esküformára hivatkozik is. Magok az akkori nemesek sem tekinthették azt saját jogaik valami erős megújításának.

Többre mentek e részben Mária Terézia alatt, kinek esküformájából, ott hol a szabadságokról, szabadítékokról, kiváltságokról van szó, kimaradt az a záradék, hogy azokat a törvényhozás magyarázthatja és módosíthatja. És ugyanazon alkalommal, t. i. 1741-ben a királynő diplomája első pontjában benne van ugyan a záradék; de az 1741. 8-ik törvényczikk határozottan úgy van szerkesztve, mint a rendek 1723-ban hasztalan kívánták: t. i. a nemesi mentességek a Hármas Könyv I. része 9-ik czimét felül helyezik ama záradékon.

Az 1723-iki 5-ik és 6-ik czikk, melyek már az 1722. deczemberi javaslatban is különálló cikkek voltak, s melyek a nemesek megidézés nélkül való befogását és adó alá vetését tiltják, a leglényegesebbekben megvigasztalák a nemességet a 3-ik czikk elnyomorodásáért.

Volt még a rendeknek egy kívánata 1722-ben, mely a *pragmatica santió*val kapcsolatban látszik állani, s mely ránk nézve több gyakorlati érdekekkel birna; de a mely nemcsak módosult, hanem az országgyűlési tractatus közben egészen szélylyel tört: ez az ország területi integritását tárgyazta.

Említők fennebb, hogy midőn 1722ben az országgyűlés megnyilta előtt kevéssel Szluha Ferencz nádori ítélőmester mintegy a kormány nevében megkérdeztetett, mit kívánnának a rendek a női örökösödés elfogadása díjában, a sok sérelem orvoslását, s ezek közt azért is kívánta, hogy Erdély az ahhoz kapcsolt megyék, valamint a töröktől ujonnan visszahódított temesi főispánság, Szerémség és Szerbia határőrvidéki helyei az országba bekebleztessenek, — szóval kívánta az ország integritását, másfelől azt,

hogy az ország semmi része ne legyen kivétel azon általános szabály alól, mely szerint más törvények által kormányozni Magyarországot s annak bármely részét nem lehet, mint a magyar országgyűlés és a törvényes király által hozott és hozandó törvények által, — mi az 1715-iki 3-ik cikkben a területi integritásra vonatkozólag is világosan kifejeztetik („de omni à Regno *avulsione*). Tudva van pedig, hogy eme törvényczikk a *pragmatica sanctio* kiegészítő része.

Midőn tehát a rendek 1722-ben törvényczikket szerkesztének Erdély, annak részei, s a katonai vidékek bekebelezése tárgyában, egyfelől a királyi diplomában mindig kifejezett integritási elv elleni *sérelem* orvoslását kérték, másfelől gyakorlati végrehajtását a *pragmatica sanctio* egyik nevezetes pontjának. Az erre nézve alkotott új törvényczikk csak bővebb magyarázatul szolgál vala a *pragmatica sanctio* ezen pontjának.

Mig, mint láttuk, a 3-ik cikk a nemesi szabadságok biztosítására volt szolgálendő, s ezek egyik főbiztosítéka, a helytartók helyett a nádori hatalom épségben tartásának kikötése a 4-ik cikkben foglal helyet, az 5-ik cikk az ország területének teljes helyreállítását tárgyzá a rendek december 2-iki fogalmazatában.

A törvényczikk így szólott:

„5-ik cikk:

„*A magyar koronára néző országrészeknek a magyar szent koronához való visszacsatlásáról (reapplicatio) és vissza-kebelezéséről.*

„A teljes unio, a belső nyugalom és a haszon, sőt a királyi felség nagyobb fénye, valamint a karok és rendek előjoga integritásának tekintete megkívánná: hogy már az áldott béke meglevén, nemcsak az ország kebelében benn fekvő megyék, vidékek és földek, mint Pozsega, Verócze,

Szerém, Valkó, Temes és Szörénymegyék az ország közös terheinek hordozására mind igazságszolgáltatás mind politikai igazgatás tekintetében hivatalaikkal és méltóságokkal (ellátva) egészen bekebeleztessenek Marmaros, Kraszna, Kővár, Közép-Szolnok, Zaránd, Arad, Csanád, Csongrádmegyékkel, valamint az 1715. 92., 113., 116 és 118-ik törvényczikkben már bekebelezendőkül elismert más vidékekkel együtt (tractibus); és hogy e szerint a nevezett törvényczikkek minden további bizottsági eljárás nélkül végrehajtottassanak; hanem oly országok és tartományok is, mint *Erdély*, Szerb- és Oláhország, s más eddig visszafoglaltak és visszafoglalandók, melyek mivel Horvát-, Dalmát- és Tótországokkal együtt régen Magyarország szent koronájától, kormányzatától vagy nádorától függének a III-ik rész 3-ik czime értelmében, és pedig mind az országgyűlések, országos igazságszolgáltatás és felebbezési átvizsgálás tekintetében az 1500. 6. és 18 czikkek szerint, mind pedig a hivatalok s más közügyek tekintetében, az I. rész 94-ik czime és a II-ik rész 13. és 65-ik czime, valamint Albert király 25-ik törvényczikke értelmében, — Magyarország azon szent koronája alatt legyenek.¹⁾

Ezen törvényczikket a rendek 1722-ben mind october 10-ikén, mind deczember 2-ikán fölterjeszték.

A király 1723. február 18-iki válaszában arra kéri a rendeket, részletezzék, s terjeszszék föl neki, miként vélekednek amaz országrészek visszacsatolhatóságának módjáról. Különben ígérkezik a király, hogy ebben a tárgyban bizottsági tanácskozást rendel ki, mely az ügyet megvizsgálja, s vizsgálata eredményéről jelentést tegyen neki. Majd aztán ő felsége intézkedni fog úgy, a mint a közügy kívánja.

¹⁾ A fentebbinek latin szövege a „Toldalék“-ban.

Erre is illhetett a rendek azon mártius 21-iki általános megjegyzése, hogy ő felsége nem vigasztalta meg őket. A rendek ugyanazon mártius 21-iki fölriratukban bővebben részletezik az 5-ik cikkben foglalt kívánatukat.

Hat osztályba sorozzák az 5-ik cikkben visszacsatoltatni kívánt területeket.

Az *első* osztály: Pozsega, Verőcze, Szerém, Valkó, Szörény, Krassó és Temes megyék, melyek *kétségtelenül* Magyarország kebelében fekszenek; továbbá Likka, Corbavia megyék, melyek Horvátország kebelében vannak. Mindezek alakitassanak megyékké, legyenek meg tisztviselőik. Most még nincsenek visszahelyezve a nádor hatósága alá sem.

Második osztály Mármaros, Kraszna, Kővárvidéke, Közép-Szolnok, Zaránd, melyek rendes tisztviselőkkel ellátott megyék; de *politikailag* nincsenek visszacsatolva Magyarországhoz.

Harmadik osztály Arad, Csanád, Csongrád megyék, melyeknek hasonlóképp vannak megyei tisztviselőik; de törvénykezési és politikai tekintetben a királyi *kamra* hivatalnokai alá rendelvek, így idegenek kormányozzák, mi ellenkezik az ország törvényeivel.

Negyedik osztályba tartoznak a katonai végvidékek, különösen Bács és Bodrog megyében, és számos másutt fekvő helyek, melyek generálisságok hatósága alatt állanak. (A rendek itt névszerint elősorolnak igen számos helyet, melyek közül megemlítjük Szabadkát, Zombort, Tisza Kanizsát, melyek a szegedi generálisság alatt voltak; Titelt, mely a pétervárad generálisság alatt; Csanádot, Nagy Lakot, Arad városát, Paulist, Solymost, Világost, Jenőt, és Lippát az aradi generálisság alatt; Szege-den minden rác katonai hatóság alatt, s. a. t.)

Ötödik osztály Soprony, Vas, Mosony s más szomszéd megyékben azon szőlők s gazdaságok, melyeket ausztriai lakosok birnak s melyek adóra nézve s más tekintetben nem engedelmeskednek a megyei hatóságoknak.

Hatodik osztály Erdély, Szerb- és Oláhország, s más visszafoglalt területek. Ezek is kebleztessenek vissza, mint a melyek hajdan a magyar szent koronától függöttek, hogy azon vég helyek elnyomott szegény népe ismét visszanyerje törvényes földesurait s megyei hatóság alatt lehessen, s ő felségének nagyobb szolgálatára lehessenek. Azon részek a régi törvények értelmében (1500. 6. és 18; 1504. 30. cz.) a királyi táblára felebbezék pereiket s a 3-ik rész 3-ik czime értelmében az országgyűlésen megjelenjenek. Kormányoztassanak a régi módon. A többi visszafoglalándókról nézve a jelen országgyűlés 1-ső és 2-ik czikke szól. Ezek elválhatlanul s oszthatlanul legyenek a többi megyékkel együtt kormányzandók a nevezett cikkek értelmében.

A mi a visszacsatlás módját illeti, mire nézve a király a rendektől javaslatot kíván, az egyetlen mód „*a törvény végrehajtása*“. Szabassanak meg az illető megyék határai; törvénykezésben, adózásban függjenek a nádortól, más rendes biráktól és saját megyéjük hatóságától. A végrehajtásnak más módja és formája nem szükséges, mint a törvény végrehajtása. A mi Erdélyt illeti itt a végrehajtáshoz tartozik az 1715. 10-ik törvényczikk értelmében való határjárás is. És ezen végrehajtásnak még *a jelen országgyűlés alatt kell megtörténnie*.

A rendek ezen részletesebb előterjesztése után jött közbe (apr. 17.) a király sürgetődő levele a munkálatok mielőbbi befejezését illetőleg. Az april 19-ikén ülésben azt jelenték a királyi biztosoknál értekezleten volt országgyűlési küldöttek, hogy a királyi biztosok a négy első

czikk bennmaradását (módosításokkal) helybenhagyják; de az 5-ik czikkét nem. April 20-ikán előterjesztettek a felküldött czikkek a királyi biztosok megjegyzéseinek kíséretében. Az 5-ik czikkre nézve a biztosok megmaradnak azon nézetben, hogy a visszakeblezést eszközölni nem lehet (azaz a törvény követelése üres szó), míg a rendek a visszakeblezés módját jobban meg nem határozzák. Különben is fontolják meg, hogy a török ellenében a katonai határőrvidékek szükségesek. Azonban a biztosok azzal akarják megnyugtadni a rendeket, hogy az ujonnan kinevezett helytartó-tanács az erre kinevezendő biztosokkal meg vizsgálandja a dolgot a jelen országgyűlés bevégezte után.

April 21. 22. és 23-ik napján a rendek küldöttei folytonos értekezleten voltak a királyi biztosoknál. A rendek újból előterjeszték ez alkalommal az 5-ik czikkre nézve, hogy a jelen országgyűlésen hozott s kétségkívül szentesítendő 1-ső és 2-ik czikk, azaz a *pragmatica sanctio* határozottan tiltja valamint az 1715. 2-ik és 3-ik czikk is, hogy a magyar korona területének bármely része másként kormányoztassék, mint Magyarországgal együtt. Azért még jelen országgyűlés alatt be kell keblezni a megjelölt területeket. A *consilium*nak más dolga ne legyen ebben, mint azon végvárok meghatározása, melyek fenntartandók, s melyeket a mostani 15-ik czikk értelmében magyarországi születésű katonákkal kell őriztetni.

A biztosok ezen határozott sürgetéssel szemben kitérőleg feleltek. Ők — úgymondanak — engednének; de ő felsége már elhatározá, hogy e tárgyban külön biztosság működjék — azért a kívánattal járuljanak a rendek ő felségéhez. Különben ha az nem teljesedik ezen már végére járó gyűlés alatt, teljesedik majd a következő országgyűlésen.

Ezzel bevégzett ténynyé lett az 5-ik törvényczikknek, mint ilyennek, kimaradása. A rendek junius 1-sei végleges fölterjesztésében az azelőtti 6-ik czikk csúszott elő ennek a helyére, s a megszentetésben is 5-ik czikknek ez maradt, szólván a nemesek különös mentességéről. De az ötödiknek javasolt czikk két töredéke benne maradt az 1723-iki törvényekben: egyikből a 20-ik, másikkból a 88-ik czikk telt ki. A 20-ik czikk csak a katonai és kamarai hatóság alatti helyeknek a megyei hatóságok alá rendelését kéri; a 88-ikban pedig bizottság neveztetik ki a varasdi generálissághoz tartozott terület s Likka és Corbavia valamint alsó Slavonia vidékén a dolog miben létének megvizsgálására, a kiegyenlítendő kiegyenlítésére s a bekeblezendők bekeblezésére, miket már 1715-ben kívántak volt Magyarország rendei, de teljesítlenül maradtak.

Erdélyről szó sincs, sőt nincs a hozzá kapcsolt vitás megyékről sem. Az ügy leglényegeseb részei elhalasztattak bizonytalan időkre.

Erdély, melynek viszonyairól fentebb szóltunk legalább röviden, maga nem segíthetett magán azon időben: Magyarország tehetett volna legtöbbet érdekében. A magyar korona ama tartománya, mint láttuk, nagyon be volt bonyolítva a sok „bevégzett tény“ s ezenkívül az egymást keresztül vágó szerződések és törvények hálójába, hogy maga is aligha tudta tájékozni magát. Mig egy szerződés azt mondá, az uralkodója csak az, ki Magyarország királya, addig törvénykönyvéből nem valának még kitörülve a szabad fejedelem választást illető törvények; mig törvényei liberalisabbaknak látszottak az anyaországéinál is, tényleg egy-egy jött-ment tábornok adta tovább neki a Bécsből kapott parancsokat. Fogalmak, tények, törvények tökéletes zürzavarra, anarchiára vezettek ott. A kor története ugyan kevésbé van még földelítve; — kevesebb,

mint az előbbi két századé; de a szereplő férfiak közelebbi ismerete nélkül is elmondhatjuk, hogy lenniök kellett fölvilágosult vezér hazafiaknak Erdélyben akkor is, kik belátták, hogy a mit Erdélyben külön jognak, külön szabadságnak neveznek, az csak akkor nyer valóban biztosítékot, ha a magyarországi állam és közjog közvetlen védelme alá helyezik — különben nincs ereje irott törvényeiknek és szabadságaiknak. Annyira nincs, hogy pl. 1723-ban szót is alig emelhetek saját ügyökben. Magyarországon sem volt a törvényhozásnak kivánt ereje; de a közszabadság 1700 óta egy-két fokkal mindig magasabban állott, mint Erdélyben.

Magyarországnak jogos szava volt Erdély ügyéhez, s mint láttuk a *pragmatica sanctio* alkalmával sem mulasztá el azt hathatósan hallatni; de az akkori kormány nál, mely érdekében állónak találta Erdélyt többek közt csak azon okból is a külön „fejedelemség“ árnyék címével kérkedni engedni, mivel Erdély rendei kevesebb gondot adnak, mintha Magyarországgal egyesülten a pozsonyi gyűléseknek nagyobb súlyt és erőt kölcsönöznek.

Egyébiránt a 3-ik és 5-ik törvényczikk történetét nemcsak tárgyukért beszéltem el oly részletességgel, hanem annak kimutatására is, hogy régi törvényhozásunk az alkotmányosságának csaknem páratlan *moralis* biztosítékai mellett is, mily kevésre tudott menni határozataival. Nemcsak hogy a törvényhozás utjába áthághatlan gátokat tudott gördíteni az alkotmány ellenes szellem, mely a múlt században a király környezetében uralkodott, — (az akkori európai közszellem sem volt más), hanem a végrehajtásban még százszorta nagyobb volt a késedelmezés, mint a törvényczikkek megerősítésében. A rendek kétségkívül nem nagy elégtelenséggel távoztak Pozsonyból 1723-ban, midőn julius első napjaiban, egy egész évi szakadat-

lan s nagy erőfeszítéssel folytatott óriási munka után szétoszlottak. Nemcsak hogy 145 fölterjesztett törvényczikkek 129-re olvadt le, hanem némely olyan, mi szívökön feküdt, tetemes módosításokat szenvedett.

Régi országgyűléseink munkálataiban csodálnunk kell a türelmet, nem annyira a munkálatok nagy halmaza miatt, hanem a csekély siker, vagy merő sikeretlenség miatt, minek tudata mindig nyomasztó és elkésérítő. Nem lehettek a rendek soha megnyugodva, hogy a mit a leg-tökéletesebb egyértelműséggel határoznak is, nem fog e elvettetni vagy átmódosíttatni egyébbé, mint a mi lenni akart, — és ha megerősítettik, koránt sem volt még biztosítva végrehajtása is. Hiányzott egy kerék, egy „regulator“ az alkotmány gépezetéből, s ez az *alkotmányos kormány*; de bár a felelősség elve meg volt régibb törvényeinkben, a valódi parlamentaris kormány behozatalát kívánni 1723-iki elődeinktől csaknem annyi lenne, mint anachronismus. — Ugyanazon korban magában Angliában is a szabad institúciók mellett a kormányzatba sok önkény kapott be s csaknem végig a XVIII-ik század nem volt ott a parlamentarismus virágzó kora.

Magyarország ugyanazon XVIII-ik század alatt vágyai legfelsőbb fokának vallotta, hogy fenntartsa és biztosítsa ügygyel bajjal, a mi ősi idők óta elidegeníthetlen tulajdona volt. Még a mi új volt is, a rendes katonaság behozatala, azt is nagyon keveset merő conservatismussal adta meg: fenntartván az insurrectionalis kötelezettséget, s így kivonván magát az adók viselése alól. Új intézmény volt a helytartótanács fölállítása is; de ez által míg a bel-igazgatás magyar voltát akará biztosítani, teremtett egy felsőbb magyar bureaucatiát, — megfelelően az erdélyi guberniumnak, mely ha nem is nehézkedhetett egész súlyával mint emez, a törvényhozásra, hogy azt elnyomja, kivül-

állott mintegy az alkotmányon s magyarsága nem hogy biztosíték lesz vala a végrehajtás gyorsaságára, hanem esz-köz annak lassítására és kijátszására.

De a XVIII-ik század országgyűlései megmentették a magyar közjog elveit s épen mivel mindig conserválni törekedtek, a jogfolytonosság iránti ragaszkodást élénken fenntarták a közszellemben. A positiv törvényeken nem sok áldás volt. Az ország szellemi és anyagi fölvirágoztatására czélt intézkedésekből kevésnek volt nagy fogantatja; de a törvényesség melletti buzgalom és annak érdekében való óvástételek gyümölcsözők maradtak jövőre is.

S különösen a *pragmatica sanctio* és később a század végén az 1791-iki törvények maradandó művei törvényhozásunknak. Államjogi tekintetben amaz teljes biztosíték; de egy egész század tapasztalása és merő veszteglése, mely alatt jobban elmaradtunk volt a kortól, mit történetünk más szakaiban, elég bizonyíték volt rá, hogy az alkotmányosság biztosítva van ugyan; de az alkotmányt, mely mellett tövös törvények alkotása oly nehéz munka s a törvények alkalmazása még nehezebben valósuló kívánat, — gyökeresen reformálni kell. Nem annyira magában az országgyűlés alkatában volt a hátramaradás oka; mert mint láttuk, az különös gépezete mellett is csaknem gyorsabban dolgozott, mint az új szervezett mellett; — hanem az tette nagyon hosszúvá és meddővé az országgyűlési alkudozásokat a múlt században, hogy közvetlenül a koronával, azaz vagy a fölséggel vagy annak személyesével s nem a korona felelős tanácsosaival folytak az alkudozások. 1723-ban, mint láttuk, a rendek készen voltak czikkeikkel öt hó alatt, azaz november végére; de a *tractatus* a koronával mintegy hét hónapig tartott s akkor is úgy lett vége, hogy egy részét máskorra halasztották.

De nem tartozik föladatomhoz a múlt századbéli egész politikai rendszer bírálata. Még némely pótlék-adatokat jegyzek ide a *pragmatica sanctio* történetéből.

A *pragmatica sanctio*t, mint említém, 1720-ban elfogadták volt: az alsó ausztriai és *sléziai* rendek. Csehország ugyancsak 1720-ban nyilvánítá azt alapszerződésnek. Krajna, Karántföld és Stiria következő két évben vallák azt örökös törvényüknek. Belgiumban 1724-ben adatott ki, a rendek beleegyezésével, mint császári hirdetmény; — az olasz birtokokban 1725-ben történt a *pragmatica sanctio* kihirdetése.

Meg kell itt emlitenünk *Fiumét*, mely valamint Magyar-, úgy Horvátországtól is külön fogadta el a *pragmatica sanctio*t, 1725-ben.¹⁾

Meg kell emlitenem hasonlókép, hogy a horvátok *pragmatica sanctio*ja ugyanazt a kelti időt viseli, a mit a magyar, t. i. az 1723-ik év június 19-ikét: azaz a kettőé azonos; mert a horvátok törvényesen képviselve voltak az 1722-23-iki országgyűlésen s nem tettek kifogást vagy óvást ellene. Főpapjaik, mágnásaik, főispánjaik, báni táblájok, megyéik, városaik káptalanjaik s úgyszólván egész clerusok képviselve valának. Azon ünnepélyes küldöttségben, mely a királyhoz Bécsbe ment volt 1722. július első pár napjában, hogy a női örökösödés elve elfogadását jelentse, a felső tábla küldöttei közt külön ki volt téve, hogy Horvátország részéről Mallenics ezredes vesz részt a küldöttségben; az alsó-háznál pedig külön kitételek, hogy „Horvátország részéről“ *Czindery* György, varasdi alispány küldetik föl. Aláira a törvényeket a horvátországi főclerus és a bán.

¹⁾ Deák, 1861. június 4-iki országgyűlési beszéde.

Magok a horvátok sem tekinthették 1712-ben kelt határozatukat, mely mit sem formulázott s nem is formulázhatott még a trón betöltésére nézve, egyébnek, egy elv elismerésére való kézségnél. A mennyiben pedig eltérő kikötések lehettek volna benne, azokat az 1723-iki törvényczikkeknek a horvátok hozzájárultával való alkotása eltörülte. Magok is midőn Mária Terézia idejében 1740-ben gyűlést tartanak, megemlítik ugyan 1712-diki határozatukat, mint hűségök jelét; de az 1723-iki pozsonyi végzések 1-ső és 2-ik cikkére is mint törvényre hivatkoznak. Sőt maga Mária Terézia a horvát rendekhez 1740. october 22-ikén intézett leiratában nem is említi az 1712-iki elvi nyilatkozatot, — csak az 1723-iki országgyűlési czikkekre, azaz a magyar korona országainak közös *pragmatica sanctio*jára emlékezteti a horvátokat.¹⁾

És mindezekkel még nem hogy kimerítve lenne a *pragmatica sanctio* története, hanem némely része alig volt érintve. Nem azt értem ez alatt, hogy nem irám és nem irom le, miként fogadtatá el és iratá alá III. Károly a *pragmatica sanctio*t a külföldi kormányokkal. Elég legyen itt megemlíteni, hogy garantírozta azt *Francia-, Spanyol-, Angolország, Holland, Dánia, Svédország, Oroszország, a Német választó fejedelmek testülete, Poroszország, Lengyel- és Szászország*, — úgy szólván az egész civilizált világ államai. De maga a magyar *pragmatica sanctio* történetének legszebb része is hátra lenne még; mert habár az 1723-ban szentesített, mintegy tizenhat évvel később pecsételte meg nagy tettekben a nemzet amaz emlékezetes s egész Európában viszhangzott kiáltással: „*vitam et sanguinem*“ — „életünket és vértünket“.

¹⁾ *Articuli et Constitutiones Croatiae. Zágráb. 124 és 125 l.*

1740-en túl midőn Mária Terézia uralkodott, a *pragmatica sanctio* gyakorlatban alkalmazandó volt.

Józan ész, igazság, méltányosság és a nemzeti jog magokban is elég biztosítékok lehetnek vala arra, hogy Mária Terézia jogát kétségbe ne vonja semmi külső hatalom. VI. Károly császár mindazon népek ünnepélyes szavazatát és fogadását birta leánya örökösödésének elismerésére, kiket az kizárólag illetett. Az uralkodó ház és népei közt kötött szerződés csupán saját magok dolga volt s nem károsított vagy fenyegetett egy szomszéd népet és államot sem, — s Európa súlyegyenében nemhogy változást hozott volna be, hanem ellenkezőleg biztosítandó volt az addigit.

De sem amaz ünnepélyes szerződések, sem az igazság és népjog nem biztosítá Mária Terézia trónját és monarchiáját a legnyiltabb külső invasiók ellen.

A *pragmatica sanctio* megerősítői közt volt Frigyes Vilmos porosz király is. Ez nem rég meghalván, fia, Frigyes Vilmos ugyanazon évben, melyben Mária Terézia, 1740-ben trónra lép. Senkitől sem vélte magát nagyobb biztosságban a bécsi udvar. Az ifju király apja szövetségese volt az ifju Mária Terézia atyjának. A porosz koronaherceget személyes kötelek is fűzték a bécsi udvarhoz. Előbbi években a bizalmasság oly nagy volt a két udvar közt, hogy Frigyes savoyai Eugén, a valóban „nagy“ mellett, tapasztalás szerzés végett részt vón Ausztria egy hadjáratában, — sőt Frigyes életét is egy részben VI. Károly közbenjárásának köszöné, akkor, midőn a hóbertos és dühöncz Frigyes Vilmos egy szándékolt desertióért saját gyermekét halállal akará büntettetni, s büntetését csakugyan ki is végezteté. De különben is az új porosz királynak semminemű jogos követelése sem lehetett a Habsburgi ház örökségének bármelyik részére. Nem Sziléziára sem;

mert egy régibb, száz évvel azelőtti követelés óta több szerződés volt Poroszországgal, a nélkül hogy ennek csak eszébe is jutott volna Sziléziára nézve óvást tenni, — nem is említve, hogy Szilézia rendei magok is ünnepelesen elfogadják 1720-ban a *pragmatica sanctiót*, melyet azután Poroszország is aláírt óvás nélkül. Sőt midőn Mária Terézia trónraléptét Berlinben diplomatiailag jelentik, a külföldi uralkodók közül egyik sem nyilatkozott megnyugtatóbban, mint a porosz II-ik Fridrik.

De alig telt el egy pár hét ezen nyilatkozat után, midőn titokban előkészített hadseregével az ausztriai határokat átlépi, a szomszéd Sziléziát elborítja, s mire Bécsben Fridrik ellenséges fölléptének híre érkezik, már az egész védtelen tartomány két-három vár kivételével a poroszok kezében van.

Ha valamire, ezen tette ráillik a *rablás* szó — s nem is a nyílt rablásé, hanem a perfidiával, barátság színlelésével párosult rablásé; mert más állam-rablók legalább jegyzékekben, ultimatumokban előadják követeléseiket; de Fridrik nemcsak ezt nem tevé, hanem egy hadi-manifestum, egy háború-izenet nélkül tört be a szomszéd birtokának megrablására, míg maga iparkodott azt elaltatni. Fridriket, nagy észbeli tehetségei, szilárd akarat ereje és bámulatos tevékenysége mellett is nagynak nevezni épen a fő dologban, mi a valódi nagyság alapja, a morális érzetre nézve gúny. Fridrik, ki a mult századbéli azon francia oskolában nőtt föl, mely mindennel gúnyolódni szeretett, mit addig tiszteletben tartának, tettekben ép úgy cynismusig vitte ezen lelki irányt, mint Voltaire, az ő barátja, könyveiben. A nagynak nevezett porosz király saját mémoirjaiban maga mondja el mik birták őt Szilézia megtámadására: „*Nagyravágyás, érdek, s azon kívánság,*

hogy az emberek rólam beszéljenek, volt az elhatározó ezen háború indításában.“

Fridrik bűne nagyobb volt, mint szerződösszegés, mint szomszédja megrablása. Annak kedvéért, hogy a világ nyelvére kerüljön, ezen tettevel lelkiismeretlenül háborúba keverte Európa valamennyi államát; mert miután példát mutatott a szerződések ily nyilvános megszegésére, miután oly könnyű szerrel elfoglalt egy szép tartományt, az osztrák-ház alatti monarchia minden titkos ellenségeit nyílt föllépésre bátorítá föl. Ha ily büntetlenül lehet játszani a kötésekkel a gyengének mutatkozott ausztriai monarchia kész zsákmánynak tünt föl bármely hódítónak. Mindenekelőtt Bajorország uralkodója, Károly Albert követé Fridrik példáját, annyival inkább, mivel több ürügye volt a követelésekre. Nem azon jogczimmal állott elő, hogy neje I. József császár leánya levén, az 1703-iki családi szerződésnél fogva elsőse van Mária Terézia fölött, mert József leánya, mint irtuk, férjhez menetelekor lemondott ezen jogáról; hanem előállott I. Ferdinánd egy rendelkezésével, mely szerint azon esetre, ha a Habsburgi ház férfi maradékaiban kihal, a bajor uralkodó háznak van joga a Habsburgiak örökös tartományaihoz. A bajor király a francziákkal szövetségben meg is rohanta Felső-Ausztriát, elfoglalta Linczet s már Bécsset is fenyegette. Föllépett csakhamar Mária Terézia másik sógora, a szász választófejedelem és lengyel király is. A bajor ettől féltve Csehországot, fölhagya Bécs ostromával s a francziákkal egyesülten elfoglalta Prágát. — Alig volt a *pragmatica* sanctionnak része, melyet külföldi aláírói meg ne támadtak volna. A porosz Sziléziát követelte elfoglalása után, minek fejében nagylelkűen nemcsak békét, hanem szövetséget ajánlott; a bajor beérte volna felső Ausztriával és Csehországgal, mely esetben Németországon nagyobbá lesz Porosz-

országnál nemcsak terjedelemre, hanem az országok kedvező fekvésre nézve is; a szárdinai és spanyol az olasz birtokokra nyújtá ki kezét. Az utóbbi még a cseh és magyar koronát is követelte egy II. Ferdinánd alatt kelt családi egyezkedésnél fogva. A francia a németalföldi birtokokat ohajtá megszerezni. Egész európai összeesküvés támadt a *pragmatica sanctio* külföldi aláírói közt, anélkül, hogy Mária Teréziának valamelyik hatalom, legalább a háború első évében tettelegesen segítséget adott volna. — Anglia még nem volt készen egy háborúra, a minthogy soha nem is szokott békében fölfegyverezve lenni s így nem is képes rögtönözni a háborúkat. Oroszország, mely Mária Terézia pártján állott volna, fölhasználván az európai zűrzavart, szintén szokása szerint, a minden áron való terjeszkedés volt első gondja s ezúttal Svédországot támadván meg, „el volt foglalva a maga dolgaival.“

Mária Terézia nemcsak szövetségesek nélkül állott, hanem erős hadsereg nélkül és üres pénztárakkal. — Az ausztriai ház hadserege, mely Károly uralkodása első felében, Savoyai Eugen vezérlete alatt Európa első hadserege volt, ugyanazon uralkodás második felében mind jobban-jobban elhanyaglott. A régi hadvezérek, kik legtöbbnyire nem az ausztriai monarchia szülöttei, hanem külföldről bevándorlottak valának, lassanként kidültek, s az örökös tartományok II. Ferdinánd és utódai, valamint Leopold tyrannismusa alatt ki voltak úgy szólván pusztítva emberek dolgában, — különösen tehetséges s önálló férfiakban, — a magyarokra pedig régi rendszernél és előítéletnél fogva főparancsnokságot nem igen biztak. De befolyt a nem rég oly diadalmas hadsereg elhanyaglására a hosszú háborúk miatt elszegényedett nép adóképeségének apadása, s így a pénztárak üres volta is; annyira, hogy Károly halálakor az osztrák hadsereg valódi létszáma fe-

lényinél is kevesebb volt, mint 1717 táján. Befolyt az is, hogy a hadak szervezésében is, mint egyébben Károly nem mindig a legjobb tanácsokra hallgatott. Így nem használá föl teljes mértékben Savoyai Eugen hasonlíthatlan tehetségeit, ki 1719 óta, az ellene működött udvari csel-szövényekkel vesződni nem akarván, többnyire nyugalomban tölté hátra volt életét, mely csaknem húsz évre terjedt még azután. Nem érte meg azonban az 1737 és 1738-iki szerencsétlenséget és szégyent, midőn az előtte soha megállani nem tudott török megverte az ausztriai hadakat s visszafoglalván Belgrádot, a császár megalázó békét volt kénytelen kötni, melyben Savoyai Eugen 1717- és 18-iki fényes diadalai egy részben hiúkká lettek. Ezen török háborúval az ausztriai ház híres hadserege elveszté jó hírét és minden nimbusát. Mária Teréziának összes birtokaiban, odaszámítván az olaszokat és németalföldieket is, nem volt több hatvanezer harczra kész emberénél s az sem a régi hadsereg többé, — csak a régi rögzött és elavult rend volt meg benne a régi szellem nélkül.

Mária Terézia tekintélyét csökkenté az is, hogy mint nő nem lehetett német császárrá, mint férfi ősei; ő férjét Lotharingiai Ferenczet akará a császári trónra emelni; de a bajor fejedelem ebbe megelőzé, — szövetségesei által magát koronáztatván német császárrá. Így Mária Terézia egyedüli czime a külföldi diplomatiában „*Magyarország királynője*“ volt. A következők azonban megmutatta, hogy e czimnek is elég nagy nyomatéka van.

A magyarok századok óta abban látták főkép megnyugvásukat, hogy a personalis unió által szövetségbe hozza őket Németországgal; Leopold kora óta pedig ez csaknem másodrendűvé lett a nagy és győzedelmes állandó hadsereg tekintete mellett. Mária Terézia pedig sem egyik sem másik előnyt föl nem tudta mutatni.

Ily viszonyok közt történt, hogy az 1741-iki országgyűlésen a magyarok életöket és véröket lelkesedve ajánlják föl a trónnak, a monarchia együttmaradásának és a *pragmatica sanctiónak* fönntartására. És ehhez tetteleg is hűk maradtak. Ámbár az *insurrectiót* csak magának Magyarországnek megtámadása esetében szokták kihirdetni, most a megtámadott Slézia, Csehország és felső Ausztria védelmére is megrendelték. A magyar egyéneknél és nemzetnél is egyik jellemvonás, hogy a tevékenységre szólító bizonyos pillanatokban mindent félre képes tenni, nem gondolván a rossz következtésekkel és veszélylyel, — most oly hatalommal mutatkozott, hogy több a kérkedésnél, hogy Magyarország mentette meg akkor a monarchiát.

Igaz, hogy a kiállított csapatok többnyire ujonczok, gyakorlatlanok s még fegyelemhez nem szokottak valának, míg különösen a porosz hadsereg a leggondosabban be volt gyakorolva és fegyelmezve, s a közönségesnél egy nagyobb hadvezér, II. Fridrik volt a parancsnoka. Mindemellett az új magyar csapatok szolgálata is meghaladá a várakozást s nagyobb volt, mint némely osztrák történész ma állítja. Fölhozzák ellenök, hogy kihágásokat, dülásokat követtek el. Igaz, hogy ez Fridrikkel szemben, ki nagy rendet tudott tartani, súlyos vádnak látszik; de a magyar hadak, ha félszázadig teszik vala is azt, a mit szemökre hánynak, alig lenne árnyéka is annak, a mit a német „rendezett“ hadak elkövettek e nemben Magyarországon egész Leopold, József s némileg Károly uralkodása alatt is. — Mindkét esetben leginkább a hadak pontatlan fizetése vagy épen nem fizetése okozá az ily sajnos tetteket. De a magyarok harcztéren tett szolgálatait is kevésre becstülik. Ha végig nézzük a Mária Terézia alatt folyt csatákat, úgy találjuk, hogy a királynő lovassága mindig külömb volt, s még elejénte is a porosz királynál. Gyakran kezében

volt annak a győzelem, s csak Fridrik példányszerű s új módon szervezett gyalogsága fordította meg a nap szerencsését, az osztrák gyalogság gyengébb volta miatt. Ama lovasság pedig a magyar huszárok voltak.

De Magyarország nemcsak az által adott egészen kedvező fordulatot Mária Terézia ügyének, hogy anyagilag segíté. Nagyobb volt a morális hatalom, mivel az összes monarchiában csak maga Magyarország segíté és segítheté Mária Teréziát. September havában 1741-ben Fridrik Sléziában; Károly Albert és a francziák előtt egészen nyitva az út Bécsig. Mindenki kétségbeesett, s a Lajthán túli népek tétlenül és némán várták nyakukra az ellenséget. A nép ily hangulatában magában a hadseregben sincs valódi éltető szellem. Oly sereg, mely nincs azon tudatban, hogy egész nemzet vagy nemzetek közvéleménye támogatja, ritkán azon lelki erőben, hogy mindent türni s minden veszélylyel daczolni kész legyen. Ezúttal Magyarország lelkesedése, veszélyeket megvető bátorsága hathatósan emelő hatással volt a Lajthán túli népek és a hadsereg hangulatára is.

És Magyarországnak ez alkalommal mutatott magaviseletével még nagyobb ellentétben is állott elejénte a Lajthán túli közhangulat. Nemcsak tompa nyugalommal várták az ellenséget, hanem kézséggel hódoltak neki, a hol megjelent. Fridriket tárt karokkal fogadta Slézia népe, melynek egy része protestáns. Károly Albertnek meg hódoltak mind Linzben, mind Prágában igen előkelő osztrák családok, — sőt nem kis aggodalom volt maga Bécs miatt is, hol jelei mutatkoztak volt, hogy a nép egy része várva várja Károly Albertet, mint leendő uralkodóját. Lajthán túl pedig szintűgy kötelező volt a *pragmatica sanctio*, mint Magyarországon.

Mindezekben nagy és mély tanulságok rejlettek, ha az akkori osztrák államférfiak képesek lettek volna leolvasni és örökre szemmel tartandó igazságokként följegyezni. Megtanulhatták volna, hogy a népekkel való szerződés csak akkor üdvösek, ha ezen népek szabad akarattal határozhatnak s fontos érdekek van hozzá kötve, melyet élénken képesek érezni; hogy egy alkotmányos népnek a törvények és szerződés iránti tisztelete nagyobb, mint a leigázottaknak; és végre hogy veszélyek idején, midőn moralis erőre és önfeláldozásra van szükség, csak a szabadabb nemzeteknél található az a maga valódiságában és nagyszerűségében, és a kötelességérzet a szabadokban hatalmasabb erő a szolgák vak engedelmességénél.

És ezen igazságokat annyival könnyebben föl lehetett volna lelteni, mivel ugyanakkor külföldön hasonló tünetemény volt tapasztalható. Egyedül Anglia kelt nem sokára tettleg is Mária Terézia segítségére. Először pénzzel segíté őt, aztán kardot is rántott mellette. És mind a pénzt, mind a katonaságot nem valamely udvari intriga eszközölte ki, hanem maga a parlament fejezé ki ezzel a szerződések szentsége iránti tiszteletet.

Azt lehetne tán ellenvetni, hogy Anglia egyszersmind a maga hatalma érdekében szállott síkra; de bármily féltékenyen és éberem öröködjenek is a szabad népek saját érdekeik fölött, olyan nemű önzésig soha sem mennek a valóban alkotmányos nemzetek, mint az absolutismus. Képzhető-e, hogy ha Poroszország 1740 körül alkotmányos forma áll, lehetséges lett volna egy oly igazolhatatlan kalóz-betörés, minő II. Fridriké volt, ha csak maga a képviselőség, s a nemzet szerfölött depraválva nincs?

Fájdalom, mindezen tanulság merőben elveszett, s maga a nagy királynő, bár sokat tőn elejénte Magyarország régi sérelmeinek orvoslására s bár mindig nagy haj-

lamot mutatott a magyarok iránt, — élete későbbi éveiben a fentebbi tanulságokkal ellenkező irányban működött. Egész belső politikája, ministerei tanácsából, az alkotmányos szellem elzibasztására s helyette a katonai s politikai beligazgatásban az élettelen pedansság meghonosítására volt irányozva. Az összpontosítás, mindennek állammonopoliummá tétele volt az ideál, mely felé törekedtek, tanulván II. Fridriktől, s nem ügyekezvén arra, hogy a monarchia a maga alkatrészeinek természetéhez képest magából fejlődjék, — úgy hogy II. József csak modorban különbözött anyjától, de céljaiban nem.

Igy a magyar nemzetnek földadata továbbra is az maradt, hogy legalább a mi meg van, azt megvédje, s a haladásban a legmerészebb vágy is csak addig terjedhetett, hogy a mi *volt*, helyreállíttassék.

De ha az 1741-iki tanulságok meddők voltak is akkorban, egy nagy tény felejthetlen marad: az, hogy a magyar nemzet az első előkerült alkalommal mindent kész volt áldozni s áldozott is azon *pragmatica sanctio*ért, mely egyaránt hatalmas biztosítéka a trónnak és alkotmányosságának.

A magyar államjog, mint láttuk, mindig egyszerre biztosítá a kettőt mind a szabad királyválasztás korában, mind az örökösödési elv elfogadása után; de a törvénykönyvünkben foglalt *pragmatica sanctio* nemcsak legvilágosabban és legerélyesebben kifejezi ezt, hanem ugyanazon szerződés egyszersmind az, melyet az események legkézzelfoghatóbb tényekben tévének tűzpróbára 1741-ben. A nemzet diadalmasan kiállotta a próbát, midőn hű maradt azon szerződéshez, melyet úgyszólván egész Európa kérdésbe tett volt, vagy egyenesen megtámadt.

A jövődő fogja megírni a már is csak nem másfélszáz éves „pragmatica sanctio“ történetét 1861-ben és 1866-ban. Reméljük, hogy annak egy újabb, de békés diadalát fogja eme datumok alatt följegyezni hazánk évkönyveibe!

TOLDALÉK.

I.

1722. julius 8-iki királyi előadás.

Sacratissima Caesarea Regiaeque Majestas dominus dominus noster clementissimus, reverendissimis reverendis, honorabilibus, spectabilibus ac magnificis, item egregiis, et nobilibus, nec non prudentibus et circumspectis inelyti Regni sui haereditarii Hungariae et partium eidem annexarum, dominis statibus et ordinibus, qui vel in persona, vel etiam ablegationis munere fungentes nomine principalium suorum, pro praesenti generali hujus Regni Hungariae diaeta per altefatam suam Majestatem Sacratissimam clementissime indicta, et promulgata congregati sunt et confluerunt, praemissa paterni sui regii affectus et clementiae oblatione, haec sequentia benigne proponenda esse duxit:

Et praeprimis, quod praelibati Status et Ordines mature perpendentes, qualiter nimirum haereditarium hoc suae Majestatis Sacratissimae regnum Hungariae sibi cumprimis charum *et olim quidem florentissimum*, sed a duobus, et quot excedit, saeculis vicini praepotentis hostis Othomani infestis armis divulgum et dilaceratum, ac demum adeo, ut perpauci superessent Comitatus, qui non hostilem eorum vim et servile jugum experti, sub eodem miserum in modum genuissent, coarctatum; sed et frequentioribus intestinis quoque motibus,

per nonnullos ambitione rerumque potiundarum cupidine stimulos, suscitatis, infestoque eorum ferro in propria patria grassante, regnicolis in mutuas caedes prolabantibus, funesto exitu concussum et ruinum; tandem nihilominus divina miserante bonitate, et, iram suam in gentes barbaras convertente, ac justa divi olim Leopoldi Romanorum Imperatoris et Hungariae regis arma contra Christiani nominis hostem Turcam assumpta, secundante, per modofatum olim gloriosae memoriae Principem potiori in parte a jugo Turcico fortiter vindicatum, ex post vero intestinis iterum motibus exagitatum, ast per Serenissimum condam principem dominum Josephum Romanorum imperatorem, et Hungariae regem gloriose defensum, et tandem regia benignitate pacificatum, sed et non minori quoque cura, et sollicitudine per modo gloriose regnantem altifatam suam Majestatem Sacratissimam, idem ipsum haereditarium regnum suum Hungariae non modo in eo statu, uti per felicis memoriae praedecessores suos victricibus armis recuperatum fuerat conservatum, sed occasione etiam novissime per Othomanum rupti foederis, dum hostilibus armis potenter impeteretur, fortiter tutatum, imo prout palam est, non tantum totaliter victricibus armis suis feliciter recuperatum, sed in annexa etiam eidem regna et provincias extensum, futuris quoque et successivis quibusvis temporibus ab omnibus peramplis confusionibus et periculis praeservari possit, et consequenter quomodo adversus omnem vim externam, et quosvis etiam, interregni praecipue temporibus, facile evenire queunt internos motus, sibimet principaliter, (uti hactenus semper experiri potuerunt) fatales et nocivos, in tempore perspicere et malo huic salutare remedium et firmum obicem Status et Ordines ponere cupientes, quod eum in finem majorum suorum in defectu sexus masculini etiam foemineum ex sanguine Protho-regis Apostolici Sancti Stephani descendentes, in reges suos continua quasi serie desiderantium, exempla imitari, in casu defectus (quem Deus clementissime avertere dignetur) sexus masculini alte fatae suae Majestatis Sacratiss-

simae successionem regni et coronae, sexum etiam foemineum regium Augustissimae Domus Austriacae aequè ex sanguine antelati S. Regis Stephani propagatum, in conformitate etiam Articuli 5. Anni 1547, in omne tempus transferre ac ex eodem (casu in praescripto) regem et dominum sibi concedi ad normam antiquitus etiam et signanter temporibus Ferdinandi primi et Maximiliani 2-di felicitis memoriae Hungariae regum observatam, demisse petierint, taliterque in Articulo 3. Anni 1687., et pariter 3-a novissimae diaetae Anni 1715. contentam avitam, et veterem approbatamque consuetudinem, praerogativamque Statuum, et Ordinum in electione et coronatione regum habitam, intelligendam ipso facto declaraverint, et hoc etiam pacto observata cum reliquis suae Majestatis Sacratissimae haereditariis regnis, et provinciis mutua cointelligentia et arctiori Unione publicam quietem constantem, et imperturbatam pacem, ac in quemvis inopinum etiam casum optatam, regni tranquillitatem stabilire voluerint, sicut sua Majestas Sacratissima hanc in proprium quoque ipsorum Statuum et Ordinum commodum cessuram, devoti animi promptitudinem gratam et acceptam habet. Ita vicissim benefata sua Majestas Sacratissima hujusmodi successionem ad eum, quo in aliis regnis suis haereditariis et ditionibus ordinata jam est, modum, ordinaturam, ipsosquae status et ordines in omnibus tam *diplomaticis, quam aliis quibusvis juribus, libertatibus, privilegiis, immunitatibus, consuetudinibus, praerogativis et legibus hactenus concessis et conditis ac in praesenti diaeta et in futurum etiam diaetaliter, ex benigno suae Majestatis Sacratissimae interveniente consensu, condendis, conservaturam offert.*

Praeterea licet quidem Deo propitio et gloriosa arma regia secundante regnum hoc Hungariae a servitute barbara feliciter vindicatum, ac ultra limites suos extensum, per initam cum Turca pacem securitati assertum haberetur; quia tamen tempore pacis de bello cogitandum, adeoque de praesidiorum confiniorum seu fortalitorum hosti oppositorum necessaria reparatione et conservatione provisioneque, prout et

praesidiariae in iisdem militiae intertentione et solutione gra-
tuitorumque laborum, secundum positivas patriae leges, ad
ejusmodi praesidia praestatione, adeoque omnium in complexu
Regni Comitatum contributione tractare, ita publico commodo
id exigente, etiam determinari, altefata Sua Majestas Sacra-
tissima clementer desiderat.

Et quia summe titulatae Suae Majestatis Sacratissimae
veluti supremo justituario juris et justitiae accurata admini-
stratio praepriis cordi esset, et ob hoc clementissime memor
Articuli 24. novissimae diaetae juridicum systema elaborari
benigne jussisset, idemque ad modernam diaetam praetitulatis
Statibus et Ordinibus pro ulteriori revisione et in ordinem
redactione praestandum veniret: Hinc eosdem status et ordi-
nes paterne etiam hortandos et commonendos esse duxit,
quatenus in hac materia justitia (sine qua regna subsistere
nequeunt, et propter injustitiam de gente in gentem trans-
feruntur), eo omnem intentionem et conatum impendere ve-
lint, ut leges et constitutiones regni omnibus aequaliter et
communiter deserviturae, *tam clare concinnentur, ut omni prorsus
obscuritate et ambiguitate careant*, et non privato uni vel
alteri duntaxat casu accomodentur; uniformis ubique penes
easdem procedendi modus Judicibus praescribatur; juristitio-
num praesertim messis et vindemiae tempora ad avertendas
persaepe inter judices et ipsos causantes intervenire solitas
dubietates, terminus a quo et ad quem, definiantur. Item festa
solemniora ne iisdem partes causantes ad praefixos terminos
monere, et itinerari, vel ex termino redire cum neglectu ser-
vitii domini cogantur, majori quam hactenus, veneratione ob-
serventur. In arduioribus demum velut successionebus et his
similibus, in quibus productiones antiquarum litterarum ne-
cessariae esse videntur, causis, termini competentiores prae-
figantur, nec ad unam duntaxat quindenam quantumvis in
eodem Comitatu ubi „pars in causam attracta“ residet, restrin-
quantur; ingentes, prout communis querela fert, expensae, per
Judices etiam pro numerosis scribis et famulitio suis, prae-

tensae, ad solam praecedentium Judicum congruam, impensi laboris recompensam; scribarum vero et famulitii competentem intertentionem et pro arbitrio principalium discretionem (stante nefors priori administrationis nempe justitiae cursu forma et methodo) limitentur, et tam scribarum, quam famulitii numerus compendientur; tabulae demum regiae Judicibus ad mentem praecitati Articuli 24. provideatur. Tandemque praectatum Juridicum Systema, in ordinem vigore praecitati Articuli 24., novissimae diaetae, redactum, altefatae suae Majestatis Sacratissimae pro benigna ratificatione demisse praesententur.

Non absimiliter praelibata sua Majestas Sacratissima, Regia sua, in hoc regnum et praelibatos Status et Ordines, propensione iisdem contestanda: aliud quoque Systema Articulo 59 Novissimae diaetae indigitatum pari benignitate per Articulares commissarios elaborandum ordinavit, stante hac diaeta pro suae Majestatis Sacratissimae et Regni revisione et decisione referendum. Ac insuper ut reliquae, in novissima anni 1715 diaeta ordinatae, et hactenus nondum inchoatae, vel etiam interruptae articulares comissiones, quam primum fieri commode poterit, terminentur, clementer committeret eadem sua Majestas Sacratissima.

Et quoniam Systema Militare praepremis conservacionem finitimorum praesidiorum ac in iisdem militiae pro tutamine regni excubaturae intertentionem, subsistentiam et exolutionem praeseferat, haec vero sine Regnicolarum concursu, adeoque *publicis contributionibus*, fieri nequeat, ac ideo publica utilitas et conservatio regni prout hactenus ita in futurum etiam publicam contributionem indisputabiliter necessariam esse nemo requirat, nec ea tam gravis fore existimaretur, si hujusmodi onus aequa lance contribuentium humeris supportandum imponeretur, et inproportio illa, de qua plurimi Comitatum lamentantur, justa ratione tolleretur, tentatum equidem alternis vicibus jam fuisse alte memoratae Suae Majestatis Sacratissimae clementer constat, qualiter penes

Ideas generali conscriptioni subservituras, ejusmodi regni conscriptio magnis sane expensis per diversos, ad quemvis Comitatum deputatos perfici exindeque justa proportio erui potuisset, sed vel ex eo, quod idea conscriptionum vel omnibus locis applicari nequivisset, vel potius quia ipsae conscriptiones per diversos conscriptores rei oeconomicae minus gnaros, et etiam in similibus neutiquam versatos, peragebantur, post reportationem talium conscriptionum tantae, ex praescriptae ideae minus observato aut percepto sensu, difformitates prodidissent, ut majorem longe, quam prius respectu nonnullorum Comitatum inproportionem evenire necessum fuisset, et hinc in priori confuso adhuc statu complures Comitatus se persistere et gravari lamentarentur. Hinc Altesera Sua Majestas Sacratissima praelibatos Status, et Ordines prout paterne hortatur, ita regia suprema autoritate jubet et desiderat, quatenus occasione moderna, diaetaliter insimul constituti, eam communi voto adinvenire velint modalitatem, ut justitiae et aequitati, quae unum prae alio gravari non admittit, et charitas etiam erga proximum disvadet, conformem, seu ex noviter ordinanda conscriptione penes idaeam cum consensu suae Majestatis Sacratissimae et fidelium Statuum assumendam et accommodendam per unius ordinis juratos, et praesertim oecnomiae gnaros, ac bene possessionatos conscriptores, non attentam diuturniori eorundem circa ejusmodi conscriptionem occupatione, ad id deputandos peragenda, seu alia methodo, quam huic salutari intentioni proximiorum judicaverint, assumenda, proportionem eruere, et tot querelis et lamentis finem ponere possint.

Accederet puncto huic praenuncupatam suam Majestatem Sacratissimam quem admodum displicenter ita respective condolenter, tum ex fide digna nonnullorum relatione, tum vero querulantium supplicatione intellexisse, quod licet Articulo 57. novissimae diaetae domesticas et privatas Comitatum impositiones cum publicis contributionalibus misceri, taliterque sub praetextu publicorum onerum privatas etiam

impositiones et quidem adeo amplas et magnas, ut in nonnullis Comitatus dimidium nefors publici quanti iisdem obvenientis nonnunquam exequent a contribuentibus, et horum aliis praesertim Atmalistis et portam non habentibus pro arbitrio magistratus Comitatus, vel nonnullorum duntaxat officialium inter possessionatos adscriptis, et ideo alleviatis, aliis vero praeter taxam ruralium personarum obligatione obstrictis desumi et extorqueri; a perceptoribus vero quacunque de causa vel motivo super perceptis et erogatis debitas rationes tardius, aut minus accurate exigi, ita ut plurimae saepe restantiae demortuis quandoque perceptoribus, vel penes ipsorum successores alias rationibus dandis obnoxios, admissa subinde frivola etiam excusatione, aut nonnullorum ipsis faventium interpositione apud eosdem remaneant, vel restantibus contribuentibus condonentur, sicque ad solvendum promptiores morosorum etiam onera subire cogerentur, sed et occasione hujusmodi contributionum domini quoque terrestres, impetrata a Comitatu ex generali quanto eidem obvento respectu bonorum suorum subditos suos respiciente quotam eandem cum privatis suis dominalibus censibus et tributis a misera plebe promiscue exigerent, et secundum libitum suum huic plus, alteri minus, sine praescitu officialium comitatensium, imponerent, ac taliter subditos suos gravarent, quae omnia siquidem et praecitatae legi et benignis cesareo regis resolutionibus, et ipsi aequitati, ac publico bono etiam praejudiciosa et damnosa esse comperirentur: hinc praemissis etiam efficax remedium statuendum altéfata sua Majestas Sacratissima clementer cupit.

Demum quia bene memorata Sua Majestas domum antehac regnicolarum Posonii habitam et aliquo tempore pro re monetaria applicatam sub praeterita adhuc diaeta Statibus et Ordinibus regni restituendam clementer resolvisset, eaque effective per regiam ejusdem Cameram Hungaricam iisdem resignata esset; interim vero benigne informaretur non absque ipsorum regnicolarum et publici boni dispendio, ac Jurium

etiam jactura: nullum in regno publicorum actorum seu diaetaliū seu commissionalium, seu etiam juridicorum Archivum et conservatorium dari, ubi ejusmodi acta pro futura Statuum, et Ordinum notitia et directione secure conservarentur, unde contigit hujusmodi Acta Palatinalia et protocolla, item aliorum etiam ordinariorum judicum Regni generalium item seu octavialium brevium et extraordinariorum judicorum per saepe distracta fuisse, nec ad manus in talismodi officiis successorum devenisse, et sic quacunq̄ue de causa in perpetuum deperdita fuisse. Quapropter hoc in passu etiam Sua Majestas Sacratissima ex paterno, quo erga praefatos Status et Ordines fertur affectu, eorundem publico commodo ac praerecensitorum actorum litteraliumque instrumentorum conservatiōi, exemplo aliorum bene ordinatorum Regnorum et Provinciarum ex opportuno prospicere cupiens in praenotata domo regnicolarum Archivi seu Conservatorii regni instaurationem cum necessariis ad id deligendis subjectis clementissime censeret, stante moderna Regni diaeta, ordinandam et effectuantdam. Quem in finem attacta domus regnicolarum, juxta propriam eorundem intentionem, ex mediis ipsis fidelibus statibus bene notis et ad id destinatis, debito modo restauranda et adoptanda veniret.

Displicenter porro et id intellexisse suam Majestatem Sacratissimam, quod piae foundationes nonnullorum Collegiorum et Seminariorum pro Alumnis seu Clericis prout et Condictum, et aequae Seminariorum pro tenuioris sortis nobilium filiis ante hac factae, non ad mentem priorum fundatorum administrarentur, et personae pauciores, quam fundatio requirat, alantur; unde dioeceses parochis et animae curatoribus, ac Comitatus viris litteratis destituantur, et fundatores salutaribus suis intentionibus in summum boni publici, tam in spiritualibus, quam in temporalibus dispendium frustrarentur; idcirco in eo quoque Sua Majestas Sacratissima Status et Ordines monendos esse voluit, quatenus (Articulo 74. Anni 1715. in suo esse permanente) super hujusmodi foundationes

reflectere, et si praefato Articulo aliquid adhuc addendum censerent, id pro benigna ratificatione Suae Majestati sacratissimae, stante adhuc moderna diaeta, demisse praesentare studeant.

Proprio denique ipsorummet Statuum et Ordinum in commo iisdem constare non ambigit sua Majestas Sacratissima, qualiter transitus per Danubium ad liberam regiamque Civitatem suam Poseniensem saepius tum ob gravem ibidem praeterfluentis Danubii inundationem, tum hiemis rigorem, periculosus nimium sit, exindeque non solum commercia cum vicinis provinciis cum aerariis regii ac Statuum etiam et Ordinum damno, sed et necessitate quandoque exigente transennae militares, cum summo boni publici dispendio retardari debeant. Quare ut stante adhuc praesenti diaeta, de construendo et successivis quoque temporibus stabiliter intertenendo super Danubio ponte, et de necessariis ad eiusdem conservationem expensis iisdem Status et Ordines provideant, altefata sua Majestas Sacratissima clementer desiderat, et ipsos Status et Ordines de paterna gratia et clementia sua certos reddit, iisdemque Regii animi sui propensionem benignissime offert.

Per Sacratissimam Caesaream Regiamque Majestatem, in Arce Poseniensi, die 8. Julii 1722.

Ladislaus Hunyady, m. p.

II.

Az 1722. deczember 2-ikán fölterjesztett 3-ik és 5-ik törvényczikk.

A rendek által 1722. deczember 2-ikán fölterjesztett III-ik törvényczikk.

Articulus 3-tius.

„*De juribus, praerogativis, ac libertatibus St. et. OO. Regni partiumque eidem annexarum, observandis.*“

Siquidem Statuum et Ordinum Regni partiumque eidem annexarum permansio in jurium praerogativarum et privilegiorum eorundem manutentione principaliter consisteret, veluti etiam Majestas Vestra Sacratissima tenore benignarum quoque *propositionum* suarum eosdem numerosos fideles Status et Ordines Regni partiumque eidem annexarum omnibus tam diplomaticis, quam aliis quibusvis juribus, libertatibus, antiquis consuetudinibus, praerogativis hactenus habitis, legibusque conditis et condendis conservare velle, et insimul ejusmodi universas et quaslibet diplomaticas et alias quoque libertates, jura, privilegia, immunitates, consuetudines, praerogativas hactenus habitas, legesque conditas et condendas clementissime confirmare dignata fuisset:

Ut proinde haec paterna Majestatis Vestrae Sacratissimae erga fideles sibi Status et Ordines Regni partiumque eidem annexarum clementissime remenstrata sollicitudo et regia clementia ac gratia apud *universos eorundem Statuum et Ordinum posteros*, non minus, ac orbi etiam christiano, constare valeat et praemissa confirmatio *perpetuo duraturae fundamentalis legis robur sortiatur*:

Easdem libertates, jura, privilegia, immunitates, consuetudines, praerogativas hactenus habitas, legesque conditas et

condendas, ac etiam in *Título IX. Partis I-mae operis Decreti Tripartiti*, et *Articulo 2. et 10. 1681.*, confirmatis, aliisque passim sancitis, contentas, et conformitate *Articuli 4-i 1687.*, ac *2. et 3. 1715* hic loci confirmatorum, intelligendas renovant, *Articulisque Regni* inserunt. Quas et quae *Sacratissima caesarea et regia Majestas* observare et per suos cujuscunque status, gradus et conditionis observari facere dignetur. Ita et successores legitimi *Hungariae Reges* observare teneantur.

A király által 1723. június 19-ikén megerősített III-ik törvényczikk.

Jura, praerogativae et libertates Statuum et Ordinum Regni, Partiumque eidem annexarum, confirmantur.

Articulus 3-tius.

Sacratissima Caesarea et Regia Majestas universorum fidelium *Statuum et Ordinum Regni, Partiumque eidem annexarum*, omnia tam diplomatica, quam alia quaevis *jura, libertates et privilegia, immunitates, praerogativas, legesque conditas et approbatas consuetudines* (conformitate *Articulorum 1. et 2. modernae Diaetae, in sensu Articulorum 1. 2., et 3. Anni 1715. formulaeque juramenti* ibidem contentae intelligendorum) clementer confirmat et observabit;

§. 1. Pariterque successores legitime coronandi *Ungariae et Partium eidem annexarum Reges*, in iisdem *praerogativis, et praemissis immunitatibus et legibus, Status et Ordines Regni, Partiumque eidem annexarum* *inviolabiliter* conservabunt;

§. 2. Quas et quae praeterea *Sua Majestas Sacratissima*, per suos cujuscunque status, gradus et conditionis observari faciet.

Articulus 5-tus.

(1722, 2. decemb.)

Ad plenam Unionem et internam tranquillitatem ac utilitatem etiam publicam, imo Regiae quoque Majestatis praeeminentiam, Statuumque et Ordinum Praerogativorum integritatem spectaret: Quatenus stante jam alma pace, non tantum comitatus, districtus et terrena intra gremium regni adjacentia, utpote Posegiensis, Veröcziensis, Sirmiensis, Valkoviensis, Temesiensis et Szöriniensis, iidemque in ferendis communibus Regni oneribus ac tam in juridicis, quam politicis, una cum comitatibus Maramaros, Kraszna, Kóvár, Mediocris Szolnok, Zaránd, Arad, Csanád, Csongrád et aliis tractibus, pro reaplicandis jam agnitis, juxta Articulos 92, 113, 116 et 118-um 1715 cum officiis et dignitatibus ex toto reincorporentur, et per hoc praecitati Articuli *sine ulterioribus commissionibus* effectuentur; — sed etiam Regna et Provinciae, ut *Transilvania, Servia, Valachia* et alia hactenus recuperata et recuperanda, juxta quod una cum Regnis Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, a Sacra Regni Hungariae corona, Regno, vel *comite Palatino*, conformitate Tituli 3. Partis 3-ae, tum quoad Diaetas et regni judicia appellatarumve revisiones secundum Articulos 6. et 18. 1500, tum quoad officia et alia publica, sensu tituli 94. Partis 1-mae et 13 ac 65-ti part. 2-ae operis Decreti Tripartiti, necnon Articuli 25. Alberti regis, *ab antiquo dependebant*, eidem Sacrae Regni Hungariae Coronae subjaceant.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 03062 8195

